

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕСТАКОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 328.1:342.53:174](477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ

Спеціальність – 052 «Політологія»

Галузь знань - 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.В.Шестакова

Науковий керівник - кандидат філософських наук, викладач кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету Лілія Степанівна Григорович

КИЇВ – 2023

АНОТАЦІЯ

Шестакова Ю.В. – Політико-правові засади парламентської етики в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – Київ, 2023.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2023.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в теоретичному та методологічному обґрунтуванні політико-правових засад парламентської етики в Україні та розробленні практичних рекомендацій щодо їх застосування в діяльності Верховної Ради України в цілому та народних депутатів України у їхній парламентській та позапарламентській діяльності.

З'ясовано, що незалежно від часових проміжків, науковці зверталися до дослідження проблем етики, як до першооснови будь-яких суспільних відносин, у тому числі й у сфері парламентської діяльності, яка є невід'ємною частиною політики, а також – до дослідження парламентських процесів щодо поведінки і вчинків парламентарів й інших суб'єктів активної взаємодії в державі, а не лише з точки зору побудови структури і форм діяльності державних владних інституцій, зокрема парламенту.

Уточнено зміст основних категорій парламентської етики – парламентська етика, етичний порядок парламентської діяльності, етичні норми парламентської діяльності, репутація парламентаря, інститут репутації парламентаря.

Уточнено поняття «парламентська етика» як вид професійної етики, що регулює відносини, пов'язані з законотворчою і законодавчою діяльністю та включає в себе сукупність загальних і спеціальних (парламентських) етичних норм поведінки парламентарів, дотримання яких є обов'язковим при виконанні ними повноважень, визначених законодавством.

Проаналізовано основні політичні інститути у контексті політико-правових засад парламентської етики та з'ясовано, що ними є, зокрема, інститут парламентаризму та інститут політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності парламентаря.

До політичних засад парламентської етики в Україні віднесено інститут парламентаризму, що ґрунтується на принципах служіння народу України, дотримання парламентарями Конституції і законів України та загальновизнаних норм моралі, утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків, і розкривається, зокрема, через інститут репутації парламентаря, який включає характеристики освіти, досвіду політичної діяльності, результатів політичної діяльності, дотримання законодавства, особистих, професійних та комунікативних якостей, рівнів очікувань та довіри; до правових - інститут політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності парламентаря, що ґрунтується на принципах добровільності і відкритості та розкривається через національну нормативно-правову базу у сфері парламентської етики.

Досліджено національну нормативно-правову базу як регулятору парламентської етики України та частину її інфраструктури; проаналізовано стан її відповідності ефективним практикам зарубіжних країн і міжнародним стандартам у цій сфері. Запропоновано, на основі успішного міжнародного досвіду, ряд заходів, реалізація яких сприяє вдосконаленню чинного законодавчого забезпечення етики парламентської діяльності й народних депутатів України.

З'ясовано, що національна нормативно-правова база не має єдиного кодифікованого акту щодо парламентської етики, а норми, що регулюють вимоги до парламентської діяльності, в тому числі й етики парламентаря, не систематизовані.

Встановлено, що чинне законодавство України у сфері парламентської етики визначає різні види відповідальності парламентарів (юридичну, соціальну,

професійну, особистісну (моральну), матеріальну тощо), однак не регулює порядок дотримання ними етичних норм у позапарламентській діяльності.

Досліджено, визначено і охарактеризовано сучасні виклики, що постали перед парламентаризмом провідних демократичних країн світу й України: боротьба з корупцією; необхідність у покращенні підзвітності та зміцненні довіри до парламентарів; професіоналізація політики та дотримання міжнародних стандартів.

Розроблено й обґрунтовано інтегровану модель регулювання етичних норм поведінки парламентарів в Україні, що ґрунтується на ефективному досвіді закріплення етичних норм у національних нормативно-правових системах демократичних країн (Аргентина, Велика Британія, Індія, Канада, Польща, США), поєднує в собі контрольну, моніторингову й консультативну функції їх діяльності та сприяє підтримці репутації парламентарів, як сталого уявлення в очах суспільства та його членів, яка включає в себе оцінку електоратом якостей і результатів їх діяльності, ґрунтується на висновках про моральні та професійні якості, результатах роботи, рівня відповідності очікуванням та довіри суспільства.

Удосконалено технологію та процедури визначення сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою України, які ґрунтуються на проведенні соціологічного опитування громадської думки через соціальні мережі Facebook та Instagram на тему «Парламентська етика в Україні: сучасні виклики», обробленні його результатів та формулюванні відповідних висновків й рекомендацій.

За допомогою порівняльного методу дослідження виявлено подібності і відмінності у процесах та механізмах формування парламентської етики у зарубіжних країнах і в Україні. Серед спільних виявлено – наявність закріплення норм парламентської етики у чинному законодавстві, впровадження моделі регулювання етичних норм поведінки парламентарів, що сприяють формуванню

політичної культури; серед відмінних, зокрема, відсутність в Україні інституту репутації парламентаря.

Визначено пріоритетні напрями вдосконалення політико-правового забезпечення парламентської етики в Україні шляхом:

- запровадження інституту репутації парламентаря;
- імплементації інтегрованої моделі регулювання норм поведінки парламентаря;
- розроблення і впровадження Кодексу парламентської етики України, який має відповідати світового вектору суспільного розвитку, гуманізації міждержавних відносин, адаптації до стандартів Європейського Союзу.

Проаналізовано практику роботи Комітету Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики за допомогою формування та оприлюднення відкритої бази даних порушення етичних норм, з'ясовано, що вона є не достатньою, і потребує посилення контролюючої функції шляхом створення дієвої системи моніторингу цієї бази за допомогою відповідних індикаторів й показників й технологічних новацій.

У *першому* розділі «Теоретичні і практичні засади парламентської етики» здійснено теоретичний аналіз проблем, визначених в процесі дослідження парламентської етики в політології і споріднених науках (публічне управління, соціологія, психологія); уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження політично-правових засад парламентської етики.

У *другому* розділі «Обґрунтування політико-правових засад парламентської етики в Україні» розкрито сучасні виклики щодо парламентської етики в Україні і провідних державах світу та ЄС; здійснено аналіз національної нормативно-правової бази України у сфері парламентської етики; методику імплементації міжнародної практики щодо стандартів парламентської етики, що відповідає демократичному вектору суспільного розвитку.

У *третьому* розділі «Дослідження парламентської етики як інструмент удосконалення інституту парламентаризму в Україні» визначено: шляхи впровадження інституту репутації парламентаря як механізму дотримання парламентської етики; структуру і зміст етичного кодексу для України як універсальної форми врегулювання питання парламентської етики, в основу якого покладено принципи служіння народові України, дотримання Конституції, законів України та загальновизнаних норм моралі, утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків; імплементація інтегрованої моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту як впровадження дієвого механізму попередження, покарання та запобігання випадкам неетичної поведінки парламентаря.

Ключові слова: парламентаризм, парламент, парламентар, політичні інститути, Верховна Рада України, політична культура, етика, етичний кодекс, етичні норми, демократія.

ANNOTATION

Shestakova Y.V. Organizational and psychological foundations of parliamentary ethics in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in political science, specialty 052 - political science. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

The dissertation solves an urgent and actual scientific task, which consists in the theoretical and methodological substantiation of the political and legal foundations of parliamentary ethics in Ukraine and the development of practical recommendations for

their application in the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine as a whole and people's deputies of Ukraine in their parliamentary and extra-parliamentary activities.

It was found that, regardless of time intervals, scientists turned to the study of ethical problems, as the primary basis of any social relations, including in the sphere of parliamentary activity, which is an integral part of politics, as well as to the study of parliamentary processes regarding behavior and actions of parliamentarians and other subjects of active interaction in the state, and not only from the point of view of building the structure and forms of activity of state power institutions, in particular the parliament.

The content of the main categories of parliamentary ethics - parliamentary ethics, ethical order of parliamentary activity, ethical norms of parliamentary activity, reputation of a parliamentarian, institution of reputation of a parliamentarian - has been clarified.

The concept of "parliamentary ethics" has been clarified as a type of professional ethics that regulates relations related to law-making and legislative activity and includes a set of general and special (parliamentary) ethical norms of behavior of parliamentarians, compliance with which is mandatory when they exercise their powers, defined by legislation.

The main political institutions were analyzed in the context of political and legal foundations of parliamentary ethics and it was found that they are the institution of parliamentarism and the institution of political (party) disciplinary responsibility of the parliamentarians.

The political foundations of parliamentary ethics in Ukraine include the institute of parliamentarism, which is based on the principles of serving the people of Ukraine, compliance by parliamentarians with the Constitution and laws of Ukraine and generally recognized moral norms, refraining from compromising actions, statements and deeds, and is revealed, in particular, through the institution of the reputation of a parliamentarian, which includes education, experience of political activity, results of political activity, compliance with legislation, personal qualities, professional qualities, communicative

qualities, level of expectations, level of trust; to legal ones - the institution of political (party) disciplinary responsibility of the parliamentarian, which is based on the principles of voluntariness and openness and is revealed through the national legal framework in the field of parliamentary ethics

The national legal framework as a regulator of parliamentary ethics of Ukraine and part of its infrastructure was studied; the state of its compliance with effective practices of foreign countries and international standards in this area was analyzed. Based on successful international experience, a number of measures are proposed, the implementation of which contributes to the improvement of the current legislative support for the ethics of parliamentary activity and people's deputies of Ukraine.

It was found that the national legal framework does not have a single codified act on parliamentary ethics, and the norms regulating the requirements for parliamentary activity, including the ethics of parliamentarians, are not systematized.

It was established that the current legislation of Ukraine in the field of parliamentary ethics defines various types of responsibility of parliamentarians (legal, social, professional, personal (moral), material), but does not regulate the procedure for their compliance with ethical norms in extra-parliamentary activities.

The modern challenges faced by the parliamentarism of the leading democratic countries of the world and Ukraine have been studied, defined and characterized: the fight against corruption; the need to improve accountability and strengthen trust in parliamentarians; professionalization of politics and compliance with international standards.

An integrated model for the regulation of ethical norms of the behavior of parliamentarians in Ukraine has been developed and substantiated, based on the effective experience of establishing ethical norms in the national regulatory and legal systems of democratic countries (Argentina, Great Britain, India, Canada, Poland, the USA), combining control, monitoring and consultative functions of their activities and contributes to maintaining the reputation of parliamentarians as a stable image in the eyes

of society and its members, which includes the electorate's assessment of the qualities and results of their activities, based on conclusions about moral and professional qualities, work results, level of compliance with expectations and trust society.

The technology for identifying modern challenges facing parliamentary ethics in Ukraine has been improved, which is based on conducting a sociological poll of public opinion through social networks Facebook and Instagram on the topic "Parliamentary ethics in Ukraine: modern challenges", processing its results and formulating relevant conclusions and recommendations.

Using the comparative method of research, similarities and differences in the processes and mechanisms of the formation of parliamentary ethics in foreign countries and in Ukraine were revealed. Among the common ones, it was found that there is a consolidation of the norms of parliamentary ethics in the current legislation, the implementation of a model for regulating the ethical norms of the behavior of parliamentarians, which contribute to the formation of political culture; among the outstanding ones, in particular, the lack of an institution of parliamentarian reputation in Ukraine.

The priority directions for improving the political and legal support of parliamentary ethics in Ukraine have been determined by:

- introduction of the parliamentarian's reputation institute;
- implementation of the integrated model of regulation of parliamentarian behavior norms;
- development and implementation of the Code of Parliamentary Ethics of Ukraine, which should correspond to the global vector of social development, humanization of interstate relations, adaptation to the standards of the European Union.

The work practice of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Rules of Procedure and Deputy Ethics was analyzed through the creation and publication of an open database of violations of ethical norms, it was found that it is not sufficient and

requires strengthening of the control function by creating an effective monitoring system of this database with the help of appropriate indicators and indicators.

In the first chapter "Theoretical and practical foundations of parliamentary ethics" a theoretical analysis of the problems identified in the process of researching parliamentary ethics in political science and related sciences (public administration, sociology, psychology) is carried out; the conceptual and categorical apparatus of the study of the political and legal foundations of parliamentary ethics is clarified.

In the second chapter "Justification of the political and legal foundations of parliamentary ethics in Ukraine" the modern challenges of parliamentary ethics in Ukraine and the leading states of the world and the EU are revealed; an analysis of the national legal framework of Ukraine in the field of parliamentary ethics was carried out; the method of implementation of international practice regarding the standards of parliamentary ethics, which corresponds to the democratic vector of social development.

The third chapter "Research of parliamentary ethics as a tool for improving the institution of parliamentarism in Ukraine" defines: ways of implementing the institution of the parliamentarian's reputation as a mechanism for observing parliamentary ethics; the structure and content of the code of ethics for Ukraine as a universal form of settlement of the issue of parliamentary ethics, which is based on the principles of serving the people of Ukraine, compliance with the Constitution, laws of Ukraine and generally recognized moral standards, refraining from compromising actions, statements and deeds; implementation of an integrated model of regulation of ethical norms of behavior of members of parliament as implementation of an effective mechanism of prevention, punishment and prevention of cases of unethical behavior of parliamentarians.

Key words: parliamentarism, parliament, parliamentarian, political institutions, Verkhovna Rada of Ukraine, political culture, ethics, ethical code, ethical norms, democracy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Шестакова Ю.В. Дослідження парламентської етики, як пошук шляхів оптимізації інституту парламентаризму в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії*. 2021. Вип. 35. С. 252-258. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.30>.

2. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *Науковий збірник «Регіональні студії»*. 2021. Вип.26. С. 24-28. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.26.5>.

3. Шестакова Ю.В., Григорович Л.С. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 2. С. 70-74. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.12>.

Внесок автора: удосконалення парламентської етики в Україні можливе за умов розроблення і впровадження більш дієвої моделі регулювання етичних норм поведінки парламентарів, що поєднує в собі контрольну, моніторингову й консультативну функції їх діяльності.

4. Шестакова Ю.В. Сучасні виклики парламентській етиці України. *Науково-практичний журнал «Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління»*. 2022. № 2 (62). С. 155-162. URL: DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-24](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-24).

5. Шестакова Ю.В. Генеза інституту репутації парламентаря в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 4. С. 79-84. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.12>.

Статті в зарубіжних виданнях

6. Shestakova, Y.V. Normative principles of parliamentary ethics in Ukraine and trends in their implementation. *Зарубіжний науковий журнал «KELM (Knowledge,*

Education, Law, Management)» (Poland). 2021 Вип. № 6(42). С. 116-120. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/63>.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Шестакова Ю.В. Тенденції впровадження етичного кодексу парламентаря в Україні. *Інституалізація публічного управління в Україні в умовах Євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. за міжнар. участю (24 травня 2019 р.). Київ : Т.1. С. 121-122.

8. Шестакова Ю.В. Парламентська етика як складова політичної психології. *Становлення публічного адміністрування в Україні* : матеріали XI Конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 414-417.

9. Шестакова Ю.В. Тенденції розвитку парламентської етики в Україні. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF WORLD SCIENCE : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конфер. (10-12 червня 2020 року). Ванкувер, Канада : С. 805-812. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-dynamics-of-the-development-of-world-science-10-12-iyunya-2020-goda-vankuver-kanada-arhiv/>.

10. Шестакова Ю.В. Етичні аспекти участі громадян у політичних процесах. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : матеріали I-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (17 берез. 2021 р.). Київ : НАДУ, 2021. С. 45-50. URL: <http://academy.gov.ua/parliaments/pages/dop/3/files/35e2019c-97fc-4f50-8543-ce212d03eee4.pdf>.

11. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *30-років Незалежності України: досягнення, виклики, перспективи* : матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10 верес. 2021 р.). Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 79-81.

12. Шестакова Ю.В. Удосконалення нормативно-правової бази як основа розбудови етичної інфраструктури. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів,

аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 190-192.

13. Шестакова Ю.В. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ. 2022. С. 73-74.

14. Шестакова Ю.В. Парламентська етика в Україні: сучасні виклики. *Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління* : матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серп. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 215-216.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ANNOTATION.....	6
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА.....	11
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ.....	26
1.1. Теоретичний аналіз проблем дослідження парламентської етики.....	26
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження парламентської етики.....	46
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ.....	71
2.1. Виклики сьогодення до інституту парламентаризму й парламентської етики.....	71
2.2. Аналіз національної нормативно-правової бази щодо парламентської етики.....	105
2.3. Міжнародні стандарти парламентської етики та шляхи їх імплементації до політико-правової системи України.....	114
Висновки до розділу 2.....	143
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ, ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	149
3.1. Інститут репутації парламентаря як механізм забезпечення парламентської етики.....	149
3.2. Регулювання етичних норм поведінки парламентаря на засадах етичного кодексу.....	156
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	184
ДОДАТКИ.....	207

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БПП – Блок Петра Порошенка

ВО – Всеукраїнське об'єднання

ВСУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ – Закон України

КСУ – Конституційний суд України

КУ – Конституція України

ОБ – Опозиційний Блок (заборонена партія)

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ООН – Організації Об'єднаних Націй

ОПЗЖ – Опозиційна платформа – За життя (заборонена партія)

ПАР – Південно-Африканська Республіка

ПАРЕ – Парламентська асамблея Ради Європи

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПП – політична партія

РЄ – Рада Європи

СН – Слуга народу

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

ч. – частина статті

GRECO – Група держав по боротьбі з корупцією

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ще з часів утворення незалежної держави України одним із основних постало питання легітимізації українського парламенту, діяльність якого відповідає нормам Конституції України та законів, відзначається довірою і підтримкою громадян. На процеси сучасного державотворення в Україні великий вплив мають глобалізація, орієнтація України на приєднання до ЄС та НАТО, що вже закріплено в Конституції України, а також повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України 24 лютого 2022 року.

Така реальність спонукає до активної парламентської діяльності, адже поширення місії парламентаризму розглядається нині як напрям прогресивного розвитку суспільства. І, враховуючи основні завдання «парламентської реформи», які визначені вимогами ЄС до України, що включає комплекс заходів (інституційних, законодавчих, кадрових, інформаційних та ін.), спрямованих на модернізацію парламенту, одна з головних ролей у цих процесах відведена вдосконаленню інституту парламентської етики.

Проблематика політичної етики, складовою якої є і парламентська етика, викликала інтерес мислителів та вчених різних часів, зокрема дослідження щодо етики і політико-правової культури викладені у працях стародавніх мислителів і філософів минулого, які активно обговорювали теми моральності правителів – Конфуція [1], Сократа [2] Платона [3], Арістотеля [4], М. Аврелія [5], Цицерона [6], М. Вебера [7], Г. Гегеля [8], Т Гоббса [9], І. Канта [10], Н. Мак'явеллі [11], К. Маркса [12], Ш. Монтеск'є [13], Дж. Мілля [14] тощо. Сучасними розробками у сфері політичної етики займаються В.І. Гур [15], А.М.Єрмоленко [16], М.В. Попович [17] та ін.

Політологічними дослідженнями у сфері парламентаризму безпосередньо займалися науковці: В.Андрущенко [18], Д.Видрін [19], В.Гапоненко [20],

А.Георгіца [21], І.Дудко [22], Г. Зеленько [23], П.Мироненко [24], М.Михальченко [25; 26], Л. Нагорна [27], І. Рейтерович [28] та ін.

Науковими пошуками у сфері парламентської етики займаються: Ч.Вайз [29], Т.Сінклер [29], Д.Ф.Томпсон [30], проблематика парламентської етики та її реформування також прослідковується у наукових роботах українських вчених - Т. Василевської [31], Н. Грушанської [32; 33; 34], М. Логунової [35] та активно досліджується представниками Наукової школи вітчизняного парламентаризму під керівництвом В. Гошовської Київського національного університету імені Тараса Шевченка [36].

Наукові підходи до професійної етики парламентської діяльності в Україні містяться у працях відомих українських науковців сучасності, таких як: Т.Аболіна [37; 38], В. Бакуменко [39], Н. Гончарук [40], Б. Гаєвський [41; 42], Л. Даниленко [43– 47], С. Дубенко [48], В. Князєв [49], В. Луговий [50 – 51], В. Майборода [52], І. Надольний [53], Н. Нижник [54], О. Оболенський [55], Л. Пашко [56], М. Рудакевич [57 - 59], В. Цветков [60] та ін., які вбачають основну закономірність демократичного розвитку суспільства в підвищенні значення гуманітарного та морально-етичного чинника.

Вітчизняна політична наука представлена широким колом наукових праць, пов'язаних з дослідженням інституту парламентаризму, складовою якого є парламентська етика. Втім, процеси реформування парламенту потребують: розробки нової моделі професійної етики парламентаря, в основу якої покладаються цінності демократичної правової і соціальної держави; уточнення та осучаснення таких понять як «парламентська етика», «етичні норми парламентської діяльності» та «етичний порядок парламентської діяльності»; удосконалення чинного законодавства та його технологізація і конкретизація, що впровадить прозорий механізм дотримання народними депутатами парламентської етики.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось згідно з комплексним науковим проектом Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування» (державний реєстраційний номер 0199U002827) у рамках науково-дослідних робіт, що проводились кафедрою парламентаризму за темами:

- «Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України» (державний реєстраційний номер 0119U101588), в якому розкрито питання відповідальності народних депутатів як механізм запобігання політичній корупції в їхній діяльності;

- «Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0120U101662), в якому розкрито питання щодо етичного кодексу парламентаря як одного з інструментів удосконалення політико-правового забезпечення парламентської етики в Україні.

Метою дослідження є теоретичне та методологічне обґрунтування політико-правових засад парламентської етики в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо їх застосування в діяльності Верховної Ради України в цілому та народних депутатів України у їхній парламентській і позапарламентській діяльності.

Для досягнення поставленої мети було визначено **такі завдання:**

- **визначити** ступінь вирішення наукової проблеми, сформульованої у меті дослідження, в політології та споріднених науках (публічне управління, психологія, соціологія);

- **уточнити** понятійно-категоріальний апарат дослідження проблем парламентської етики: «парламентська етика», «етичний порядок парламентської діяльності», «етичні норми парламентської діяльності»;

- **визначити** сучасні виклики, що постали перед парламентаризмом в Україні та провідних демократичних країнах світу;
- **охарактеризувати** чинну національну нормативно-правову базу та порівняти її з міжнародними стандартами у цій сфері;
- **з'ясувати** природу виникнення інституту репутації парламентаря, визначити закономірності його формування та функціонування;
- **розробити й обґрунтувати** модель регулювання етичних норм поведінки парламентаря України на засадах етичного кодексу;
- **визначити напрями вдосконалення** політико-правового забезпечення парламентської етики в Україні та надати практичні рекомендації щодо їх застосування в діяльності Верховної Ради України в цілому та народних депутатів України у їхній парламентській та позапарламентській діяльності.

Об'єктом дослідження є парламентська етика.

Предметом дослідження є політико-правові засади парламентської етики в Україні.

Методи дослідження. Методологією дослідження є концептуальні засади аналізу проблем парламентської етики, засновані на принципах: *системного підходу*, що надав можливість вивчити процеси функціонування і розвитку парламентської етики в цілому та у взаємозв'язку і взаємовпливах. Для реалізації мети та завдань дисертаційного дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних наукових методів, таких як: *структурно-функціональний* який дозволив виявити структуру та функції зв'язків і взаємодій між суспільством та парламентом, виборцем та народним обранцем, народних депутатів між собою та парламентом в цілому та з метою розкриття сутності понять «парламентська етика», «етичний порядок парламентської діяльності», «етичні норми парламентської діяльності», «репутація парламентаря», «інститут репутації парламентаря»); *аксіологічний* використаний з метою виявлення основних вимог суспільства до парламентаря та до парламенту, як інституції в цілому, та розгляді

морально-ціннісної системи парламентаризму); *компаративний аналіз*, застосування якого дозволило порівняти кращі практики демократичних країн світу та обґрунтувати принципи інтеграції їх в українському парламентаризмі); *соціокультурній* (в процесі аналізу національних особливостей парламентської етики); *нормативний* (в процесі вивчення національної та зарубіжної нормативно-правових баз щодо вимог дотримання парламентської етики); *моделювання* (під час визначення, враховуючи місію професії, моральних якостей, якими має бути наділений парламентар; розроблення й обґрунтування моделі регулювання етичних норм поведінки парламентарів в Україні, що ґрунтується на ефективному досвіді закріплення етичних норм у національних нормативно-правових системах демократичних країн); *метод історичного аналізу* (у здійсненні відшукування в історичному, компаративному досвіді подібностей і детермінант застосування основ парламентської етики в Україні та провідних державах світу); *метод соціологічних досліджень* (щодо проведення опитування та обробки його результатів); *прогнозування* (з метою розроблення практичних рекомендацій щодо застосування етичних норм у діяльності парламенту України та кожного народного депутата України окремо); *контент-аналізу* (у процесі вивчення питання дотримання етичних норм у парламентській та позапарламентській діяльності).

Протягом проведеного дослідження застосовувалися *загальнонаукові методи та принципи наукового пізнання* (об'єктивності, узагальнення, єдності, аналізу й синтезу, спостереження, в тому числі, - статистичного, сходження від абстрактного до конкретного, історизму, класифікацій тощо).

Застосування вказаних методів забезпечило високий рівень адекватності, вірогідності та об'єктивності отриманих результатів, сприяло досягненню поставлених цілей і виконанню заявлених завдань.

В основу дисертаційного дослідження покладено результати аналізу зарубіжних і та вітчизняних наукових джерел, матеріалів міжнародних і

українських конференцій з проблеми дослідження, статистичних даних, інтернет-ресурсів, дослідження зарубіжних та національних нормативно-правових актів, програм, стратегічних документів тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному осмисленні феномену парламентської етики, систематизації основних політико-правових чинників її формування і функціонування, а також у визначенні її потенціалу в розвитку політичної сфери сучасної української держави в цілому та парламенту зокрема.

В основу дисертаційного дослідження покладені ідеї поваги до особистості, служіння народові й кожному громадянину, професійної відповідальності, реалізованості, професійного покликання, творчості і моральності парламентаря.

Фокус уваги акцентований на політичних, правових і моральних чинниках етики парламентаря.

У межах проведеного дослідження отримано такі результати, що мають наукову новизну:

уперше:

обґрунтовано інтегровану модель регулювання етичних норм поведінки парламентарів для України, що ґрунтується на ефективному досвіді закріплення етичних норм у національних правових системах демократичних країн (Аргентина, Велика Британія, Індія, Канада, Польща, США). Ця модель гармонійно поєднує в собі контрольну, моніторингову й консультативну функції Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України та сприяє підтримці репутації парламентаря;

систематизовано теоретичні напрацювання та практичні результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо підходів до розуміння інституту репутації парламентаря;

сформовано авторські визначення: «репутація парламентаря» являє собою стале уявлення в очах суспільства та його членів, яке включає в себе оцінку

електоратом якостей і результатів діяльності парламентаря, що ґрунтується на висновках про його моральні та професійні якості, результати роботи, рівень відповідності очікуванням та довіри суспільства; «інститут репутації парламентаря» є механізмом забезпечення парламентської етики та включає сукупність елементів, що характеризують поведінку парламентаря в очах суспільства, з метою взаємодії з суб'єктами і об'єктами політики, норми, що формують репутацію та офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат.

удосконалено:

- технологію визначення сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою України, яка ґрунтується на проведенні соціологічного опитування громадської думки через соціальні мережі Facebook та Instagram на тему «Парламентська етика в Україні: сучасні виклики»;

- методологічні засади формування малої вибіркової сукупності, статистичні характеристики якої при мінімальних витратах на проведення соціологічного дослідження забезпечують високий рівень репрезентативності отриманих результатів, що надає можливість розробляти науково обґрунтовану систему заходів, реалізація яких сприятиме вдосконаленню інституту парламентаризму в Україні;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат політологічної науки, завдяки вдосконаленню якого та за допомогою, в тому числі, структурно-функціонального підходу, уточнено зміст основних понять та характеристик предметної галузі, що вивчається. Так, зокрема: «парламентська етика» трактується як вид професійної етики, що регулює відносини, пов'язані з законотворчою і законодавчою діяльністю та включає в себе сукупність загальних і спеціальних (парламентських) етичних норм поведінки парламентарів, дотримання яких є обов'язковим при виконанні ними повноважень, визначених законодавством. «Етичний порядок парламентської

діяльності» розглядається в роботі як сукупність елементів парламентської етики (місія, цінності, принципи, правила і норми), дотримання яких забезпечується спеціально створеним парламентським органом, до компетенції якого належить встановлення політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності і визначення конкретних санкцій за порушення етичних норм. *«Етичні норми парламентської діяльності»* - правила поведінки, які частково знаходять своє формальне визначення та закріплення у нормативно-правових актах, ґрунтуються на цінностях, що вироблені суспільством і моральних обов'язках щодо цих цінностей та якими парламентар керується у своїй діяльності;

- наукові погляди на визначення складових елементів репутації парламентаря, якими є: освіта, досвід політичної діяльності, результати політичної діяльності, дотримання законодавства, особисті якості, професійні якості, комунікативні якості, рівні відповідності очікуванням та довіри виборців;

- методика імплементації міжнародного досвіду щодо стандартів парламентської етики, що відповідає світовому вектору суспільного розвитку та шляхів реформування парламентської етики в Україні, полягає у розробці та прийнятті національного законодавства, котре ґрунтується на міжнародних стандартах;

- науковий підхід, в процесі використання якого соціологічне обстеження парламентської етики у Верховній Раді України розглядається як спеціально організоване статистичне спостереження, яке, у повній відповідності до вимог статистичної методології, базується на основі плану, розроблення якого передбачає вирішення програмно-методологічних й організаційних питань;

запропоновано:

- з метою подальшого вдосконалення інституту парламентаризму в Україні здійснювати на постійній основі, не менше ніж раз у два роки, (двічі за період скликання ВРУ) наукове дослідження парламентської етики. За результатами цього

дослідження рекомендовано проводити парламентські слухання й інформувати суспільство щодо прийнятих заходів відносно вдосконалення інституту парламентаризму та, в тому числі, накладення санкцій на тих парламентарів, які порушують норми парламентської етики;

- структуру та зміст Кодексу парламентської етики України як універсальної форми врегулювання питання парламентської етики, в основу якого покладено принципи служіння народові України, дотримання Конституції, законів України та загальновизнаних норм моралі, утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що пропозиції та висновки зроблені в роботі з урахуванням основних теоретичних підходів щодо структури та змісту парламентської етики. Результати дослідження можуть бути стати частиною відповідних навчальних матеріалів, підручників, посібників, тощо. Основні положення роботи можуть також бути використані під час викладання наступних дисциплін: «Парламентаризм у публічному управлінні», «Політичний менеджмент у публічному управлінні» та інших спеціалізованих курсах у вищих навчальних закладах. Висновки і пропозиції з удосконалення можуть бути використані безпосередньо у практиці діяльності Верховної Ради України, зокрема її структурними підрозділами (політичними партіями, парламентськими фракціями, парламентськими комітетами, першочергово Комітетом з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України; народними депутатами України, тощо). Практичні рекомендації щодо підвищення рівня демократичної політичної культури парламентарів можуть стати основою для вдосконалення чинного законодавства України щодо питань парламентської етики.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою автора. Основні дослідження, ідеї та висновки, що здійснені в рамках дисертаційної роботи, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення і практичні висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічної служби і державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні ідеї, положення, висновки дисертаційного дослідження було апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: «Публічне управління в умовах глобалізації» (Київ, 2018); «Інституалізація публічного управління в Україні в умовах Євроінтеграційних та глобалізаційних викликів» (Київ 2019); «Становлення публічного адміністрування в Україні» (Київ, 2020); «Практична політологія: тенденції і перспективи» (Київ, 2021); «30-років Незалежності України: досягнення, виклики, перспективи» (Київ, 2021); «Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба» (Київ, 2022); «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (Київ, 2022); «Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління» (Київ, 2022)

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 6 наукових публікацій, з них 5 статей у фахових виданнях з політичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 8 тезах виступів – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 270 сторінок, обсяг основного тексту 206 сторінок. Робота містить 11 таблиць, 7 рисунків, 13 додатків. Список використаних джерел включає 213 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ

1.1. Теоретичний аналіз проблем дослідження парламентської етики.

Сфера людських відносин і взаємодії завжди цікавила людей, зокрема, одним із основних понять, що турбувало людство, було поняття етики. Багато стародавніх мислителів та філософів минулого замислювались над найважливішими питаннями про добро і зло, мораль і моральність та сенс життя. Результатом таких міркувань було видання значної кількості трактатів та праць з яких можна зробити аналіз ставлення людей до цих важливих і актуальних питань згідно етапів розвитку суспільства. Парламентська етика була і є об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та практиків сучасності.

Розтлумачити важливі етичні поняття, а також донести їх зміст до пересічних людей намагався не один філософ, але результативно вдалося це зробити одиницям, праці яких й на сьогодні є актуальними та вивчаються та цитуються багатьма вченими сучасності.

Як вбачається з китайського мислительного надбання, що бере свій початок з давнього Китаю і складається під впливом конфуціанства, в ньому формуються поняття гармонійних морально-орієнтованих відносин людини та держави. Звертаючись до вчень Конфуція, людина здатна упорядкувати та вивести із хаосу світ. Зокрема, будь-яка особа здатна стати благородним мужем, що втілює у собі найкращі якості: чесність, непідкупність, знання етикету, вченість тощо. Також у державно-управлінській діяльності благородний муж реалізує свій потенціал на основі моральних норм [1].

Головним принципом політичної та моральної поведінки, за етико-політичним вченням Конфуція, є проголошення наступного «кожному належне»:

«... цар має бути царем, міністр – міністром, батько – батьком, син – сином» [61, с. 15].

В європейській, особливо англо-саксонській, політичній традиції серед основних значень терміну «державна» виділяється розуміння її як «політично організованої відповідно до моральних ідеалів суспільства» системи (У.Різ). Основи такого бачення закладаються мислителями античності, які приділяють значну увагу обґрунтуванню моральних чеснот державців [31, с.22].

Древньоримська етика «була типовою для рабовласницького суспільства, в якому високими моральними чеснотами наділялися лише вільні громадяни, а раби перебували поза сферою моралі. Однак у Давньому Римі частіше, ніж у Давній Греції, лунали голоси на захист гідності людини незалежно від її соціального статусу. Раб, за словами Л.- А. Сенеки, є рівним іншим людям, у його душі теж є начала гордості, честі, мужності, великодушності» [62, с.250].

Мораль Древнього Риму «зазнала істотного впливу з боку знаменитого римського права. Адже ефективність та розвиток моралі залежать від здатності держави забезпечити повноцінне функціонування норм права (законів держави). Влада давньоримської держави однією з перших дійшла висновку про необхідність рахуватися з культурою інших народів, навіть завойованих» [62; с.251].

Мораль і етика різних давньогрецьких міст-держав, на відміну від давньоримських, мали великі відмінності, що зумовлювалося специфікою їх правових систем та політичних устроїв.

Мораль Афін, за часів проведення реформи Солона (між 640 і 635 — прибіл. 559 до н. е.), зазнала суттєвої гуманізації, зокрема, була відмінена поземельна заборгованість, під заборонаю було боргове рабство, відбулася ліквідація пережитків первіснообщинного ладу, що, в свою чергу, розширило поле дії моралі. «Таку роль відіграло й розширення політичних прав громадян, утвердження принципу індивідуальної свободи, згідно з яким соціально-політичні права

проголошувалися невідчужуваними. Це сприяло розвитку самосвідомості громадян Афін, їх здатності до свідомого морального вибору» [62, с. 251].

Але, вже за цих часів з'являються перші прототипи сучасного етичного кодексу, зокрема, за правління Солона було впроваджено кодекс громадянської моралі [16]. У Давній Спарті відомий спартанський законодавець Лікурґ (IX—VIII ст. до н. е.) здійснив реформування спартанського суспільства та запровадив закони – «Заходи проти розкоші» [62; с. 252].

Класики античної філософії Сократ, Геракліт, Демокрит, Платон, Аристотель продовжували полеміку щодо співвідношення політики і моралі.

Звертаючись до вчень Сократа (469 – 399 до н.е.), ми прослідковуємо виникнення перших етичних принципів управлінської діяльності. По-перше, на думку Сократа, мистецтву державного управління слід спеціально навчатися, оскільки, щоб бути гарним правителем, потрібно мати знання, бути компетентним та вміти поводитись з людьми. По-друге, одним із головних політичних чеснот є дотримання законів та моральність, а ті, хто використовує владу у власних цілях, має бути покараними [2].

З позиції демократії, яку вважав найвищою цінністю, тлумачив сутність політичного життя і політичної етики Демокрит. «Підкорення окремої людини інтересам держави – її моральний обов'язок, у цьому полягає суть суспільної справедливості. Правитель, який володарює над іншими, повинен насамперед навчитися володарювати над самим собою. Демокрит доводив, що джерело моралі – у душі людини, імпульси якої мають контролюватися розумом» [61, с.15].

Але, найбільший вклад серед давніх мислителів у сфері етики належить все ж таки Платону та Аристотелю. Характерним для їх концепції були положення про моральність соціального обов'язку.

Визнання вродженості чеснот дало змогу Платону (427 – 348 до н.е.) – обґрунтувати становість моралі. Зокрема, Платон вважав, що саме філософи здатні найефективніше управляти державами, оскільки їм властива найвища чеснота -

мудрість. Справедливість він вважав найважливішою чеснотою держави, без якої існування останньої неможливе: «...державу ми визнали справедливою, коли наявні в ній три різні за своєю природою стани роблять кожен свою справу». Згідно з концепцією Платона, справедливість означає «...займатися своєю справою і не втручатися в чужі...» [3; 62].

Однак, Платон вважав, що правом і обов'язком лише мудреців і правителів є справа «розмірковувати про державні закони, творити їх, обговорювати і оцінювати правила поведінки громадян». Він вважав, що ідеальна держава не передбачала місця для свободи та індивідуальності ні для кого з громадян, лише «правителі мали вирішувати все (зокрема, належність людей до певного стану, їхні смаки тощо), тобто громадяни фактично були позбавлені можливості морального вибору» [62, с. 301].

Основою моралі і моральним зразком, за вченням Платона, є божество, через що людині слід уподібнюватися Богу наскільки це можливо. Він вважав головним завданням морального виховання – це добровільне підкорення громадян законам: «...похвала й осуд повинні виховувати людей і робити їх покірними і слухняними тим законам, які будуть видані» [62, с. 302].

Етична концепція Платона, зокрема питання про співвідношення етики особистої та соціальної етики трактується вченими різнобічно, це спричинено неузгодженістю думок Платона між собою. Одні вважають, що «у Платона етика особистості підпорядкована соціальній етиці, яка служить політиці». Інші ж, що «його індивідуальна етика (етика самовдосконалення, самопіднесення) доповнюється соціальною, в основу якої покладено принцип безумовного підпорядкування громадян інтересам держави» [62, с. 303].

Не зважаючи на суперечливість концепцій Платона його цінні думки збагатили етику. Мислителем розкрито мету людської діяльності, розуміння чеснот людини, співвідношення держави і благ особистості тощо. Деякі з думок Платона були покладені в основу вчень Арістотеля. Зокрема, основними творами Платона,

що розвили етичну науку були: «Держава»; «Закони» (незакінчена праця); «Теетет»; «Гіпій Більший»; «Парменід»; «Федон» і багато інших [3; 62].

Одна з думок Платона доводить, що «ідеальну державу повинен очолювати ідеальний бюрократ-філософ, який розумом і всемогутністю перевищує інших громадян. Це людина, що налаштована на служіння колективному благу, й заради основної своєї мети – користі держави, може застосовувати навіть неправду» [31, с. 23].

В свою чергу Арістотель (384 – 322 до н.е.) – давньогрецький філософ, який, навчаючись у Платона, зосередив свої дослідження на загальному: істині, праві, моралі.

Серед давніх мислителів Арістотель був першим, хто визначив «науку, що вивчає сферу людських стосунків, поведінку індивіда як розумної і суспільної тварини» [62, с. 37] – етикою, а також окреслив її місце серед «інших наук – між психологією (наукою про індивіда, його душу) і політикою (вчення про державу)» [62, с. 37].

Однак, Арістотель зараховував деякі етичні проблеми, насамперед проблему вищого блага, до сфери політики, яка, як він вважав, «встановлює, які з наук потрібні в державах, а також, які науки і в якому обсязі повинен вивчати кожний» [62, с. 37]. Найбільшу увагу філософ приділяв дослідженню сутності доброчесності, видам і можливостям їх виховання, сутностям і видам справедливості. За вченням Арістотеля блага («те, до чого все прагне») «поділяються на три види: зовнішні; ті, що стосуються душі; ті, що стосуються тіла» [62, с. 37]. На думку філософа, «кожен із цих видів відіграє певну позитивну роль. Так, для щастя потрібні зовнішні блага, оскільки неможливо або важко здійснювати прекрасні вчинки, не маючи для цього жодних засобів. Часто це роблять завдяки друзям, багатству, політичному впливу. Однак головними є блага, що стосуються душі. Маючи певні прагнення, людина ставить перед собою відповідні цілі. Цілей, а також, і видів їх досягнення багато.

Вищим благом є ціль, бажана сама по собі, а інші цілі бажані задля неї. Це благо стосується найважливішої з наук – політики» [62, с.37].

Власні поняття щодо добра та законів морального життя людини мислитель виклав у трактаті під назвою «Нікомахова етика». Зокрема, Арістотель вказує, що якщо у володаря та підлеглого немає нічого спільного, то між ними немає дружби, оскільки і правосуддя немає (Нікомахова етика. 1162а 31-33). На думку Арістотеля, спільність постає у трьох вимірах: служіння спільній долі, досягнення максимального блага та співвиконання рішення правителя. При цьому політична дружба стає дійсною, коли розпорядження правителя спрямовуються на досягнення максимального блага для всіх, що досягається при спільному виконанні рішень правителя (Нікомахова етика. 1161б 5-10) [4].

Тобто, Арістотель визначає державу як союз громадян, а політику – як орієнтоване на благо спілкування, яке пов'язує людей і врегульовує суспільне життя. Філософ завбачує, що люди здатні вирішувати проблеми полісу через активізацію вищих людських можливостей (розуму, доброї волі, вміння домовлятися тощо), тому етика постає необхідним началом мистецтва державного управління. На відміну від платоновської монопольної єдності держави [31, с.23-24].

Незважаючи на те, що важливою в етиці Арістотеля є проблема справедливості, якій він присвячував свої дослідження, в його поглядах є недоліки, перш за все, пов'язані з історичною обмеженістю та політичною симпатією до монархії, раціоналізму.

Зокрема, рабів як власність іншої людини Арістотель залишив поза мораллю, жінок зарахував до істот «другого сорту» через те, що пристрасті у них переважають над розумом [62]. Тобто, в своїх вченнях він все ж таки вдавався до дискримінації певних груп осіб.

Давньоримські ж мислителі – Марк Аврелій, Пліній Молодший, Сенека, Цицерон найголовнішими чеснотами правителя вважають: чесність, відповідальність, громадянські чесноти [5; 6; 63].

Проблеми політики і моралі становили фокус уваги мислителів середньовіччя, однак у більшості вони зосереджувалися на релігійних питаннях ніж на політичних, але найавторитетніші мислителі середньовіччя все ж таки обмірковують тему моральності державців тощо. Так, Августин стверджує, що держава необхідна лише для виживання і не здатна забезпечити досконале життя, яке можливо лише в граді Божому, навіть за гарного управління [64].

Фома Аквінський (1225–1274 рр.) був переконаний, що держава має божественну природу, однак часто за формою, чи за способом використання влади не відповідає своїй природі. На думку мислителя, правитель, наділений розумом, свободою волі і, як будь-яка людина, здатен творити і добрі і злі справи. Тому, правитель, маючи владу може, або нею зловживати, вдаючись до несправедливості чи зла, або, сприяти добробуту і держави, і суспільства, керуючись моральними цінностями та політичною виваженістю [65].

Епоха Відродження внесла свої корективи у співвідношення людини і політики. Зокрема, італійський теоретик політики Нікколо Мак'явеллі у праці «Міркування про першу декаду Тита Лівія» трактату «Володар» довів наступне положення – «мета виправдовує засоби», акцентуючи увагу що справжньою метою володаря є «загальне благо». Зокрема, ним узагальнено, що хороша та результативна політика має бути налаштована на досягнення окреслених цілей за допомогою всіх наявних засобів. Філософ вважав, що лише до моменту, коли це допомагає владі досягнути бажаного результату вона повинна діяти відповідно до моральних принципів. В той же час, від моральності слід відмовитись, коли це стає перешкодою. Для Мак'явеллі ідеальний політик «повинен бути лисом і левом одночасно» та не гребувати обманом, брехнею та шахрайством, а також застосовувати насильство, брутальну силу та терор, якщо інші заходи виявляться

неефективними [11, с.127]. Мак'явеллі доводив суттєву розбіжність між політичним і моральним світами, в одному з яких, він вважав, панує суспільна доцільність, а в іншому – етичні переконання [61, с.16].

Підвищеним інтересом до проблеми «влада-народ» характеризується Новий час. Етичне розуміння влади та пошук її морального підґрунтя змінюються інституціональним підходом до розуміння держави. «Розуміння людини як егоїстично налаштованої істоти позначається на побудові всієї картини світу. Йде складний пошук синтезу надіндивідуальної етики суспільного договору (лінія Гоббса) та етики особистості (лінія Спінози), відшукування основи для поєднання соціально-загального та індивідуально-особистісного виміру буття людини [274, с. 16]. Нова оцінка людської природи трансформує осмислення сутності держави, домінуючим стає переконання, що люди можуть гармонійно співіснувати лише за умови ефективної діяльності держави як суспільного інституту. Традиція етичного розуміння влади, пошуку її морального підґрунтя поступово змінюється інституціональним трактуванням держави» [66, с.17].

Томас Гоббс (1588–1679 рр.) був прихильником теорії протистояння політики й моралі вважав, що суспільство тримається на ворожнечі, оскільки людина є егоїстичною істотою та керується в більшій мірі законом самозбереження. Саме тому, на його думку, люди в договірний спосіб утворюють державу, яка слугує стримуючим фактором від агресивного суперництва та спрямовує до єдиної мети. Також Т. Гоббс вважав, що лише в державі існує вимір доброчесності й пороків у загальному масштабі. На його думку, мораль начебто розчиняється в державництві та позбавляється своїх головних функцій щодо здійснення контролю над владою та виступати автономним регулятором людських вчинків. [61, с.16].

На відміну від Т. Гоббса, Дж. Локк (1632–1704 рр.) вважав, що надійною гарантією захисту прав і свобод людини від свавілля та аморальності державців є сама організація влади [67]. Він був прихильником того, що від народження люди є рівними і незалежними та схильні до добра. «Саме тому вони укладають суспільний

договір, утворюють державні інститути і громадянське суспільство, мета яких – закріпити і гарантувати цей закон. Тому «благородна» природа істинної моралі уможливорює «розумний» державний устрій» [61, с.16].

Взаємовідносини між громадянами і державою, на думку мислителів Нового часу (П.А.Гольбах, В.Р.Мірабо, Д.Юм, Ж.-Ж.Руссо), «тяжіють або персоналістських, або до інституціоналістських підходів до державної влади» [66, с. 17].

Французький політичний мислитель Ж.-Ж. Русс (1712–1778 рр.) акцентував свої наукові розвідки на пріоритеті морального начала в суспільному житті. Ним доводилось, що безумовна свобода і рівність юридичних прав мають врівноважувати існуючу соціальну нерівність і це є ключем до розв'язання дилеми політики і моралі [61, с.17].

Іммануїл Кант (1724–1804 рр.) і Георг Гегель (1770–1831 рр.) з'ясовували особливості взаємодії владно-політичних і моральних чинників. Зокрема, І. Кант «припускає можливість існування моральних правителів. Більш того, на думку філософа, однією з найкращих форм правління є абсолютна монархія, за умови, що її очолює король з великим злетом душі, який вміє «загнуздати» себе справедливістю» [66, с.17]. Згідно з його ученням, «людина постійно перебуває між тим, що продиктоване суспільством, політикою, і тим, що диктує свобода, моральність. Її внутрішня свобода не потребує впливів держави» [61, с.18].

В ідеях Г. Гегеля з одного боку прослідковується ототожнення моральності та політичної дійсності, а з іншого він ставить санкціоновану державою добropорядність на місце моральної добpочинності та досліджує це на прикладах конкретних соціальних форм, у яких прослідковується моральна діяльність людини та її взаємодія з державою [61, с.18].

Тобто мислителі Нового часу, все ж таки звертаються до персоналістської ідеї моральних правителів. Наприкінці ХІХ – на початок ХХ ст. вчені О. Конт, Е. Дюркгейм, В. Парето та ін. досліджували проблему взаємодії політики та моралі.

Через те, що М. Вебер, доводив абсолютну розбіжність політики і моралі його називали «новим Мак'явеллі» [61, с.18]. Концептуальна робота М. Вебера «Політика як покликання і професія» закладає основу сучасної політичної етики як наукової дисципліни. Розмірковуючи про те яким повинен бути політик, М. Вебер писав, що «Навіть на формально скромних посадах свідомість впливу на людей, участі у владі над ними, але насамперед – відчуття того, що ти тримаєш в руках нерв історично важливого процесу, – здатні підняти професійного політика над повсякденністю. Та перед ним постає питання: завдяки яким саме якостям сподівається він бути на рівні тієї влади (якою б обмеженою не була вона у кожному окремому випадку) і, отже, на рівні тієї відповідальності, яку вона на нього покладає? Таким чином, ми торкаємося сфери етичних питань, бо саме до них належить питання, якою слід бути людині, аби їй дозволено було покласти руку на спиці колеса історії» [68].

Головна мета політики, на думку М. Вебера, в отриманні та утриманні влади, а для цього використовується головний її засіб – насильство. Але, як він вважає, не завжди участь у політиці є аморальною. Керуючись принципами християнської моралі – «не вбий», «не свідчи неправдиво», та вимогами «раціональної політичної доцільності – використання насильства і засобів примусу», М. Вебер запропонував розмежувати «мораль переконання», прихильником якої був І. Кант і «мораль відповідальності», яку відстоював Н. Мак'явеллі [61, с.18].

Проблема співвідношення моральної виправданості та політичної доцільності є базисом сучасної політичної науки, яка вивчає моральні аспекти соціальної диференціації суспільства (Р. Дарендорф), етичну основу політики сепаратизму (А. Б'юкенен), вагу моральних регуляторів соціально-відповідальної держави. Багато сучасних теоретиків підтримують думки Н. Мак'явеллі та М. Вебера, додаючи до них нову аргументацію (Ф. Хайєк, Г. Кан, Г. Моска та ін.). Загалом у фокусі новітніх політичних та етичних думок домінує важливість моральних критеріїв політичної діяльності.

Зокрема, актуальною є спроба засобами модернізованої концепції справедливості поєднати політику і мораль (американський теоретик Дж. Роле). Ідеї «облагородження» політики мораллю (М. Ганді, А. Швейцер, А. Ейнштейн) та переваги моральних цінностей у суспільно-політичному житті (Дж. Хакслі, Е. Фромм,) набувають «другого дихання» [61].

З проаналізованого матеріалу вбачається, що незалежно від часів осмислення діяльності державців у фокусі уваги мислителів завжди був присутнім етичний зріз, але у період Нового часу вченими було зроблено ряд розробок, що слугували основою політичної етики як наукової дисципліни – це, зокрема концептуальна робота М. Вебера «Політика як покликання і професія».

Якщо описувати ставлення українських мислителів до зазначених проблем, то, як вважають дослідники, у вітчизняній культурі яскраво було виявлено усвідомлення цінності особи. Елементи такого усвідомлення присутні вже в Ярославовій Правді (яка встановлювала штраф за образу жінки та не застосовувала смертної кари та тілесних покарань), розвинуті в ідеях представницької влади в конституції П. Орлика та демократичному федералізмі кирило-мефодіївців, набули свого розквіту в українській класиці ХІХ ст. [69, с. 113].

В Україні ж концепція влади та її етичних засад історично формувалася ще за часів середньовічної доби та має своє відображення у «Слова о полку Ігоревім».

У Середньовіччі політика і етика були нероздільними, зокрема, людина у своїй політичній діяльності повинна була звертати увагу на ті знамення, «що мають прийти від самого буття і стати законом і правилом для людей» [70, с. 112].

Осмислення середньовічного політичного життя відбувалося саме у модусі вказаних призначень та «включене в структуру уявлень про світ, як арену розгортання великої битви добра і зла» [71, с. 56], в яку включаються як суб'єкти політики, так і «всі осереддя суцього (географічний простір і час, природа, її стихії та людина)» [71, с. 57]. Однак, спільною рисою, яка поєднує середньовічне

політичне мислення із сучасністю, є широке коло етичних оцінок одного й того ж політичного вчинку [71].

Моральним інваріантом залишається одне – підтвердження боротьби добра та зла і визначення місії політичного діяча, який закликаний «...підтримувати порядок законів божих і людських..., без яких «світ сподобився б плутанині і позбавився порядку...» [70, с. 69].

Середньовічний політик у «Слові...» постає як активний учасник, що не лише бореться за владу, інтригує, розпалює розбрат, захищається від зовнішніх ворогів чи сам нападає на них, але й приносить «спасіння світу». У взаємодії етики і політики Середньовіччя відчувається подвійність, зокрема, етика впливає на політику і визначає її, з одного боку, а з іншого політичні інтереси віднаходять етичне перетлумачення. І давньоруські, і західноєвропейські джерела вказують, що якихось «усталених розумінь добра і зла у такому світомисленні» [71, с. 57] не існує. В залежності від політичних міркувань, одні й ті самі політичні дії оцінюються як «добрі» та «злі» [71].

У більш пізніх дослідженнях українських філософів – Г. Сковороди. М. Гоголя, М. Драгоманова, В. Костомарова, М. Максимовича, М. Грушевського і навіть Т. Шевченка, прослідковується підтримка проголошеного М. Гоголем принципу, що «любов до абстрактної людини та до народу взагалі не повинна бути абстрактною – то не любов, а пусті слова». Ними поділялася думка, що жорстокістю може обернутися служіння абстрактному ідеалу, а торжество розуму відбувається тоді, коли наперед нього підносяться усі моральні сили в людині. Питання моралі, в усі часи, мають перевагу над усякими іншими питаннями і складають основу будь-якої діяльності, зокрема політичної та наукової.

Філософія Сковороди Григорія Савича (1722 – 1794), що відповідала західноєвропейській традиції, в той же час була закономірним наслідком розквіту української думки. Розмірковуючи над зв'язком філософії з життям, він прийшов до етичної проблематики [62], зокрема, у своїх творах Г. Сковорода зосереджується на

традиційних цінностях українського світогляду. «Моральна філософія Григорія Сковороди суголосна народному світогляду та морально-етичним нормам простого народу» [72, с. 73]. «Розділяючи суспільство на “шляхту” та “чернь” (юрбу), Г. Сковорода не виділяє такий прошарок людей, які покликані панувати, володарювати. Кожен народжується з певними здібностями та талантами, головне – щоб відчуті ці природні нахили та спрямувати свою діяльність на їх розвиток та втілення в житті, в праці. Отже, у певних людей є задатки до управління, до політичної діяльності, проте це не означає, що вони мають створити суспільну верству, яка згодом стане кастою» [72, с. 74].

Власну політичну концепцію осмислення світу та шляхів втілення і реалізації у ньому національних, політичних та соціально-економічних реформ та змін розробив Іван Франко.

Визначальне місце у суспільно-політичних поглядах І. Франка посідали соціал-демократичні ідеї, їх критичне усвідомлення та аналітична характеристика. За І. Франком поняття української національності означає цілісний культурний організм, що здатен до самостійного політичного і культурного життя, засвоєння культурних скарбів, визнаних людством, та невіддатний на асиміляцію іншими народами. На переконання Івана Франка, лише завдяки створенню «культурного змісту» незалежної інтелігенції з великої етнічної маси українського народу формується українська народність. Отже, Іваном Франко була сформована концепція національної ідеї, що ґрунтувалася на «визнанні нації як неповторного й самосвідомого суб'єкта історичного процесу, як явища духовно цілісного, єдиного» [72, с.76].

Для І. Франка, як і для більшості дослідників національного поступу того часу, було незаперечним, що для становлення модерної нації значущу роль покликана відіграти інтелігенція, привносячи національну ідеологію в народ, який «мовчить, молиться і платить» (М. де Унамуну). Франко вважав, що національна еліта, що повинна формуватися з інтелігенції. На його переконання інтелігенція

володіє знаннями духовних цінностей, що є інтелектуальним підґрунтям формування свідомості. Духовні цінності існують в мові, основою якої є слово, а історична місія інтелігенції як володаря слова, на думку Франка, у формуванні свідомості взагалі, в тому числі і національної; «пізнання і осмислення джерела народних прагнень та усвідомлення їх суті як логічно сформованих ідей, концепцій, учень, ідеалів, збагачення ними народного духовного ества, одухотворення свідомості народу до сприйняття національної ідеї, усвідомлення своєї національної ідентичності» [73, с.105-126].

Франко вважав, що «перед українською інтелігенцією відкриється тепер, ... витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і сильна держава не може состоятися» [74, с. 404]. Ці слова з його праці «Одвертий лист до галицької української молодезі», ним були написані під впливом революції 1905 року в Росії, але не втратили своєї актуальності і для теперішньої України, особливо після підписання Універсалу національної єдності [75, с.176].

Ця ж тема прослідковується і в творчості Лесі Українки, в основі якої лежить моральний контроль за владою. Витоки особливостей українських етичних правил та норм закладені в українській філософській традиції, характерною рисою якої є недовіра до абсолютизації ролі людського розуму, відстоювання переконання в тому, що людина, її життя багатше за будь-які схеми раціоналізму, а осередком людської сутності є душа.

Цілісною системою в ті часи була концепція суспільно-політичних поглядів Лесі Українки, яка була побудована на політично-світоглядній системі, підґрунтям якої слугували головні європейські соціал-демократичні положення, адаптовані до

українського національного середовища. Леся Українка вписала яскраву і значущу сторінку в історію української думки своєю суспільно-політичною діяльністю – репрезентувала демократію як український національний феномен. На переконання Лесі Українки, відбутися як політична нація може лише соціально розвинений народ з власною провідною верствою – життєздатною елітою [72, с.76]. До праць Лесі Українки і сьогодні звертаються сучасні науковці, знаходячи там своєрідне пояснення існуючим політичним проблемам.

Вагомий внесок у формуванні концепції національної аристократії зробив В. Липинський (1882-1931 рр.). Своє вчення про еліту український мислитель ґрунтував на макіавеллістській традиції європейської соціальної думки. В. Липинський був переконаний, що в кожній нації існувала й існує керуюча меншість і керована пасивна більшість. Суспільство він поділяв на три верстви: «еліти; продуценти (робітники, хлібороби, буржуазія, пролетаріат); інтелігенція, яка повинна відігравати функцію посередництва між суспільними групами» [72, с.77].

У своїй праці «Листи до братів-хліборобів» та у трактаті «Покликання варягів чи організація хліборобів» [72] В. Липинський обґрунтовує свої ідеї щодо еліти, вживаючи такі поняття, як провідна та правляча верства та національна аристократія. Український мислитель писав: «Є більша або менша, така або – в залежності од історичної епохи та відмінних умов існування – інша група людей, що керують нацією, стоячи на чолі її політичних організаційних установ, що витворює певні культурні, моральні, політичні і цивілізаційні вартості». Він зазначав, що «керівництво в перетворенні усякого пасивного, хоча й відмінного від інших, але часто національно несвідомого колективу в організовану, таку, що усвідомлює себе нацією, і керівництво у творенні нових форм громадського життя вже усвідомленої нації скрізь і завжди виконує певна активна меншість, яка завдяки своїй моральній і матеріальній силі висувається на чолі нації і творить динамічні – матеріальні і духовні – громадські цінності, що потім переймаються і

присвоюються пасивною більшістю нації, об'єднуючи її весь час в один суцільний, усвідомлюючий себе національний організм» [72, с.77].

Легітимація аристократії за В. Липинським, є вирішальним чинником у процесі керівництва нацією. «Рішальним, – пише він, – є той факт, що нація їх провід признає і, під їх проводом організована, вона живе, росте і розвивається» [72, с.77-78].

На думку українського мислителя, керуюча верства повинна формуватися із «найсильніших, найздібніших і найавторитетніших осіб усіх класів суспільства, опорою якої повинен бути хліборобський клас». В. Липинський вважав, що національна аристократія повинна мати дві основні якості, без яких вона не може існувати: матеріальну силу та моральний авторитет.

Український політичний діяч, засновник теорії інтегрального націоналізму, розробник елітарної теорії Д. Донцова, співвідносить еліту з аристократією, «владною кастою», та вважає, що вона повинна бути наділена мудрістю, шляхетністю, мужністю та сміливістю. Еліта ним тлумачиться, як ініціативна меншість, завданнями якої є розроблення і впровадження національної ідеї, що звертається до серця та волі нації, а також її здатність мобілізувати народ на боротьбу за вказану ідею. Д. Донцов доводить, що об'єднання нації неможливе без еліти, яка володіє переліченими якостями. Занепад, за порівняннями Донцова, провідної верстви в Україні – є загальною кризою європейської культури.

Відомий український політичний діяч і історик Михайло Грушевський вважав, що політичні процеси протікають під впливом не тільки економічних, матеріальних, природнобіологічних чинників, а й психологічних, особистісних та культурознавчих. Доводив, що лише свідомий українець може протистояти потужній культурній експансії з боку Польщі й Росії. Вчений закликав українську інтелігенцію малоросійського виховання служити лише українській культурі. Просував національну ідею, акцентуючи у своїх статтях увагу на яскравому образі «самоотверженого малоросса», як людину, яка зрідка зверталася до свого

українського коріння, вірою і правдою слугуючи культурі, що зверхньо ставилася до самої ідеї українського національного відродження («Самоотвержение малороссиян») [72].

Що ж до сучасної української наукової думки у етичному питанні, то з початком незалежності України коло вчених, що почали досліджувати це питання розширилося. За часів незалежності у фаховій літературі почали з'являтися політологічні та інші дослідження присвячені депутатській етиці, поведінці народних депутатів у тому числі і щодо формування парламентської культури.

За часів початку незалежності України у працях присвячених проблемам етики й моралі державних службовців терміни «етика», «мораль» не вживалися через недостатню розробленість понятійно-категорійного апарату з цієї проблематики. Це явище можна визначити як початковий етап, як синкретичний рівень осмислення морально-етичних проблем державного управління, коли вони не розуміються як відносно самостійні і якісно відмінні феномени і через це не ідентифікуються як етичні і не виділяються із соціально-психологічних, політичних, адміністративно-правових та організаційних відносин.

Однією з причин такого явища є нерішучість спеціалістів однієї галузі знань творчо використовувати категоріальний апарат іншої науки – етики. Інша причина може полягати в існуючій манері пояснення соціальних явищ, властивій соціальним наукам, що звична ще за радянських часів. Дослідники вдаються при поясненні до чинників, що вважаються надійнішими і більш обґрунтованими та здебільшого уникають звернення до моральних понять [76].

А вже у пізніші часи незалежності, через активну участь у дослідженнях вітчизняних науковців питань управлінської етики, зокрема, політологами, філософами, юристами тощо, наукові розвідки у цій сфері набирають обертів.

Зокрема, етична тема активно досліджується доктором юридичних наук В. Цветковим. Роздуми щодо цього він викладає окремим розділом у своїх монографіях, таких як: «Державне управління: основні фактори ефективності

(політико-правовий аспект)», «Моральні якості та етика поведінки управлінських кадрів» (Харків, 1996); «Демократія 30 – Управління – Бюрократія» (співавтор В. Горбатенко) (Київ, 2001), «Морально-етичні засади професійної діяльності державних службовців» [77, с. 29-30].

Доктор юридичних наук Б. Авер'янов вважає, що етичні принципи і норми є пріоритетнішими правових і саме разом вони становлять реальну перешкоду будь-яким зловживанням з боку державного службовця. Етика державної служби є моральним критерієм як професіоналізму осіб залучених до такої служби, так і дотриманням ними принципів справедливості, законності, гуманності у розв'язанні питань, що стосуються забезпечення прав і законних інтересів кожної окремої особи у своїй діяльності. [78].

В. Коваленко вважає «новою тенденцією правового регулювання поведінки державних службовців» [79, с. 155] практику закріплення етичних принципів та вимог щодо діяльності державних службовців у нормативно-правових актах. Він був одним із авторів колективної монографії «Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку». Зокрема, авторами цієї монографії було проаналізовано проект Кодексу основних правил поведінки державного службовця, розроблений Міністерством юстиції та Головдержслужбою України в 1999 р. (законної сили не набрав, у зв'язку з набуття чинності іншим нормативним актом - «Загальні правила поведінки державного службовця» у листопаді 2000 р., що втратив чинність у вересні 2016 р.).

Що ж до колективної авторської думки, яка викладена у вищевказаній монографії – метою Кодексу є зміцнення репутації та створення умов для суттєвого підвищення авторитету державної служби в цілому та державного службовця зокрема. Головною ідеєю є підтримка честі, гідності державного службовця та посилення вимог до його діяльності. Автори вважають, що положення кодексу слугують унормуванням основних вимог до поведінки державного службовця і регуляторами суспільних відносин, що складаються в процесі державного

управління. На думку авторського колективу, Кодекс повинен містити і засоби стимулювання ефективної праці службовців, і засоби дисциплінарної відповідальності [79], тобто бути уніфікованим нормативно-правовим актом, який би цілісно забезпечував регулювання усіх аспектів діяльності державного службовця.

Основні вимоги до поведінки державних службовців, що повинні міститися у Кодексі, стосуються додержання законності у діяльності службовця, дотримання етичних вимог, добросовісного і професійного виконання службових обов'язків та недопущення проявів корупції [79, с. 156].

Проблематика етики державного службовця досліджувалася і філософами, зокрема у монографії «Державне управління: філософсько-світоглядні та методологічні проблеми», авторами Т. Василевською, В. Колтун, Т. Сербинською, під керівництвом доктора філософських наук, професора В.М. Князева були досліджені методологічні аспекти соціально-етичної культури публічного службовця [80, с. 251-303].

На думку О. Оболенського, високий рівень культури особи на яку покладаються управлінські функції формує соціально-політичну систему. Саме ця система в змозі гармонізувати відносини між різноманітними групами населення, з урахуванням їхніх інтересів і потреби, що притаманні кожній з груп та створювати атмосферу взаємної довіри, підтримуючи позитивний імідж як державного апарату загалом, так і конкретної державної організаційної форми зокрема. О. Оболенський визначає «Культурний інститут державної служби» через сукупність «складових державної служби: правову, інформаційну, управлінську, організаційну, політичну, професійну, етичну, естетичну, педагогічну культуру» [81, с. 266].

Що стосується парламентської етики, то чи не найважливішим фактором її позитивної динаміки розвитку у парламентській діяльності є політична еліта. оскільки саме її моральний стан та дотримання етичних вимог є головним у напрямі

розвитку держави і суспільства, формуванні цінностей, правил життя та поведінки у суспільстві.

За твердженнями вітчизняної вченої Л. Даниленко, вчинки політично-управлінської еліти «стають одним із вирішальних факторів, що впливає на розвиток усієї політичної системи суспільства, яка зберігає всі духовні надбання свого народу, зберігаючи і розвиваючи «код нації», бере на себе відповідальність не лише осмислювати та передбачати долю етносу, а головне, реально впливати на хід історичних процесів» [46, с. 29-40].

Дедалі більше вчених сучасності досліджують етичні аспекти участі парламентарів у депутатській діяльності, як предмет політичної психології та акмеології. Це пов'язано з тим, що у дослідженні політики, окремих політичних подій все більшого значення набуває вивчення психологічних механізмів, що спонукають людей до політичної діяльності. За твердженнями політологів Р. Даля [82] та К. Дойча [83], сучасна політична наука має збагачуватися знаннями про поведінку окремої людини, індивіда і це в свою чергу сприятиме об'єктивнішому оцінюванню політичних дій спільнот, класів та соціальних груп. І ця точка зору є на сьогодні об'єктивно зумовленою та актуальною.

Як висновок зазначимо, що виявленими нами теоретичними проблемами дослідження парламентської етики у галузі політології є: співвідношення етики і політики; соціально-ціннісні засади публічної політики та психологічні механізми, які спонукають людей до політичної діяльності.

З'ясовано, що еволюційний розвиток концепції теорії влади відбувався у вітчизняній науці наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. з точки зору соціально-ціннісних засад публічної політики, що ґрунтуються на інструментальних і мотиваційних корпоративних та особистих інтересах представників політичної еліти. А зацікавленість науковців у психологічних механізмах, які спонукають людей до політичної діяльності, стала поштовхом для розвитку інституту парламентаризму в аспекті поєднання особистості парламентаря з моральністю. З

ракурсу співвідношення моральності і політики, починаючи зі стародавніх часів і до нині, нами з'ясовано, що незалежно від часових проміжків вчені зверталися до дослідження етики, як до першооснови будь-яких суспільних відносин у тому числі і у сфері політичної діяльності, невід'ємною частиною якої є парламентська.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження парламентської етики.

Парламентська етика є об'єктом дослідження в Україні багатьох наук, таких як: менеджмент, педагогіка, політологія, правознавство, психологія, публічне управління, соціологія, філософія, та ін. Але ми зосереджуємо наше дослідження на аналізі парламентської етики як об'єкта дослідження політології, де фокусом нашої уваги є політико-правові засади парламентської етики в Україні.

У цьому контексті нами досліджено таку понятійну категорію, як «політичні інститути». Так, під *політичними інститутами* розуміють декілька понять. Зокрема, враховуючи наукову думку доктора політичних наук, члена-кореспондента НАН України Г. Зеленько: «Сучасна політична наука визначає політичні інститути як установи, що здатні приймати політичні рішення і втілювати їх у відповідні правові норми та практику державно-політичного і громадянського життя. Сукупність таких інститутів, що здійснюють владу і управління суспільством, становить політичну систему тієї чи іншої держави» » [84, с. 7]. У зв'язку з чим «центральним елементом політичної системи є держава, яка виступає як провідний політичний інститут у здійсненні суспільних інтересів» [84, с. 7]. Поряд з цим «існує і поняття політичних інститутів як певної ідеї, яка здійснюється у конкретному соціальному середовищі і складається з політичних організацій, або структур. Такі структури (партії, рухи, різні об'єднання і таке інше) є політичними інститутами громадянського суспільства, що висловлюють колективні уявлення, загальні ідеї, які обслуговують ці організації» [84, с. 7]. Підсумовуючи за вказаним,

«у політичному житті суспільства існують і функціонують дві категорії політичних інститутів. Одна з них – це держава, її установи та структури. Друга – це політичні формування громадянського суспільства» [84, с. 7].

Процес формування в Україні демократичних політичних інститутів розпочався з кінця 1980-х – початку 1990-х років шляхом впровадження політичного плюралізму, конкурентних політичних виборів та розподілу системи державної влади на три гілки влади – законодавчої виконавчої та судової. Згідно КУ, законодавчу владу реалізує парламент (ВРУ), виконавчу – уряд (Кабінет міністрів України), судову – суди усіх інстанцій, включаючи спеціалізовані суди. Президент України є главою держави, Верховним Головнокомандувачем та гарантом Конституції [85].

В контексті нашого дисертаційного дослідження ми зосереджуємо увагу на державницьких (формальних) політичних інститутах якими, зокрема, є інститут парламентаризму як інститут, що реалізує політичні засади парламентської етики та інститут політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності парламентаря, як інститут, що реалізує правові засади парламентської етики.

Якщо говорити більш ширше, то до структури державницьких політичних інститутів належать: сама держава та її владні структури, органи законодавчої влади, органи виконавчої влади – центральні та місцеві, судові органи та органи та прокуратура, а також засоби масової інформації («четверта влада»).

Зокрема, «політичні інститути (за Д. Нормом) – це «правила гри», тобто моделі взаємодії, які регулюють і обмежують відносини між індивідами. До інститутів належать офіційні правила, писані закони, формальні соціальні традиції, неформальні форми поведінки та спільні уявлення про світ, а також способи впровадження всього цього в життя. Найчастіше інститути асоціюються з обмеженнями на поведінку індивідів...» [23, с. 79].

Тому, запроваджуючи політичні інститути – правила гри у вигляді конституцій, нормативно правових актів, неписаних правил гри, формується

певний суспільний договір, коли тим самим запроваджуються інституційні обмеження. Вони охоплюють як заборону особі щось робити, так і умови, за яких у певних випадках їй дозволяється здійснювати деякі види діяльності. Тому правлять за основу, на якій відбувається людська взаємодія [86].

Як констатовано Г. Зеленько, тема важливості політичних інститутів у перехідних суспільствах, це стосується і України, лише останнім часом стала помітною серед вітчизняних науковців. Однак в контексті політико-інституційних детермінант національної стійкості, першочерговим є «створення системи формальних політичних інститутів, які б забезпечували динамічну стабільність – з одного боку, були б стабільними, з іншого – забезпечували не просто політичні зміни, а політичний розвиток» [23. с. 79].

Враховуючи конституційну модель України, «єдиним джерелом влади в Україні є народ» [85], яку він здійснює шляхом її делегування парламентарям, обраним на прямих, загальних, вільних і періодичних виборах, тобто, народ таким чином наділяє парламент легітимністю.

В свою чергу, парламент є основним інститутом конституційного державного устрою. У системі державних інститутів він існує самостійно, незалежно від інших інститутів, виконує самостійні завдання, які за будь-яких конфігурацій взаємодії та делегування повноважень іншим державним органами не може виконати ніхто, крім нього [36. с. 17].

Парламент – представницький, виборний і вищий колегіальний орган державної влади, який функціонує в умовах демократичного правління і має свої повноваження у сфері законотворчості [36, с.138].

Під час проведеного дослідження понятійно-категоріального апарату ми вивчили декілька підходів до розуміння визначення «парламентаризму».

Зокрема, згідно визначення авторського колективу науковців, що міститься у праці «Парламентаризм» за загальною редакцією В. Гошовської, *парламентаризм* являє собою систему формування традицій використання демократичних методів

державного розвитку та забезпечення стабільності. У цьому контексті важливо, щоб визнання парламенту невід'ємним елементом політичної системи знаходило відображення і в розвитку політичної культури та формуванні сучасних підвалин загально-цивілізаційної ідеології демократичної правової держави, у якій парламент визнається і сприймається як обов'язковий елемент політичної системи та державного управління. [36, с.16].

Доктор політичних наук В. Гапоненко вважає, що «парламентаризм – це найдавніший інститут демократії, що виражає та реалізовує принцип представництва інтересів різних соціальних груп, втілює уявлення про колегіальність прийняття політичних рішень» [20, с. 222].

Науковою школою вітчизняного парламентаризму надається, як на наш погляд, досить влучне та всеоб'ємне визначення *парламентаризму*, «яким є система правління, що реалізується в умовах демократичного суспільства з високим рівнем політико-правової культури, характеризується чітким розподілом законодавчої і виконавчої функції за домінуючого становища парламенту як державного органу народного представництва, що обирається шляхом прямих, загальних, вільних і періодичних виборів».

Концептуальний аналіз природи парламентаризму в сучасній державі дає змогу виявити його типові характеристики, притаманні не лише системам з тривалим еволюційним процесом парламентаризму, а й новітнім системам, функціонування яких тісно пов'язане з адаптацією на вітчизняних теренах позитивного досвіду політичного розвитку інших країн [36, с.14].

Більш детально зосередимося на елементах парламентаризму, що дозволить нам зрозуміти саму категорію парламентської етики та предмет її дослідження.

Зокрема, об'єкт парламентаризму – це «суспільні відносини, що визначають Україну як демократичну соціальну державу й систему функціонування та інституалізації представницької і законодавчої влади» [36, с. 14].

Предметом парламентаризму є «феномен парламентаризму в історичному, аналітичному, національному аспектах, еволюція теорії парламентаризму, класифікація, структура, функції, тенденції розвитку сучасних парламентів» [36, с. 14].

Виходячи з проведеного аналізу, можемо констатувати наступне, що парламентаризмом перш за все є система взаємодії держави і суспільства, для якої характерною особливістю є визнання домінуючого становища виборного державного органу народного представництва, яким є парламент.

В свою чергу, культура парламентаризму полягає в постійному відчутті державою і громадянським суспільством один одного, усвідомленні важливості та виробленні механізмів реалізації та досягнення позитивних результатів соціального партнерства – постійного діалогу у форматі «влада-суспільство-громадянин». Ефективне та результативне співробітництво у межах такого соціального партнерства можливе лише на основі взаєморозуміння, чесності та довіри. Причому, основними детермінантами довіри є:

- прозорість;
- відкритість;
- зворотність зв'язку;
- перспективність взаємодії;
- довготерміновість відносин;
- раціональність, доцільність, вигідність відносин;
- емоційність зв'язку.

Базові цінності парламентської культури демократичного суспільства є:

- депутатська відповідальність;
- взаємозв'язок парламентарів з виборцями;
- причетність до державних і громадських справ;
- творча активність народних депутатів;
- патріотизм народних обранців;

- професіоналізм парламентарів;
- дотримання обраної ідеології в парламентській діяльності.

Встановлення балансу між політикою та моральністю, етичністю характеристик у форматі «громадянин – суспільство – народний депутат – парламентська діяльність – влада» можливе лише за обов’язковості реалізації низки умов:

- гуманізації політики;
- зміцнення засад публічності;
- розгортання громадського дискурсу як підґрунтя морально-етичної легітимізації парламентаризму.

При цьому важливо пам’ятати, що особливості не лише особистісно-професійної та нормативної регуляції, а й саморегуляції парламентської поведінки депутатів визначають закономірності, тенденції, механізми індивідуальної і групової парламентської діяльності [36, с. 19-20].

В цьому контексті, чи не найдавнішою проблемою в організації людського суспільства посідає проблематика зв’язку між моральністю і політикою. Як ми вже попередньо зазначали у підрозділі 1.1. розділу 1 дисертаційного дослідження, співвідношення цих двох явищ були предметом вивчення не лише вчених сучасності, а й філософів Стародавнього Сходу та Древньої Греції, якими був закладений фундамент для заявлених досліджень.

Особливим способом регулювання поведінки осіб є моральність. Цей спосіб виник разом із становленням суспільства і фіксувався у звичаях, традиціях та заборонах. Але у порівнянні з правом моральне регулювання не потребує створення спеціальних державних інститутів, а являє собою саморегулювання поведінки людей. Зокрема, у сферах політичного і правового життя основний фокус зосереджений на конкретній дії, санкції за порушення чинних норм, то у моральній сфері пріоритетною є оцінка. Основними категоріями моральної свідомості та моральної оцінки людської поведінки є поняття (добра і зла). На основі відповідних

цінностей формуються сфери політики і моральності. Наприклад, для політики саме результативність є найвищою цінністю, тобто навички в реалізації ідеї отримання і утримання влади, натомість, моральність визначається через систему моральних цінностей базисом яких є загальне добро суспільства і особи зокрема [87].

Як вбачається з наведеного, моральність поєднана з особистістю. На відміну від моралі, яка не завжди має таке поєднання. Зокрема, «мораль – імперативно-оцінний спосіб (певна вимога, що висувається суспільною думкою, совістю та оцінка в зв'язку з виконанням вимог) відношення людини до дійсності (відношення не лише до людей, але й до Космосу в цілому), котрий регулює поведінку людей з точки зору принципового протиставлення добра і зла (добро і зло – виступають абсолютними координатами моралі)» [88, с. 5], а «етика – вчення про мораль» [88, с. 5].

В свою чергу, такі терміни як «мораль» та «етика» сприймаються нині неоднозначно. Зокрема, мораль існує у двох формах: сукупність норм суспільної поведінки і оціночних уявлень та у формі особистих моральних якостей. Моральне асоціюється, як правило з «милосердям», «чесністю», «скромністю», «порядністю» тощо.

Етика ж має свій особистий понятійно-категоріальний апарат, а саме: «добро» і «зло», «честь», «совість», «обов'язок», «гідність», «справедливість», «відповідальність» тощо [89, с. 14].

Поняття «етика» в більшості випадків вживається у значенні науки, а от «мораль» вживається у значенні реального явища, яке і досліджується наукою, однак чіткого кордону між ними немає [88].

Разом з тим, «і політика, і мораль є способами регуляції поведінки, формами обґрунтування її у суспільній свідомості. Проте мораль розглядає світ крізь вертикальні співвідношення, а предметом активності політики є горизонтальні співвідношення між людьми» [88, с. 5].

На сьогодні щодо співвідношення політики і моралі існує декілька підходів, як неможливості їхньої взаємодії, так і можливості співіснування моралі та політики. Зокрема, частина теоретиків і практиків, які є прихильниками ідеї про несумісність політики і моралі вважає домінантою життя політику (при цьому активно практикується аморальне політиканство й повністю ігноруються моральнісні смисли суспільного життя) – інші ж вважають, що домінантою життя є мораль, а політику вважають «брудною справою».

Прихильники іншого підходу вважають політику і мораль сумісними. Проте й тут є дві різні позиції, з одного боку, політика вважається вагомішою складовою суспільного життя, а мораль політизується та стверджується, що головним критерієм моральності є інтерес держави. Абсолютно протилежною є інша позиція – підтримуючи ідею про взаємодію політики і моралі, головна роль відводиться моралі, через що вибудовується моральна політика при якій в політичній діяльності першочергово враховуються моральні норми та цінності [88, с. 5].

Але поряд з вказаними підходами все ж таки одним із найважливіших критеріїв ефективності політики є мораль. «*Мораль* - це форма суспільної свідомості і сфера індивідуальної свідомості особи, що становить сукупність висловлених в нормах, принципах, категоріях та ідеалах моральних вимог, на основі яких суспільство і особистість виробляють оцінки людської поведінки, явищ соціального і духовного життя» [90, с. 3].

З метою демонстрації розходження в співвідношенні політики й моралі, з одного боку, й політики та етики – з іншого, у статті О. Вагіної «Мораль і політика» зазначається: «якщо мораль може так чи інакше характеризувати політичну дію, але сама відокремлена і лише вступає з нею в ті або інші відносини, то етика виступає як внутрішньо властивий політиці компонент. Отже, мораль є щось зовнішнє стосовно політики, етика ж невіддільна від неї» [91].

Ще одним способом регуляції поведінки є право. Проте, воно хоч і пов'язане з мораллю, але між ними є суттєві відмінності. Головною відмінністю права з

мораллю є те, що регуляція моралі має моральні установки, тобто свідомість, а правова регуляція має потужний соціальний інститут – державу і не є виключно свідомістю.

Тобто, головна відмінність у вказаних регуляціях полягає у стимулах їх дотримання. Якщо дотримання моралі стимулюється нематеріалізованим впливом – сумлінням, думкою суспільства, ідеальними судженнями, то дотримання права стимулюється як фізичними так і матеріальними позбавленнями, наприклад, позбавлення чи обмеження волі, позбавлення свободи пересування, штраф тощо.

Враховуючи зазначене, можемо констатувати, що незважаючи на відмінності в багатьох аспектах моральні та правові норми все ж таки мають рівнозначний вплив на особу, в тому числі її психологічні установки та моральні принципи. Головна відмінність у регуляціях полягає в тому, що правова регуляція відбувається за ustalеними законами, а моральна регуляція за моральними установками які перебувають у свідомості людини та не мають формального визначення.

Тоді виникає слушне запитання – а в яких рамках повинен діяти депутат законодавчого органу? Звісно це рамки, пов'язані з культурою, мораллю та законністю, тобто політична участь повинна відбуватися у певних рамках, які визначаються, зокрема, політичною культурою, яка є необхідною умовою і важливим чинником функціонування політичної сфери суспільства.

На дослідженні такого явища, як *політична культура* зосереджували свою увагу Платон, Арістотель, Ш. Монтеск'є, Н. Мак'явеллі, К. Маркс та інші вчені, роботи яких вже нами аналізувалися у підрозділі 1.1. розділу 1 дисертаційного дослідження. Сучасні науковці виявляють не менший інтерес до проблеми політичної культури.

Зокрема, доктором наук з державного управління Т. Василевською у її праці «Політична культура та етика влади», зазначено, що «концепт політичної культури має вагоме значення: він протистоїть суто інституціональному розумінню політики, є суттєвою альтернативою моделі раціонального вибору для пояснення політичної

поведінки» [92, с. 242]. Разом з тим, «концепт політичної культури, безумовно, не дає оцінок яка політична культура «краща» за іншу, однак саме явище політичної культури містить у собі цінності, тому й не може бути ціннісно нейтральним» [92, с. 242].

Українські вчені В. Мирончук і В. Храмов трактують політичну культуру як уміння бачити себе і політичний світ в єдності. В їхньому розумінні політична культура — це культура політичного мислення і політичної діяльності, ступінь цивілізованості характеру та способів функціонування політичних інститутів, організації всього життя в суспільстві [93].

Доктор політичних наук Бебик В. під «політичною культурою» розуміє «якісний параметр політичного життя суспільства, що характеризує ступінь розвитку і співвідношення між правовими, соціальними та психологічними регуляторами функціонування політичної сфери суспільства» [94, с.233]. На його думку, структуру політичної культури становлять: культура функціонування політичних структур, культура політичної свідомості, культура політичних відносин та культура політичної діяльності [94].

В аспекті нашого дослідження нас цікавить саме *культура політичної діяльності*, що складається, зокрема з культури депутатської діяльності та культури партійно-політичної діяльності.

В свою чергу Бебицом В. виокремлюються такі види політичної культури, виходячи з аналізу суспільних відносин, а саме:

«1. Культура депутатської, у тому числі парламентської, діяльності, предметом якої є професійна, напівпрофесійна та громадська депутатська діяльність, що має розглядатися разом з вивченням діяльності апаратів відповідних державних органів.

2. Культура діяльності суспільно-політичних організацій, партій, рухів, інших соціальних об'єднань, груп і громадян.

3. Культура електоральної політичної діяльності або діяльності громадян у процесі проведення виборів, референдумів, плебісцитів, опитувань населення тощо» [94, с.233].

За ступенем демократизму ним виділяється такі типи політичної культури, як: тоталітарна, авторитарна, демократична; за формою суспільного управління: президентська, парламентська, монархічна, диктаторська [94].

Відповідно до структурно-функціонального аналізу поняття політичної культури Бебика В. ним виокремлюються «*матеріальні* (політичні інститути, нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини) та *духовні компоненти* (політична свідомість, морально-етичні норми, соціальні настанови, політичні знання, волю, досвід тощо) політичної культури суспільства» [94].

Існує кілька основних підходів серед вчених щодо трактування поняття «*політична культура*», які ми продемонстрували у таблиці 1.1, та надали їм наступні назви: *системний, світоглядний, структурний, класовий та історичний*.

Таблиця 1.1

Концептуальні підходи до трактування поняття «політична культура»

Системний	Під політичною культурою розуміють систему цінностей соціуму, систему політичних інститутів і способів індивідуальної та колективної політичної діяльності.
Світоглядний	Політична культура являє собою сукупність зразків поведінки, переконань, орієнтацій та поглядів.
Структурний	Політична культура є процесом формування та реалізації певних сил соціальних суб'єктів (класи, групи, особистості) у процесі їх суспільно-політичної діяльності.
Класовий	Політичною культурою є об'єктивне відображення та реалізація під час процесу протиставлення основних класових інтересів, політичних принципів, гасел, які проголошуються окремими політиками, політичними партіями/силами, державою.
Історичний	Політична культура характеризується як система переконань, уявлень, ідей, моделей поведінки, установок, що історично склалися у суспільстві.

Джерело: Авторська розробка на основі [83;94]

Виходячи із запропонованих підходів до визначення структури, видів, типології та трактування поняття «політична культура» нами з'ясовано, що єдиного бачення серед вчених щодо дослідження цього явища не має, зокрема, виходячи з різноманіття підходів до розуміння дослідженого поняття, то вони відображають саму суть такого підходу, на яких категоріальних поняттях він побудований та які елементи лягли в основу такого підходу.

Як вбачається з проведеного аналізу, рівень і характер політичної культури суспільства слугує для визначення його політичного життя, а не для оцінки за порівняльною характеристикою «краща»-«гірша». Саме на таких підходах до розуміння політичної культури ґрунтується подальше наше дослідження.

Враховуючи, що політична культура має широке значення та застосовується до широкого кола політичних процесів та суб'єктів і об'єктів політики та з врахуванням мети і завдань нашого дисертаційного дослідження звертаємося до з'ясування більш вузьких категорій, що пов'язані саме з етичною складовою діяльності парламентаря.

Зокрема, українські дослідники зазначають, що в Україні термін «політична культура еліти» часто асоціюється з більш вузьким поняттям – «політична етика». В передвиборчій компанії політичні опоненти зазвичай звинувачують один одного у відсутності політичної культури, що загалом говорить про проблему на цьому полі [90, с. 3].

В свою чергу для представників певних професійних груп, в тому числі і парламентарів, етичне поведіння це перш за все життєва необхідність, тому нами було досліджено наступні категорії понять, які становлять основну термінологію дисертаційного дослідження.

Зокрема, *політичною етикою* (грец. *ethika*, від *ethos* – звичай, характер) є «галузь, аспект загальної етики, що досліджує моральні засади політики і влади (у широкому розумінні), професійну етику суб'єктів політичної діяльності (у вузькому розумінні)» [89, с.35].

Німецький політолог К. Баллестрем під політичною етикою розуміє «частину практичної філософії, що займається основними нормативними питаннями політики: принципами справедливого соціального устрою, конституцією; критеріями легітимного управління, правами й обов'язками керівників і громадян (включаючи право протидії й обов'язок слухняності); проблемою справедливості у відносинах між державами. До політичної етики в широкому розумінні належить теорія соціальної справедливості, легітимного управління, справедливих воєн, а також теорія правильного використання влади правлячими колами» [61, с.20].

Близьким до розуміння політичної етики є визначення, що дає К. Гаджієв, «*політична етика* – це сукупність моральних цінностей і норм, що стосуються світу політичного, його інститутів, відносин, політичного світогляду й поведінки членів того або іншого суспільства. Він стверджує, що політична етика – це нормативна основа політичної діяльності, що зачіпає такі основні проблеми, як справедливий соціальний лад суспільства й держави, взаємні права й обов'язки керівників і громадян, фундаментальні права людини та громадянина, розумне співвідношення волі, рівності і справедливості і т. д. Очевидно, що в цьому визначенні не розводяться поняття «політична етика» як наукова дисципліна і «політична мораль» як досліджуваний нею предмет» [61; с. 20].

Термін *політична етика*, як вважає В. Бебик, «об'єднує в собі моральні цінності і норми, що безпосередньо стосуються політичних інститутів, відносин, політичної діяльності та світоглядних параметрів суспільства» [94, с. 269].

Політична етика використовується як в широкому так у вузькому розуміннях. Зокрема, в *широкому розумінні політична етика* зазнає критичного аналізу моральна свідомість сторін політичного процесу і виявляє ступінь відповідності її діючим політичним і моральним відносинам. *Вузьке розуміння політичної етики* поєднане обов'язком державних діячів і політиків співвідносити свої вчинки як з положеннями Конституції і чинного законодавства, так і з моральними принципами та нормами. Разом з тим, вони повинні дотримуючись етичного кодексу, що

спирається на загальноприйняту мораль та конкретизує її вимоги згідно зі специфікою політичної діяльності, особливих обов'язків і повноважень, покладених на депутатів, урядовців та службовців державних установ. Утворення політичної етики може ґрунтуватись і на етиці політичної гри, менеджменту, організації, тощо [95].

Підсумовуючи за вказаним, під *політичною етикою* нами у широкому значенні розуміється галузь загальної етики, яка досліджує моральні засади влади і політики, а у вузькому значенні – це професійна етика суб'єктів політичної діяльності.

Виходячи із теми дослідження, наш фокус уваги зосереджується на вузькому розумінні поняття «політична етика», зокрема, на її складовій – «парламентській етиці», яка є предметом дослідження політології.

Вчені сучасності надають різні визначення терміну «парламентська етика».

Зокрема, Когут А. та Савчук О. у своєму дослідженні парламентської етики «Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України (Policy Paper)» [96] визначають, що: «*парламентська етика* – вид професійної етики, що регулює відносини, що виникають в ході законотворчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності, пов'язаної з виконанням функцій народного депутата» [96, с.18].

Науковці Лікарчук Н.В. та Лікарчук Д.С. у спільній праці «Парламентська етика: політологічний аналіз» зазначають, що парламентська етика в рамках політичної науки розглядається з двох боків. З одного боку, «парламентська етика розглядається як кодекс поведінки, як норма парламентської діяльності, – в такому випадку вона належить до професійної етики. З іншого боку, предметом парламентської етики є моральні ситуації, аналіз практичного застосування норм, принципів і процедур парламентської діяльності, – це стосується прикладної етики» [97, с. 49].

Однак, термін «парламентська етика», як і термін «політична етика» також вживається у широкому та вузькому розуміннях. Так, у *широкому розумінні парламентська етика* спрямована на всіх учасників парламентської діяльності: парламентарів, державних службовців апарату ВРУ, патронатну службу; у *вузькому розумінні* – це етика спрямована на діяльність саме народного депутата.

Виходячи із дослідженої термінології, зосереджуємося на вузькому розумінні парламентської етики, як етики одного суб'єкта парламентського життя – парламентаря. Саме в цьому аспекті нашого дослідження вноситься наступне уточнене визначення терміну *парламентської етики*, під яким ми розуміємо вид професійної етики, що регулює відносини, пов'язані з законотворчою і законодавчою діяльністю та включає в себе сукупність загальних і спеціальних (парламентських) етичних норм поведінки парламентарів, дотримання яких є обов'язковим при виконанні ними повноважень, визначених законодавством.

Досліджуючи проблематику парламентської етики та її дотримання, слід першочергово уточнити це поняття через різнобічність його розуміння. Здебільшого це поняття часто сприймається суспільством однобоко. У більшості випадків в його розуміння вкладають випадки порушення парламентарями норм публічної поведінки (вживання образливих слів, перешкоджання проведенню засідань, бійки в парламенті тощо). Однак, вказані порушення є лише малою частиною парламентської етики, загальний же зміст поняття «парламентська етика» є значно ширшим та включає в себе багато складових.

Такими складовими елементами парламентської етики є місія, цінності, принципи та правила і норми.

Місія викладена у присязі, яка має своє формальне визначення в КУ, згідно якої парламентар присягає на вірність Україні, зобов'язується захищати суверенітет, незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Також присягає додержуватися КУ та законів України та виконувати обов'язки в інтересах усіх співвітчизників [85].

Цінностями парламентської етики є:

- добро як користь народові України, щастя, більш високий ступінь розвитку, як протилежність злу, справедливість, милосердя, права людини, гідність, краса, любов, свобода, чесність;
- українська ідея, яка полягає в єдиній соборній Україні, державна незалежність, патріотизм, національна гідність;
- сімейні та християнські цінності;
- особиста гідність, здоровий глузд, помірність, внутрішня свобода та ініціативність, урівноваженість, доброзичливість;
- етична відповідальність перед народом України, альтруїзм.

Принципи парламентської етики мають своє часткове визначення у чинному законодавстві, зокрема ст. 8 ЗУ «Про статус народного депутата» - «дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, держави» [98].

Але, на нашу думку, такі принципи є значно ширшими. Зокрема, до принципів парламентської етики обов'язково слід віднести наступні: *добročесність* (не використання свого статусу у власних інтересах та уникнення будь-якого стороннього незаконного впливу на його діяльність); *відповідальність* (за рішення і дії перед народом); *гідність* (зберігати власну гідність та поважати інших, у своїй роботі виходити з цінності кожної особи); *лідерство* (своїм прикладом спонукає до зміцнення демократії та дотримання принципів і правил етичної поведінки); *відкритість до суспільства* (має публічний діалог із суспільством з приводу ухвалених ним рішень і вчинених дій та надає пояснення); *повага до закону* (керуються перш за все верховенством права); *повага до ВРУ* (рівне ставлення до всіх колег, незалежно від приналежності до партії, а також до традицій, правил та процедур, за якими функціонує ВРУ); *професіоналізм* (діє професійно та вживає

заходів для постійного розвитку); *патріотизм* (дії направлені на захист, незалежність та територіальну цілісність України); *інклюзивність* (сприяти утвердженню рівноправності громадян). Вказані принципи могли б лягти в основу етичного кодексу України.

Правила парламентської етики можна умовно розподілити на декілька груп, а саме:

- правила, щодо використання статусу народного депутата;
- правила щодо комунікації з колегами та виборцями;
- правила щодо недопущення дискримінації за будь-якою ознакою та насильства.

Зміст норм парламентської етики означений нами за допомогою рисунку (див. рис.1.1).

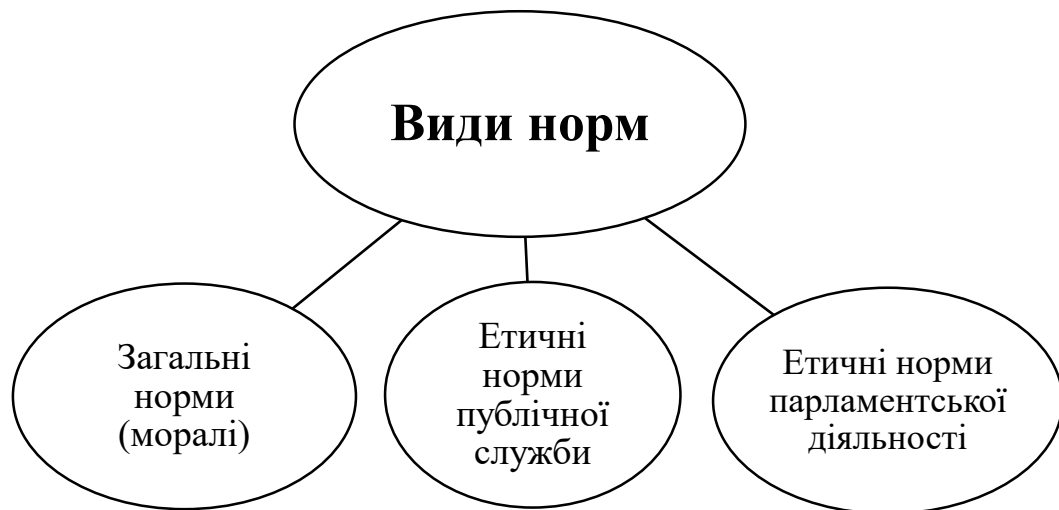

Рис. 1.1. Норми парламентської етики

Джерело: Авторська розробка на основі 77, 96]

Як вбачається з рис. 1.1 нами визначено, що до норм парламентської етики включаються:

загальні норми (моралі) – дотримується кожна особа (поважливе ставитися до співрозмовника, відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків, збереження особистої гідності та ін.);

етичні норми публічної служби – дотримується визначене коло осіб, наділених певною компетенцією та повноваженнями у сфері виконання державних функцій (недопущення конфлікту інтересів; запобігання одержання неправомірної вигоди тощо);

етичні норми парламентської діяльності – дотримуються виключно парламентарі, як члени певної професійної групи (заборона голосування за іншого парламентаря, блокування трибуни тощо).

Тобто, рис. 1.1 доводить, що до народного депутата суспільством висувуються підвищені етичні вимоги. Таке пов'язано з необхідністю дотримання народним депутатом не лише етичних норм парламентської діяльності, а й загальних етичних норм (моралі) та цілої низки етичних правил, що встановлюються для широкого кола осіб, компетенцією та повноваженнями яких є виконання державних функцій.

З чого ми приходим до висновку, що **«етичні норми парламентської діяльності»** - це правила поведінки, які частково знаходять своє формальне визначення та закріплення у нормативно-правових актах, ґрунтуються на цінностях, що вироблені суспільством і моральних обов'язках щодо цих цінностей та якими парламентар керується у своїй діяльності.

Отже, дотримання парламентарем у сукупності всіх елементів парламентської етики і тягне за собою його етичну поведінку, що являє собою необхідний чинник справжньої демократизації політичного життя країни. Саме на цих основах і будується успішний та прогресивний парламентаризм, за домінуючого становища парламенту як державного органу народного представництва, що буде відповідати

усім вимогам світової демократичної спільноти та безперечно вказувати на основну ознаку країни розвинутої демократії.

В свою чергу, на нашу думку, парламентська етика є *професійною етикою*, якою є «система конкретизованих моральних норм і принципів з врахуванням особливостей тієї чи іншої професійної діяльності людей» [89, с. 13].

Зокрема, Т. Василевська вважає, що «у професійній етиці фіксуються вже не стихійно сформовані моральні норми, а інституційні свідомо сформовані професійно-етичні встановлення. Придбання професійною етикою інституціонального характеру свідчить про заміну спонтанних дій на передбачувану, очікувану, модельовану та регульовану поведінку» [86, с. 9].

Тому, «професійна етика вирізняється:

- усвідомленою реальною розробкою професійних етичних норм;
- побудовою системи взаємозалежних цінностей, принципів, норм, установок, зафіксованих в етичному кодексі;
- існуванням групи людей, які відповідають за підтримку і захист цих норм» [88, с.9].

Віднесення парламентської етики до професійної нами обґрунтовується наступними наявними ознаками професії, а саме:

- парламентар здійснює свої повноваження на постійній основі та йому нараховується заробітна плата;
- професія «законодавці» міститься у розділі 1 параграфу 5 «Класифікація професій» Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженого та наданого чинності наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327 [99], який розроблено на основі Міжнародної стандартної класифікації професій (ISCO 88: «International Standard Classification of Occupations» - ILO, Geneva), яку Міжнародна конференція статистики праці Міжнародної організації праці

рекомендувала для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією [99].

Разом з тим, ретельній оцінці потребують ті рамки, в яких повинен діяти парламентар. Зокрема, таким рамками, на нашу думку, є *етичний порядок парламентської діяльності*.

Зокрема, згідно визначення «*етичний режим депутатської діяльності* (за Т. Василевською) – це сукупність етичних принципів депутатської діяльності та система механізмів, що забезпечують їх дотримання» [95, с.39].

А що стосується поняття *етична інфраструктура депутатської діяльності*, то на думку вченої, це «сукупність засобів, що використовуються для регулювання неналежної і заохочення належної поведінки депутатів» [95, с.39].

Етична поведінка депутатів є необхідною умовою демократизації політичного життя країни. Становище народного депутата характеризується надзвичайно високою відповідальністю, оскільки вирізняється широкими можливостями щодо впливу на формування суспільної ситуації. Народним обранцям довірено вирішувати долю громади, регіону, країни, приймати важливі рішення в суспільних справах, розпоряджатися державними коштами та майном, через що громадяни висувають найвищі вимоги до моральності депутатського корпусу [96, с. 2].

Але у контексті нашого дослідження, слід розмежовувати парламентську діяльність від депутатської діяльності і, як наслідок, таке ж розмежування провадиться і між парламентською етикою і депутатською етикою. Зокрема, поняття «*депутатська етика*» є більш ширшим за поняття «*парламентська етика*», оскільки включає в себе ще і етику депутатів місцевих рад.

Враховуючи зазначене, приходим до визначення поняття «*етичний порядок парламентської діяльності*» - сукупність елементів парламентської етики (місія, цінності, принципи, правила і норми), дотримання яких забезпечується спеціально створеним парламентським органом, до компетенції якого належить встановлення

політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності і визначення конкретних санкцій за порушення етичних норм.

Саме люди творять і реалізують політику, керуючись у своїй діяльності, поведінці певними мотивами, цілями, уявленнями, емоціями та настроями. В свою чергу участь у політичних процесах, пов'язана з *політичною діяльністю* – вид суспільної діяльності суб'єктів політики щодо реалізації політичних інтересів, завоювання, утримання і реалізації влади з метою досягнення політичних цілей.

Зокрема, об'єктами політичної діяльності є *політична влада*, політико-владні структури, суб'єктами – *політичні партії*, рухи, об'єднання, політики, політичні, громадські, державні діячі та ін. [100].

Одними з таких учасників політики та носієм влади у суспільстві є політична правляча еліта, однак для більшого розуміння цієї категорії проаналізуємо пов'язані визначення.

Зокрема найширшим поняттям, що увібрало в себе більш вузькі визначення є «*еліта* – (від фр. elite – найкраще, добірне) – провідна верства в суспільстві, яка здійснює керівництво, досягла значних успіхів у певних галузях суспільного життя і має інтелектуальну, вольову і моральну перевагу над іншими соціальними групами» [100, с.64].

В свою чергу, «в енциклопедичному словнику з теорії управління *еліту* в системі соціального, а отже, державного управління, визначено, як соціальну страту, що включає людей з підвищеною соціальною активністю, які беруть безпосередню участь у прийнятті суспільно-значимих рішень та використовують для цього велике різноманіття методів виходячи зі своєї професії, владного статусу, особистих якостей» [72, с.13-14].

Авторським колективом у праці «Парламентаризм та парламентська діяльність : словник-довідник» за загальною редакцією доктора політичних наук, професора В. Гошовської надано визначення, що «*політична еліта* – відносно невелика, внутрішньо диференційована, інтегрована група осіб (чи сукупність

груп), що концентрує у своїх руках значну політичну владу. Політична еліта безпосередньо бере участь у прийнятті і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або дією на неї».

В свою чергу «*політична правляча еліта*» визначається колективом, як «певна група суспільства (керівники держави, члени уряду, депутати законодавчого органу), яка концентрує у своїх руках державну владу і відповідає за вироблення стратегії розвитку всієї системи» [100, с. 64].

Політичним діячем (політиком) є «суб'єкт політики, діяльності якого безпосередньо пов'язана з реалізацією завдань і функцій держави, досягненням політичних цілей з урахуванням політичних інтересів, потреб, політичної волі. Політичні діячі у процесі політичної діяльності приймають рішення, спрямовані на реалізацію політичних цілей і завдань розвитку системи управління в державі» [100, с. 64].

Як вбачається з визначення терміну «*політична правляча еліта*» до її складу входять депутати законодавчого органу, на яких і покладається тягар вироблення стратегії розвитку всієї політичної системи країни.

Переходячи до більш вузького поняття, враховуючи рамки нашого дослідження, слід вказати, що *парламентар* (народний депутат України) - є обраний у порядку, визначеному Виборчим кодексом України, представник Українського народу у ВРУ і уповноважений ним здійснювати повноваження, передбачені КУ та законами України протягом строку депутатських повноважень [98].

Як висновок, зазначимо, що нами з'ясовано основні понятійні категорії, які використовуються в політології та споріднених науках, що надало можливість уточнити зміст основних понять дисертаційного дослідження: «етичні норми парламентської діяльності», «етичний порядок парламентської діяльності» та «парламентська етика».

Згідно проведеного аналізу понятійно-категорійних основ дослідження парламентської етики ми прийшли до висновку, що фундаментом побудови парламентської етики в цілому є її місія, цінності, принципи, правила та норми.

Висновки до розділу 1

1. Здійснено теоретичний аналіз проблем дослідження парламентської етики у галузі політології. Ними виявились:

- питання співвідношення етики і політики;
- соціально-ціннісні засади парламентської етики, що ґрунтуються на інструментальних і мотиваційних корпоративних та особистих інтересах представників політичної еліти;
- психологічні механізми, які спонукають людей до політичної діяльності та стають поштовхом для розвитку інституту парламентаризму в аспекті поєднання особистості парламентаря з моральністю.

З'ясовано, що незалежно від часових проміжків науковці зверталися до дослідження проблем етики, як до першооснови будь-яких суспільних відносин, у тому числі й у сфері парламентської діяльності, яка є невід'ємною частиною політики, а також – до дослідження парламентських процесів щодо поведінки і вчинків парламентарів й інших суб'єктів активної взаємодії в державі, а не лише з точки зору побудови структури і форм діяльності державних владних інституцій, зокрема парламенту.

Визначено, що до витоків наукової думки щодо концепції влади в аспекті співвідношення політики і моральності віднесено наукові погляди філософів – Конфуція, Сократа, Платона, Арістотеля, Марка Аврелія, Цицерона, Августина, Т. Аквінського, Н. Мак'явеллі, українських філософів – Г. Сковороди, І. Франка, Лесі Українки, В. Липинського, Д. Донцова, М. Грушевського, які стверджували, що першочерговими у вказаному співвідношенні є питання моралі, які мають перевагу

над політичними, науковими та іншими питаннями і складають основу будь-якої діяльності. Поряд з цим велика увага приділяється правлячій еліті, яка повинна бути наділена такими основними якостями, як моральна сила та моральний авторитет, тобто маючи життєздатну еліту народ набуває свого соціального розвитку.

2. Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження політично-правових засад парламентської етики:

- «етичний порядок парламентської діяльності» - сукупність елементів парламентської етики (місія, цінності, принципи, правила і норми), дотримання яких забезпечується спеціально створеним парламентським органом, до компетенції якого належить встановлення політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності і визначення конкретних санкцій за порушення етичних норм;

- «етичні норми парламентської діяльності» - це правила поведінки, які частково знаходять своє формальне визначення та закріплення у нормативно-правових актах, ґрунтуються на цінностях, що вироблені суспільством і моральних обов'язках щодо цих цінностей та якими парламентар керується у своїй діяльності;

Уточнено поняття «парламентська етика» як вид професійної етики, що регулює відносини, пов'язані з законотворчою і законодавчою діяльністю та включає в себе сукупність загальних і спеціальних (парламентських) етичних норм поведінки парламентарів, дотримання яких є обов'язковим при виконанні ними повноважень, визначених законодавством.

З'ясовано, що складовими елементами парламентської етики є: місія, цінності, принципи, правила і норми.

Зокрема, до етичних норм належать:

- загальні норми (норми моралі), що висуваються до кожної особи у суспільстві та стосуються поважливого ставитися до співрозмовника, відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків, збереження власної гідності тощо;

- етичні норми публічної служби, що звужують коло застосування та адресовані особам, наділеним певною компетенцією та повноваженнями у сфері виконання державних функцій, як то недопущення конфлікту інтересів; запобігання одержання неправомірної вигоди тощо;

- етичні норми парламентської діяльності, які визначені чинним законодавством та адресовані виключно народним депутатам, а саме: неприпустимість голосування за іншого народного депутата; блокування трибуни тощо.

Основні результати першого розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [201], [204], [205], [208].

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Виклики сьогодення до інституту парламентаризму й парламентської етики.

Нині Україною обрано шлях інтеграції до світового демократичного співтовариства, що в свою чергу спонукає до реформування вітчизняних державних інституцій у відповідності до стандартів країн провідних демократій світу.

На думку доктора політичних наук Г. Зеленько, – важливою умовою у політичному процесі є легітимність органів державної влади, оскільки саме вони проводять реформи. Вчена розрізняє дві важливі складові легітимності – законність і визнання. Поряд з обранням влади у законний спосіб, вона повинна ще користуватися достатньою підтримкою. Тому важливою передумовою для успішного проведення реформ є суспільний запит на ці реформи і довіра до реформаторів, досягти якої можливо результатами їх діяльності, що становить політичний капітал їх ініціаторів [101, с. 22].

За даними останніх опитувань Центру Разумкова (сайт: <https://razumkov.org.ua>) щодо довіри до соціальних інститутів (лютий – березень 2023 року) у поточному році порівняно з 2022 роком не суттєво зріс рівень довіри до ВРУ (частка тих, хто їй довіряє, зросла з 40% до 41%, але це значне зростання, порівняно з 2021 роком, коли рівень такої довіри становив 18%. Натомість, частка тих, хто їй не довіряє, все одно залишається більшою (51%). Значною мірою це пов'язується з надто низьким рівнем довіри до політичних партій (що в більшій мірі у громадян асоціюються з парламентом), яким не довіряє 63% респондентів. Політичним партіям довіряють близько 22% громадян, такий же показник був і у 2022 році, а це лише на 4% більше, ніж у 2020 році [102].

Згідно досліджень доктора політичних наук В. Гапоненко, в умовах гібридних політичних режимів втілення принципу представництва у процесі функціонування інституту парламентаризму в значній мірі ускладнюється через низький рівень, зокрема, політичної культури [20, с. 223].

Поточна ситуація є досить небезпечною, враховуючи парламентсько-президентську форму правління в Україні, де ключовою є роль парламенту. Беручи це до уваги, проблема парламентської етики є актуальною. Інколи трактування цього терміну спрощують, зводячи його лише до питань дотримання депутатської дисципліни. Натомість, парламентська етика є регулятором всього комплексу парламентської та позапарламентської діяльності народних обранців. Говорячи про парламентську етику, ми не маємо на увазі лише бійки чи лайку у ВРУ, ми також звертаємо увагу на недопущення конфлікту інтересів, політичну корупцію відсутність парламентаря на засіданнях, особисте голосування, лобізм, зустрічі з виборцями тощо. В результаті, дії кожного депутата не лише впливають на його репутацію, а й на іміджі парламенту в цілому та на його спроможності виконувати свої функції [103].

Виходячи з наведеного та з метою удосконалення технології визначення сучасних викликів, для підтвердження результатів дослідження проведено соціологічне опитування громадської думки через соціальні мережі Facebook та Instagram на тему «Парламентська етика в Україні: сучасні виклики».

В свою чергу ми поділяємо думку професора І.Манцурова [104] відносно того, що будь-яке соціологічне опитування концептуально слід розглядати як *особливий вид одноразового статистичного спостереження*.

Беручи до уваги цей важливий методологічний посил, треба наголосити, що у такому випадку методологія організації, підготовки й проведення соціологічного опитування має повністю відповідати сучасним концептуальним засадам реалізації статистичного спостереження.

Передусім слід зауважити, що статистичне спостереження, в свою чергу, являє собою першу стадію статистичного дослідження.

Ми приєднуємося до наукової точки зору, згідно якої статистичне спостереження у самому загальному сенсі є планомірною, науково організованою процедурою збору первинних даних щодо масових явищ та процесів, які трапляються в політичній, економічній, соціальній та інших сферах життя, у спосіб їх реєстрації за спеціальною програмою, підготовленою у відповідності до вимог статистичної методології.

Таким чином, основною метою (завданням) статистичного спостереження є отримання об'єктивної, достовірної та повної інформації, що характеризує кожен одиницю досліджуваної сукупності. Після агрегації цієї первинної інформації, узагальнюючі статистичні характеристики дають уявлення щодо всієї статистичної сукупності в цілому.

Нині широко застосовуються такі форми організації спостереження, як звітність та спеціально організовані спостереження, як у статистичній практиці зарубіжних країн, так і в Україні.

Спеціально організовані статистичні спостереження, до яких відносяться й соціологічні обстеження, проводяться згідно окремих статистичних процедур з метою отримання таких первинних даних, які не охоплюються статистичною звітністю. Зокрема, до таких спостережень відносяться різного роду переписи, одноразові обліки, опитування та ін.

Слід наголосити, що від якості первинних даних, які дослідники одержують у період проведення статистичного спостереження, на наступних етапах будь-якого дослідження, в тому числі, соціологічного опитування, можуть істотно вплинути на якість, вірогідність, а відтак й цінність, теоретичних і практичних висновків.

Беручи це до уваги, рівню наукової обґрунтованості процедур й спеціальних технологій та якості організації й проведення статистичного спостереження, в тому числі, - соціологічного обстеження, необхідно приділяти виключно важливу увагу.

Ми поділяємо наукову точку зору й концептуальний посыл, згідно яким, статистичне спостереження відповідно до вимог статистичної науки, має бути продуманим з усіх боків, добре підготовленим і ясно організованим.

У зв'язку з чим обов'язково необхідно визначитися із науковими, а дуже часто, й новітніми технологіями та процедурами проектування, планування, організації й проведення статистичного спостереження, зокрема, соціологічного обстеження.

На нашу думку, визначення цих технологій, їх поглиблення й прив'язка до процедур соціологічних обстежень є суттєвим науковим результатом, який можна класифікувати як внесок у подальший розвиток теорії й методології статистичного спостереження, зокрема, соціологічного опитування, науково-організаційне проведення якого неможливо без розробки детально продуманого плану статистичного спостереження, який складається з двох груп питань: програмно-методологічних та організаційних.

Ми приєднуємося до наукової точки зору відносно того, що програмно-методологічні питання плану соціологічного опитування включають до себе:

- формулювання наукової *гіпотези*;
- розробку *понятійного апарату соціологічного дослідження*;
- з'ясування *мети цього дослідження*;
- розробку програми, анкети, та процедури опитування;
- визначення *методів і засобів аналізу отриманих статистичних даних* з метою їх подальшого використання тощо.

Зокрема, соціологічне опитування, як будь-яке статистичне спостереження, має складатися з чотирьох основних елементів:

- *проектування спостереження, яке передбачає розробку плану статистичного спостереження, складовими якого є програмно-методологічні та організаційні питання його проведення*;

- *підготовка спостереження, у процесі якої здійснюється розроблення інструментарію спостереження, зокрема, соціологічної анкети, перевірка реєстрів одиниць генеральної сукупності, підготовка осіб, які здійснюватимуть спостереження, а також, у разі необхідності, проведення пробного спостереження;*
- *проведення спостереження, тобто здійснення процесу реєстрації фактів і явищ, заповнення соціологічної анкети тощо;*
- *контроль одержаних даних.*

Важливими складовими програмно-методологічної частини плану є визначення цілей й завдань статистичного спостереження, зокрема, - соціологічного опитування, котрі визначаються із сутності досліджуваних явищ та процесів і завдань, поставлених перед дослідженням.

Мета соціологічного обстеження – це пізнавальне завдання спостереження.

Для правильної організації соціологічного опитування важливе значення має точне, науково обґрунтоване визначення *об'єкта, одиниць спостереження та одиниць сукупності.* .

Об'єктом статистичного спостереження називаються ті процеси і явища, які підлягають статистичному дослідженню, зокрема, соціологічному опитуванню.

Одиницею сукупності є первинний елемент статистичної сукупності, який є носієм ознак, що підлягають реєстрації. У разі соціологічного обстеження, - це людина\індивідуум.

Одиниця спостереження – джерело інформації у процесі спостереження. Для соціологічного обстеження ці дві одиниці співпадають

Окремо слід зупинитися на визначенні *програми соціологічного дослідження*, яку ми, як наголошено вище, розподіляємо наукову точку зору на соціологічне обстеження як особливий вид статистичного спостереження, *розглядаємо як перелік питань, на які треба одержати відповіді в процесі даного статистичного спостереження.*

Це система показників, яка повно характеризує об'єкт дослідження, тобто сукупність респондентів. Від того, наскільки якісно розроблено соціологічну анкету, залежать успіх проведення всього соціологічного обстеження, якість й об'єктивність одержаних даних.

Програма статистичного спостереження має відповідати таким вимогам:

- повинна містити тільки необхідні та істотні запитання, до неї не включаються зайві запитання, які можуть ускладнити отримання і розробку даних;
- редакція запитань мусить бути конкретною і зрозумілою, щоб усі тлумачили їх значення однозначно;
- запитання програми записуються в логічній послідовності (спочатку – загальні запитання, а потім – більш конкретні), та так, щоб відповідями на одні запитання можна було контролювати відповіді на інші запитання (програма має містити контрольні запитання);
- програма має забезпечувати по можливості порівнюваність даних з попереднім результатами досліджень цього об'єкта і з іншими проведеними в країні, а, можливо, й поза її межами, дослідженнями.

Але, незважаючи на добре сформульовані питання програми спостереження, якщо до участі в проведенні соціологічного обстеження залучені треті особи (виконавці), забезпечити максимально точні відповіді на поставлені запитання допомагає *інструкція*, яка вміщує сукупність роз'яснень та вказівок щодо заповнення анкети. В інструкції бажано наводити відповіді на запитання та, по можливості, й приклади заповнення.

Організаційні питання проведення соціологічного обстеження включають до себе:

- *час проведення обстеження (реєстрації даних);*
- *графік проведення і, якщо необхідно, - підготовки кадрів та проведення їх інструктажу,*

- *визначення строків подання даних та вирішення інших питань, пов'язані з практичною підготовкою, а також організацією і проведенням соціологічного обстеження.*

Під час збирання статистичних даних, тобто проведення соціологічного опитування, неминуче з'являються помилки при заповненні соціологічної анкети.

Враховуючи те, що точність і достовірність статистичних даних є одною з головних вимог статистики до організаційних заходів статистичного спостереження належить і організація контролю одержаних даних. Помилки спостереження з'ясовуються шляхом ретельної перевірки і контролю вірогідності даних.

Розбіжності між даними, отриманими в результаті соціологічного опитування і фактичними значеннями відповідних статистичних характеристик називаються *помилками спостереження*.

Слід також розрізняти помилки реєстрації та репрезентативності.

Зокрема, *помилки реєстрації* виникають внаслідок неправильної реєстрації або неточного встановлення фактів. Натомість тільки у разі вибіркового спостереження виникають *помилки репрезентативності*.

Особливо треба зупинитися на оцінюванні помилок репрезентативності *для малих вибірових сукупностей*.

Під малою вибіркою розуміється вибірка сукупність, утворена з порівняно невеликого числа одиниць генеральної сукупності. У більшості джерел статистичної літератури обсяг малої вибірки зазвичай не перевищує 30 одиниць.

Але слід наголосити, що ми поділяємо наукову точку зору професора І. Манцура, згідно якої не є абсолютно коректним у кожному окремому випадку формувати малу вибірку саме з кількістю одиниць не більше 30-ти, а інколи навіть з 4-5 одиницями.

Професор І. Манцуров на основі численних спостережень й соціологічних обстежень, які він проводив під час роботи у спеціалізованих агенціях ООН [105],

довів, що набагато коректніше розраховувати обсяг малих вибірок як відсоток до кількості одиниць генеральної сукупності.

В результаті досліджень з'явилася таблиця, дані котрої рекомендовано Статистичною комісією ООН використовувати при визначенні мінімальної кількості одиниць малої вибірки [104].

Таблиця 2.1

Шкала розрахунку мінімальної кількості одиниць малої вибірки

Кількість одиниць у генеральній сукупності	Відсоток одиниць вибіркової сукупності у генеральній, %	Мінімальна чисельність одиниць вибіркової сукупності
1 млн. та більше	0,001	Не менше 30
100 тисяч – 1 млн.	0,002	Не менше 30
20 тисяч – 100 тисяч	0,003	Не менше 30
5 тисяч – 20 тисяч	0,004	Не менше 30
1 тисяч – 5 тисяч	0,005	Не менше 30
500 – 1 тисяча	0,01	Не менше 40
200 – 500	0,01	Не менше 45
100 – 200	0,05	Не менше 50
Менше 100	0,1	Не менше 50

Джерело: Авторська розробка на основі [54;78]

Беручи до уваги дані цієї таблиці, яку наразі використовує більшість спеціалізованих агенцій ООН при проведенні статистичних спостережень та соціологічних обстежень, кількість одиниць малої вибірки для цього соціологічного обстеження, дорівнює 142 одиниці (як 0,001 відсоток від чисельності генеральної сукупності).

При цьому, розрахунок дисперсії значень признаку, що вивчається, коригується на число ступенів свободи, рівну $n - 1$, і здійснюється за формулою

$$\sigma_x^2 = \frac{\sum(x_i - \bar{x})^2}{n-1} \quad (1)$$

де n – кількість одиниць малої вибірки.

Середня помилка якої розраховується за формулою:

$$\mu_{\text{м.в}} = \sqrt{\frac{\sigma_{\text{м.в}}^2}{n}} \quad (2)$$

Гранична помилка малої вибірки $\Delta_{\text{м.в}}$, в свою чергу, визначається за формулою:

$$\Delta_{\text{м.в}} = t\mu_{\text{м.в}} \quad (3)$$

При цьому, значення коефіцієнта довіри залежить не тільки від заданого рівня ймовірності, але і від числа ступенів свободи. На практиці цей коефіцієнт визначається за спеціальною таблицею Стюдента.

При проведенні малої вибірки, як правило, приймається рівень ймовірності, що дорівнює 0,95 або 0,99, що відповідає заданим рівнем значущості α , рівному 0,05 і 0,01 (5 і 1%).

Далі професор І. Манцуров на основі численних досліджень робить важливий теоретичний висновок, який ми підтвердили результатами свого емпіричного аналізу.

Згідно якому, значення помилок репрезентативності малої вибірки, яка була сформована на основі концептуальних засад, сформульованих вище, є суттєво нижче за значення помилок реєстрації, які б могли б з'явитися за умови використання суцільного статистичного спостереження [106; 107].

Цей концептуальний висновок також слід розцінювати як підтвердження наукової новизни й практичної значущості результатів, отриманих в процесі роботи над цією дисертацією.

З заявленою метою ми провели опитування громадської думки у соціальних мережах Facebook та Instagram серед жителів України, в ході якого попросили оцінити респондентів, як вони вважають, наскільки в цілому депутати ВРУ IX скликання дотримуються норм парламентської етики?

Дані опитування проведеного у серпні-вересні 2022 року за сформованого «ідеального розподілу» майбутньої вибіркової сукупності 142 (їх мінімальна чисельність) респондентів за ознакою статі, після «перевірочної процедури», так звані, аномальні одиниці сукупності, були вилучені. За результатами решти, - 115 анкет згідно розподілу респондентів за всіма віковими групами: від 18 до 29 років – 30,4%, від 30 до 49 років – 52,2%, від 50 і більше років – 17,4 %; з яких 57,3% жінок та 42,7% чоловіків викладені нами у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, наскільки в цілому депутати ВРУ ІХ скликання дотримуються норм парламентської етики?»

Оцінка дотримання норм парламентської етики у ВРУ ІХ скликання, балів	Кількість, % до загальної кількості
1 – (повністю не дотримуються)	15 – 13%
2 – (переважно не дотримуються)	40 – 34,8%
3 – (частково не дотримуються, частково дотримуються)	51 – 44,3%
4 – (переважно дотримуються)	8 – 7%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	2,43%
Всього	115 – 100%

Джерело: Авторська розробка на основі [54;78]

Підсумовуючи за вказаним зазначаємо, що згідно даних опитування, 47,8% вважають, що депутати ВРУ «повністю» чи «переважно» не дотримуються норм і правил парламентської етики і тільки 7% «переважно дотримуються», що свідчить про виключно низький рівень політичної культури, відсутність відповідальності перед виборцями та Законом та призводить до нехтування парламентарями навіть елементарних морально-етичних правил поведінки.

Таким чином, ситуацію слід класифікувати як абсолютно невтішну та таку, яка серйозно підриває не тільки авторитет народних обранців, але й ВРУ в цілому.

Зокрема, результати нашого опитування ми порівняли з більш пізніми результатами інших опитувань, що були проведені у різні роки.

Наприклад, опитування громадської думки, що було проведено з 9 по 12 червня 2017 року Інститутом соціальних технологій «Соціополіс» спільно з контакт-центром «2call» з використанням методу телефонного інтерв'ю (САТІ). ВВ опитуванні приймало участь 1200 респондентів віком від 18 років та з урахуванням їх статі, віку та місця проживання. Це опитування проводилось в усіх регіонах України, за виключенням Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей. Статистична похибка вибірки не перевищує 2,8% (з довірчою ймовірністю 0,95 та без урахування дизайн-ефекту). Результатами дослідження доведено, що оцінка рівня дотримання депутатами ВРУ норм парламентської етики така: 54,2% респондентів вважають, що народні обранці України повністю не дотримуються норма депутатської етики; 20,2% вважає, що переважно не дотримуються; 17,4% підтримує думку, що частково дотримуються; переважно дотримуються – 2,5%, повністю дотримуються – 1,9%; 3,8% склали особи, яким важко було відповісти на заявлене запитання; середня оцінка склала 1,72 [103]. Тобто, негативна оцінка суспільством дотримання народними депутатами норм парламентської (депутатської) етики з 2017 року і до нині.

Разом з тим, одним з елементів дотримання парламентської етики є недопущення політичної корупції. Вивчаючи цю проблему нами було проаналізовано останні опитування за 2017–2023 роки щодо рівня корупції в Україні, в тому числі і в парламенті.

У 2017 році соціологічною компанією GfK Ukraine за підтримки Координатора Проектів ОБСЄ в Україні з метою реалізації проекту «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» було проведено опитування підприємців, експертів та населення за Методикою стандартного опитування стосовно рівня корупції в Україні, розробленою НАЗК (сайт:

<https://nazk.gov.ua>) [108]. Згідно результатів соціологічного дослідження рівня корупції та рівня сприйняття корупції (загальна характеристика вибірових сукупностей була, зокрема, такою: 45% - чоловіки, 55% - жінки; 39% - до 40 років, 48% - 40-69 років, 13% - старше 70 років; 29% - вища освіта, 46% - середня спеціальна, 25% - середня загальна та нижча) загальна оцінка поширеності корупції: а) на основі прямого питання про «поширеність корупції в Україні загалом» за 5-бальною шкалою («5» – дуже поширена, «1»- відсутня) склала 4,50 – за оцінками населення;

б) на основі прямого питання про «поширеність корупції в окремих сферах чи інститутах», зокрема ВРУ – 4,41 за оцінками населення.

Дані дослідження в 2020 році представлені у порівнянні з першою хвилею, проведеною у 2017 році, згідно звіту за результатами другої хвилі соціологічного дослідження за Методикою стандартного опитування стосовно рівня корупції в Україні, проведеного у 2020 році соціологічною компанією Info Sapiens, що фінансово підтримана Антикорупційною Ініціативою Європейського Союзу в Україні (EUACI), показали наступні результати:

а) на основі прямого питання про «поширеність корупції в Україні загалом» за 5-бальною шкалою («5» – дуже поширена, «1»- відсутня) склала 4,46 – за оцінками населення (статистично незначна зміна, порівнюючи з 4,50 у 2017 р.);

б) на основі прямого питання про «поширеність корупції в окремих сферах чи інститутах», зокрема ВРУ – 4,37 за оцінками населення (статистично незначуща зміна у порівнянні з 4,41 у 2017 р.).

Згідно звіту результатів соціологічного дослідження за Методикою стандартного опитування стосовно корупції в Україні, затвердженою у 2021 році наказом НАЗК щодо дослідження, що включало опитування населення та представників бізнесу, що було проведене у 2021 році соціологічною компанією Info Sapiens, що фінансово підтримана Антикорупційною Ініціативою Європейського Союзу в Україні (EUACI), дані дослідження представлені у

порівнянні з попередніми дослідженнями (2017 рік, 2020 рік), за 2021 рік за даними опитування населення корупція посідає 3-тє місце серед основних проблем, зокрема 68,6% населення вважають корупцію дуже серйозною проблемою, зокрема, майже всі опитані (94,4%) вважають політичну корупцію на найвищому рівні (Уряді чи ВРУ) скоріше серйозною чи дуже серйозною проблемою в Україні [108].

За даними останніх опитувань Центру Разумкова (сайт: <https://razumkov.org.ua>) за лютий – березень 2023 року, де був оцінений рівень корумпованості соціальних інститутів за шкалою від 1 до 10 («1» – «відсутність корупції», «10» – «дуже високий рівень корупції»), респонденти оцінили корумпованість української влади, зокрема, Верховної Ради України – 6,8 балів [102].

Враховуючи дані опитувань ми приходимо до висновку, що ще одним сучасним викликом парламентській етиці є *політична корупція*, що не лише негативно впливає на розвиток держави, а й є перепорою на шляху українського вибору щодо інтеграції до світового співтовариства, зокрема європейської інтеграції.

Корупція як соціальне явище з'явилася ще в давнину. Термін «*корупція*» як соціальне явище з'явилася ще в давнину, «походить від сполучення латинських слів *correi* та *ruptere*: *correi* – обов'язкова причетність кількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *ruptere* – порушувати, ламати, скасовувати. Таким чином, *corruptere* означає участь у діяльності кількох осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства» [109, с.351].

Політичною корупцією є «нелегітимне використання учасниками політичного процесу та носіями публічної влади їх можливостей і повноважень з метою отримання особистих чи групових вигод (ренти). При цьому, рента може мати будь-який характер — від безпосередньо матеріального до символічного (влада заради

влади, соціального престижу тощо), а механізми використання повноважень можуть набувати протиправних форм» [109, с. 7].

Міжнародна антикорупційна організація Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International) визначає політичну корупцію як «зловживання політичною владою для приватного блага» [110].

Суб'єктами політичної корупції, зокрема, можуть бути і народні депутати України, оскільки вони безпосередньо причетні до вироблення державної політики.

Сам термін «політична корупція» в Україні почав використовуватися у 2006–2009 рр. Ці роки «характеризувалися постійними конфліктами між вищими владними інститутами держави та гострими політичними кризами» [111]. Першим, хто підняв питання політичної корупції на найвищому державному рівні був Президент України В. Ющенко. Його звинувачення були адресовані ВРУ V скликання [111].

Вагомим внеском у розуміння проблеми виникнення та існування політичної корупції в Україні є дослідження О. Макєєвої [112], М. Мельника [113], С. Міщенко [114], В. Ковалю [115], Р. Шлапака [116], О.Хмари [117] та ін.

Чинна нормативно-правова база України для усунення цього явища є вкрай недостатньою. Діючий ЗУ «Про запобігання корупції» не здатен охопити всі випадки прояву політичної корупції, оскільки не містить повного механізму їх виявлення та запобігання, крім того є загальним для всіх осіб, що причетні до публічної служби та державного управління. Вказане ще посилюється, на наш погляд, недосконалістю боротьби державних силових інституцій з корупцією. На нашу думку, проблема виникнення політичної корупції у ВРУ на сьогодні криється у першоджерелах фінансування політичних партій, які у більшості фінансуються за рахунок капіталу олігархату, саме такі партії складають більшість у парламенті та посувають з політичної арени партії, які за своєю природою є ідеологічними та яких є меншість.

Саме бізнес-інтереси олігархів і є рушійною силою вектору діяльності політичної партії у парламенті, тобто сама політична партія являє собою «організаційно-правовий механізм проходження до владних структур, а не як явище, що вкорінене в соціальній структурі суспільства та відбиває інтереси певної соціальної групи» [111].

Згідно думки доктора політичних наук Г. Зеленько, що викладена нею у науковій праці «Політико-інституційні детермінанти національної стійкості» - «для кланово-олігархічного політичного режиму характерні й відповідні механізми інкорпорації політичного класу, специфічні соціальні ліфти, специфічна конфігурація виборчої системи» [118, с.584].

«Мета усіх перерахованих інструментів – створення максимальних гарантій для відтворення у владі представників (ставлеників) фінансово-промислових груп (ФПГ). Оскільки основні статки у такій системі отримуються у вигляді ренти за рахунок державних замовлень, які, знову ж таки, є наслідком певних корупційних дій – так званих «відкатів», коли отримувач державної ренти зобов'язаний певний відсоток коштів, отриманих унаслідок державного замовлення, повернути чиновнику, який передає частину з них, у свою чергу, своєму керівнику і так далі. То усі особи у цій «зв'язці» мають бути «своїми». Отже, критерієм ефективності чиновника за такої системи стає саме належність до певної ФПГ і особиста відданість очільнику, а також готовність «грати» саме за неформальними правилами.

У тих рідкісних випадках, коли, скажімо, до Верховної Ради потрапляли люди, які не готові були грати за нав'язаними системою правилами, їх політична кар'єра не була тривалою – система попросту таких відкидала. Парламентських старожилів, не замішаних у корупційних схемах і які не мають бізнесу, можна перерахувати на пальцях. У такий спосіб сформувалася кругова порука і вона стала не тільки звичним правилом, а й основою функціонування і відтворення кланово-олігархічної системи» [118, с.584].

Зокрема, за даними журналістських розслідувань про корупцію, до ВРУ ІХ скликання з ВРУ минулого скликання пройшли 53 фігуранти цих розслідувань. Нами проведено контент-аналіз ЗМІ щодо журналістських розслідувань про причетність народних депутатів України ВРУ ІХ скликання до політичної корупції та результати висвітлено у додатку № 3 до дисертації [119; 120; 121; 122; 123].

Зокрема, з проведеного аналізу випливає, що народні депутати України від більшості партій та по мажоритарних округах, що пройшли до ВРУ ІХ скликання, мають слід причетності до політичної корупції. З'ясовано, що основними зловживаннями та системними проблемами є:

- підкуп виборців на президентських виборах та виборах до ВРУ;
- порушення вимог щодо фінансування політичних партій;
- торгівля впливом;
- організація тіньового штабу, у якому відбувається розподіл корупційних потоків;
- нецільове використання земельних ресурсів, в тому числі і незаконна забудова будинку у рекреаційній зоні;
- надання преференцій при виконанні службових обов'язків;
- порушення антикорупційного законодавства та не вжиття заходів із протидії корупції;
- хабар;
- використання влади, або службового становища всупереч інтересам служби, а також у діяльності в умовах конфлікту інтересів;
- тендерні махінації та махінації на безтендерних держзакупівлях: закупівля за завищеною ціною, розтрата, тендер з фіктивною конкуренцією, корупційні процеси у тендерах щодо постачання медичного обладнання в лікарні, обмеження конкуренції;

отримання неправомірної вигоди, вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище;

порушення вимог фінансового контролю;

ухилення від сплати податків;

надання преференцій при виконанні службових обов'язків;

набуття у власність активів у значному розмірі без законних на те підстав особою, що уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування,;

підроблення та збут і використання підроблених документів, печаток, штампів та бланків [124].

Враховуючи зазначене, ми прийшли до висновку, що винищення політичної корупції у ВРУ слід починати з реформування політичних партій. Зокрема, одним з діючих на сьогодні механізмів такого реформування є запровадження державного фінансування партій, що також входило до «антикорупційного пакету законопроектів», куди увійшли: ЗУ «Про запобігання корупції» [125], ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» [126], ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки» [127], що слугувало умовою введення безвізового режиму між Україною та ЄС.

З метою послаблення впливу політичної корупції та забезпечення прозорого фінансування і збільшення контролю за фінансами партій було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» № 731-VIII від 08.10.2015 [128], яким вносилися зміни до ЗУ «Про політичні партії» № 2365-III від 05.04.2001 [129] та яким запроваджувалось державне фінансування політичних партій, зокрема, гроші отримували всі партії, що пройшли до парламенту, а одразу після чергових парламентських і ті, що здобули понад 2% голосів. Проте, парламентом IX скликання ця норма була скасована.

Ця спроба запровадження державного фінансування партій в Україні була вже другою в історії українського парламентаризму – перша була здійснена у 2003 році, і прийнята тоді норма також була скасована.

Було проаналізовано а ефективність та результативність внесених законодавчих змін про які йдеться вище та співставлено з аналізом, проведеним керівником Всеукраїнської ініціативи «Рух державотворців» Д. Сінченком [130].

У зв'язку з чим ми прийшли до наступних результатів, що мають позитивну динаміку:

наявна прозорість та відкритість діяльності політичних партій, зокрема, інформація щодо фінансування розміщується на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції (сайт: <https://nazk.gov.ua/uk/>) [108];

наявні обмеження щодо можливості отримання фінансування політичними партіями на свої офіційні рахунки, також обмеження щодо максимальних сум внесків та стосовно суб'єктів, які мають право фінансувати партії.

Проте, є ряд негативних наслідків:

- обмеження щодо отримання фінансування на офіційні рахунки не торкнулися олігархічних партій, оскільки неофіційні заробітки передаються у «конвертах», а офіційно декларуються платежі лише за особливої потреби;

- не стабілізувалась діяльність політичних партій, які отримали державне фінансування, оскільки лише дві партії VIII скликання потрапили у ВРУ IX скликання;

- вплив олігархічних груп на політичні партії не зменшився, так як прохід у ВРУ забезпечується через активну рекламу на олігархічних каналах ЗМІ, діяльність народного депутата України «преміюється» за рахунок коштів олігархічних груп, кожна партія у своєму списку має представників олігархату.

Отже, три висновки щодо законодавчих змін є все ж таки негативними, але це не привід відмовитися від реформи. Це є підставою для вдосконалення

реформування, як за рахунок законодавчих змін так і за рахунок демократизації самих партій. Політичні партії повинні стати відкритими за рахунок прозорості процедур діяльності партій.

Зокрема на думку Д. Сінченка, реформа політичних партій має бути всеохоплюючою і не може обмежуватись тільки партійними фінансами, зокрема, повинна «мати щонайменше три складові»:

1. *«Внутрішньопартійна демократія та публічність»* (засідання керівних органів, на яких приймаються рішення по основним питанням щодо партії повинні стати публічними).

2. *«Єдиний портал-реєстр політичних партій»* (публічною має стати інформація про політичні партії, зокрема: програму, положення статуту, партійні організації та їх членів, керівних органів, фінансову звітність, тощо).

3. *«Гроші ходять за виборцем»* - фінансування за рахунок 1% від ПДФО (державне фінансування політичної партії за іншою моделлю, що дозволить останній бути залежною більше від думки виборців, ніж від олігархів). «Щоб отримувати гроші на свою діяльність, партії будуть змушені постійно комунікувати з виборцями, пояснювати свої дії та виконувати свої програми, а виборець матиме змогу постійно перевіряти відповідність дій задекларованим програмам» [130].

Саме за рахунок реалізації цих трьох простих кроків, на думку Д. Сінченка, буде зламаний олігархічний консенсус на національному та регіональних рівнях. Впливати на членів партії буде вже складніше і дорожче. Через що, замість інтересів кількох олігархів, партії почнуть виражати інтереси першочергово своїх членів, а потім і своїх виборців, політики почнуть цінувати свою репутацію, а керівні посади у партії обійматимуть найкращі представники партії. І як наслідок, запрацюють соціальні ліфти, а політична корупція якщо і буде мати місце, то в дуже обмежених і прихованих формах.

І з цим не можна не погодитись, оскільки внутрішня демократія і публічність створить чесну конкуренцію в середині самої політичної партії та посуне таке явище, як «торгівля місцями у виборчих списках». Єдиний портал-реєстр політичних партій надасть кожній зацікавленій особі доступ до інформації про політичну силу, а зміна моделі фінансування покращить комунікацію між народним обранцем і електоратом та посилить вплив виборця на подальше перебування народного обранця у стінах парламенту.

Що ж до світової практики, то державне фінансування політичних партій в той чи інший спосіб існує у 78 зі 173 держав світу: Алжирі, Туреччині, країнах ЄС - Австрії, Данії, Італії, Канаді, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швеції та інших. Нині чотири країни Європи не фінансують політичні партії з держбюджету – Білорусь, Мальта, Молдова та Швейцарія.

Крім того, «з метою підвищення прозорості фінансування політичних партій, держави-члени Ради Європи прийняли правила, що регулюють фінансування партій та виборчих кампаній. Загальні принципи, на яких ці правила ґрунтуються, сформульовані у Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 (2001 р.): обґрунтований баланс між державним і приватним фінансуванням; справедливі критерії розподілу державної допомоги партіям; суворі правила щодо приватних пожертв; встановлення межі для партійних видатків, пов'язаних із виборчими кампаніями; повна прозорість звітності; створення незалежного органу аудиту та встановлення адекватних санкцій для порушників правил» [131].

Поряд з цим ВРУ ІХ скликання 20 червня 2022 року прийняла Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [132], ним визначено напрямки державної антикорупційної політики на найближчі роки.

Цим Законом було досягнуто значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечено системність антикорупційної діяльності усіх без виключення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, перш за

все, завдяки успішному впровадженню положень Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки. Ця стратегія найближчими роками покликана забезпечити всі публічні інституції України надійним антикорупційним дороговказом та інструментарієм.

Виходячи з наведеного та з метою удосконалення технології визначення сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою України, через соціальні мережі Facebook та Instagram нами було проведено опитування громадської думки жителів України в ході якого ми попросили оцінити респондентів, як на їхню думку, чи наявні у ВРУ IX скликання прояви політичної корупції.

Дані опитування проведеного у серпні-вересні 2022 року за результатами 115 анкет згідно розподілу респондентів за всіма віковими групами: від 18 до 29 років – 30,4%, від 30 до 49 років – 52,2%, від 50 і більше років – 17,4 %; з яких 57,3% жінок та 42,7% чоловіків викладені нами у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у ВРУ IX скликання прояви політичної корупції?»

Оцінка наявності проявів політичної корупції у ВРУ IX скликання, балів	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	2 – 1,7%
2 – (переважно немає)	3 - 2,6%
3 – (частково є)	15 – 13%
4 – (переважно є)	26 – 22,6%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>7,6%</u>
Всього	115 – 100%

Джерело: Авторська розробка на основі [54;78]

Тобто, як вбачається з проведеного нами аналізу та опитування, тяжіння народних обранців до політичної корупції продовжується і у ВРУ IX скликання,

незважаючи на гасла та програми передвиборчих компаній партій, що пройшли до нового парламенту.

Таким чином, ситуація є досить ризикованою і може потягнути за собою соціальний вибух, що є, в першу чергу, загрозою для парламентаризму в цілому.

Ще одним актуальним сучасним викликом парламентській етиці України є *поведінка депутатів ВРУ* як у парламентській так і у позапарламентській діяльності, яка зазвичай не відповідає етичним та моральним нормам поведінки.

Типовими проблемами поведінки українських парламентарів є:

- відсутність у сесійній залі ВРУ в години, відведені для голосування та на засіданнях комітетів ВРУ до яких їх обрано;
- пошкодження парламентського обладнання;
- непристойні висловлювання в бік інших депутатів та бійки;
- недопустима поведінка депутатів у сесійній залі та поза її межами;
- неетична манера спілкування парламентаря з виборцями та іншими особами і тощо.

Як вище зазначалося, найактуальнішим та дискусійним на сьогодні є питання особистої участі парламентаря у пленарних засіданнях під час голосування у стінах ВРУ та на засіданнях комітетів ВРУ до яких його обрано.

Нами було проаналізовано відкриті джерела – рішення Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (веб сайт: <https://reglament.rada.gov.ua>) [133] у період з вересня 2021 року по лютий 2022 року про питання реалізації положень частини п'ятої ст. 33 ЗУ «Про статус народного депутата України» стосовно обліку робочого часу окремих народних депутатів України та дані викладено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Дослідження відвідувань народними депутатами України пленарних засідань та засідань комітетів ВРУ

Місяць, рік, № та дата протоколу Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи ВРУ	не брали особистої участі у більш ніж 30 % голосувань при прийнятті рішень ВРУ на пленарних засіданнях (без поважних причин)	не брали особистої участі у більш ніж 50 % засідань комітетів ВРУ, до складу яких їх обрано (без поважних причин)	не брали особистої участі у більш ніж 30 % голосувань при прийнятті рішень ВРУ на пленарних засіданнях та у більш ніж 50 % засідань комітетів ВРУ, до складу яких їх обрано (без поважних причин)
Вересень 2021 (Протокол № 84 від 06.10.2021)	49	1	15
Жовтень 2021 (Протокол № 89 від 10.11.2021)	60	1	21
Листопад 2021 (Протокол № 93 від 08.12.2021)	44	1	27
Грудень 2021 (Протокол № 97 від 19.01.2022)	54	2	24
Січень 2022 (Протокол № 101 від 09.02.2022)	38	4	22
Лютий 2022 (Протокол № 106 від 22 березня 2022 р.)	45	2	26

Джерело: Авторська розробка на основі [133]

Як вбачається з таблиці 2.4 у проаналізований період у середньому майже половина народних депутатів України без поважних причин особисто не брали участі у більш ніж 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень ВРУ на пленарних засіданнях. Також щомісяця у проаналізований період один-два депутати не маючи

поважних причин не брали особистої участі у більш ніж 50 відсотках засідань комітетів ВРУ, до складу яких їх обрано, а в січні 2022 року таких депутатів було чотири. В свою чергу у середньому 23 депутати не брали особистої участі без поважних причин у більш ніж 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень ВРУ на пленарних засіданнях та у більш ніж 50 відсотках засідань комітетів ВРУ, до складу яких їх обрано.

З наведеного аналізу вбачається, що народними депутатами України порушується обов'язок, передбаченого п. 3 частини 1 ст. 24 ЗУ «Про статус народного депутата» щодо присутності та особистої участі у засіданнях ВРУ та її органах, до складу яких їх обрано [98]. Тобто, наявне порушення ЗУ тягне за собою юридичну відповідальність народного депутата України.

За вказані порушення до народного обранця застосовується відповідальність матеріального характеру, що передбачена ЗУ «Про статус народного депутата України» та Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України (є додатком № 8 до дисертації).

Однак наявна санкційна політика щодо парламентаря, є неефективною та не стимулює у подальшому виконувати законодавство України.

З метою удосконалення технології визначення сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою України, через соціальні мережі Facebook та Instagram нами було проведено опитування громадської думки жителів України в ході якого ми попросили оцінити респондентів, як, на їхню думку, чи шкодить в цілому роботі ВРУ відсутність народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано?

Дані проведеного опитування, за результатами 115 анкет згідно розподілу респондентів за всіма віковими групами: від 18 до 29 років – 30,4%, від 30 до 49 років – 52,2%, від 50 і більше років – 17,4 %; з яких 57,3% жінок та 42,7% чоловіків викладені нами у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи шкодить в цілому роботі ВРУ відсутність народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано?»

Оцінка рівня нанесення шкідливості роботі ВРУ відсутністю народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано	Кількість / в тч
1 – (зовсім не шкодить)	9 - 7,8%
2 – (переважно не шкодить)	3 – 2,6%
3 – (частково шкодить)	21 – 18,3%
4 – (переважно шкодить)	9 – 7,8%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>5,8%</u>
Всього	115 – 100%

Джерело: Авторська розробка на основі [133]

Як вбачається з проведеного опитування 26,1% на боці того, що така відсутність народного обранця як під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях, так і на засіданнях комітетів, до складу яких його обрано, «частково» чи «переважно» шкодить в цілому роботі ВРУ і лише 10,4% вважає, що «зовсім» чи «переважно» не шкодить. Вказана громадська думка є підтвердженням проведеного аналізу, та повністю підтримує зроблені нами висновки.

Ще одне дискусійне питання, що постало викликом для парламентської етики та пов'язане с попередньо дослідженим нами питанням – *дистанційне голосування народних депутатів* України поза стінами ВРУ. Ініціатива щодо його введення була викликана розв'язаним російською федерацією збройним конфліктом відносно України через що, було введено воєнний стан по всій території української держави на підставі ЗУ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [134]. Вказана обставина стала причиною відсутності народних обранців не лише у сесійній залі парламенту під час проведення пленарних засідань, а й в країні. У зв'язку з вказаними обставинами до ВРУ було

подано законопроект № 7129 «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» [135], яким пропонується внесення зміни до ряду статей, з метою впровадження дистанційного засідання, а саме: «3. Дистанційне засідання може бути проведено у разі введення воєнного стану в Україні, якщо засідання не може бути проведене в залі засідань Верховної Ради» (зміни до ст. 2 Регламенту).

Нами поставлено запитання для дослідження: а чи можливо впровадження таких змін за наявної правової бази України? У зв'язку з чим ми прийшли до таких висновків. По-перше, відповідно до частини третьої ст. 83 КУ «У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.» [85]. А, як нами вже вище зазначалося згідно п. 3 частини 1 ст. 24 ЗУ «Про статус народного депутата» народний депутат повинен особисто бути присутнім та брати участь у засіданнях ВРУ. По-друге, Рішенням КСУ у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності ВРУ) від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 [136] констатоване наступне: «Конституція України не передбачає, як сформульовано в конституційному поданні, «постійної фізичної присутності» на засіданнях Верховної Ради України такої ж кількості народних депутатів України, яка є необхідною для набуття Верховною Радою України якості повноважного органу державної влади. Пов'язуючи повноважність Верховної Ради України з відповідною кількістю обраних народних депутатів України, які склали присягу, Конституція України фактично виходить з презумпції відповідальності у роботі всіх народних депутатів України на пленарних засіданнях та за іншими формами діяльності парламенту» [136].

КСУ також прийшов до наступного висновку «тому при розгляді питання щодо прийняття відповідного рішення кількість голосів, поданих «за», порівнюється саме з конституційним складом Верховної Ради України, а не з кількістю народних депутатів

України, присутніх на її засіданні. Присутність і особиста участь народного депутата України у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано, не є питанням вільного рішення («вибору») народного депутата України, а відповідно до пункту 3 частини першої статті 24 Закону України «Про статус народного депутата України» є обов'язком. Це стосується будь-якого засідання Верховної Ради України, в тому числі і передбаченого частиною першою статті 104 Конституції України урочистого засідання, на якому голосування не відбуваються і рішення не приймаються» [136].

Разом з тим, у зазначеному рішенні КСУ розтлумачив значення «Пленарні засідання – основна форма діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади під час її сесій. Це – регулярні зібрання народних депутатів України у визначений час і у визначеному місці, що проводяться за встановленою процедурою. На них розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і приймаються відповідні рішення з цих питань шляхом голосування народних депутатів України» [136].

Крім того, народний депутат України згідно присяги, що міститься у ст. 79 КУ, присягає додержуватися КУ та законів України, а також виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників та його повноваження починаються з моменту проголошення присяги [85].

Враховуючи проведений нами аналіз чинного законодавства, та рішення КСУ, що є джерелом права в Україні, ми приходимо до висновку, що ініціатива запровадження «дистанційного засідання» є наразі такою, що не відповідає чинному законодавству України та є порушенням парламентської етики, оскільки полішення країни у складний для неї час та відсутність у зв'язку з цим на пленарних засіданнях без поважних на те причин є порушенням присяги парламентаря, яку він проголошує перед ВРУ.

На жаль, як показало наше дослідження, поведінка більшості депутатів ВРУ не відповідає тій, яка має бути взірцевою та відповідати законодавчо визначеним принципам.

Попри те, що Регламент ВРУ містить у собі деякі механізми боротьби з порушеннями норм парламентської етики саме під час роботи в сесійній залі, таких механізмів замало, щоб врегулювати поведінку парламентарів в цілому.

Ще одним виявленим нами викликом сьогодення для парламенту України є прояви дискримінації у його стінах, зокрема сексизму, а це поряд із постійним зростанням представництва жінок (див. табл. 2.6) у вищому законодавчому органі.

Таблиця 2.6

Жіноче представництво у Верховній Раді України дев'яти скликань

<i>Період</i>	<i>Кількість жінок обраних до ВРУ</i>	<i>У відсотках від загальної кількості ВРУ</i>
ВРУ I скликання (березень-квітень 1990 — 11 травня 1994)	12	3
ВРУ II скликання (11 травня 1994 — 12 травня 1998)	18	4
ВРУ III скликання (12 травня 1998 — 14 травня 2002)	38	8
ВРУ IV скликання (14 травня 2002 — 25 травня 2006)	28	6
ВРУ V скликання (25 травня 2006 — 23 листопада 2007)	41	8
ВРУ VI скликання (23 листопада 2007 — 12 грудня 2012)	42	8
ВРУ VII скликання (12 грудня 2012 — 27 листопада 2014)	46	10
ВРУ VIII скликання (27 листопада 2014 — 29 серпня 2019)	53	12
ВРУ IX скликання (з 29 серпня 2019)	87	21

Джерело: Авторська розробка на основі [137; 138]

Тобто, як вбачається з таблиці 2.6 за останні роки жіноче представництво в українському парламенті має тенденцію до збільшення, а до ВРУ IX скликання обрано 87 жінок – це є найвищим показником в історії законодавчого органу.

Однак, у чинному законодавстві України питання сексизму не має окремого визначення, а охоплюється поняттям «дискримінація за ознакою статі», що регулюється ст. 1 ЗУ «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [140] в якому міститься лише поняття «дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [139] крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [140].

Такими ж не визначеними законодавством є й інші прояви порушення етики, що мають місце у стінах парламенту, а саме: приховані упередження (прихований сексизм) та ейджизм.

Нами проаналізовано відкриті джерела про діяльність Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи ВРУ (до 29 серпня 2019 Комітет з питань Регламенту та організації роботи ВРУ) веб сайт: <https://reglament.rada.gov.ua>) [133] та проведений контент аналіз ЗМІ за період з 13.02.2015 по 27.05.2022 [141] щодо фактів допущення проявів сексизму та ейджизму у парламентській діяльності на прикладах діяльності ВРУ двох останніх скликань [203, с. 158] та результати відображені у таблиці, що є додатком № 4 до дисертації.

З проведеного аналізу було з'ясовано наявність одинадцяти зафіксованих випадків допущення проявів сексизму депутатами ВРУ VIII та XI скликання з яких лише чотири стали предметом розгляду Комітету з питань Регламенту, депутатської

етики та організації роботи ВРУ за результатами яких були прийняті наступні рішення:

- у двох випадках було вирішено інформацію взяти до відома та звернути увагу парламентаря на неприпустимість дій, заяв та вчинків, які компрометують народного депутата, його виборців та ВРУ в цілому, а також на необхідність додержуватися присяги народного депутата України та загальновизнаних норм моралі;

- у двох випадках було рекомендовано ВРУ прийняти рішення про позбавлення парламентаря права брати участь у п'яти пленарних засіданнях [133].

Також нами було виявлено, що парламентарі останніх двох скликань допускали дискримінацію як за статевою ознакою, так і за віковою, і це були непоодинокі випадки. Вказані порушення час від часу також фіксували ЗМІ у публічних виступах народних депутатів. Проте, таких проявів у ВРУ ІХ скликання в порівнянні з попереднім скликанням набагато менше. Однак, навіть поодинокі прояви дискримінації є недопустимим явищем для парламенту, який має місію взірця етичної поведінки для всієї країни. Разом з тим, неналежна поведінка парламентарів впливає на загальну ефективність роботи всього законодавчого органу та сприяє створенню нездорового середовища приниження та ненависті.

За результатами дослідження, доведено, що притягнення до дисциплінарної відповідальності парламентаря можливе за умови вчинення останнім порушень під час його парламентської діяльності, у випадку ж допущення таких порушень у позапарламентській діяльності Комітет позбавлений права згідно законодавства притягувати до відповідальності порушника. У таких випадках повноваження Комітету обмежуються лише зверненням уваги парламентаря на порушення чи винесенням попередження.

З метою удосконалено технології визначення заявленої проблеми нами було проведено опитування у соціальних мережах Facebook та Instagram жителів

України, в ході якого ми попросили оцінити респондентів, як на їхню думку, чи наявні у ВРУ ІХ скликання прояви сексизму та ейджизму.

Дані проведеного опитування, за результатами 115 анкет згідно розподілу респондентів за всіма віковими групами: від 18 до 29 років – 30,4%, від 30 до 49 років – 52,2%, від 50 і більше років – 17,4 %; з яких 57,3% жінок та 42,7% чоловіків викладені нами у таблицях 2.7 та 2.8.

Таблиця 2.7

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у ВРУ ІХ скликання прояви сексизму?»

Оцінка проявів сексизму у ВРУ ІХ скликання, балів	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	14 – 12,2%
2 – (переважно немає)	28 – 24,3%
3 – (частково є)	33 – 28,7%
4 – (переважно є)	28 – 24,3%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>2,5%</u>
Всього	115 – 100%

Джерело: Авторська розробка на основі [118; 121]

Беручи до уваги цей, а також, й інші факти, 24,3% респондентів вважає, що прояви сексизму «переважно існують». І рівно вдвічі менше (12,2%) опитуваних вважають, що «не існують». Середня оцінка дорівнює 2,5. Що також свідчить про незадовільну ситуацію в ВРУ щодо відношення до жінок, та не зовсім гідне становище до них.

Але парламентарі не раз намагалися вирішити питання сексизму у законодавчий спосіб. Таким прикладом є організація Громадської ради з гендерних питань при Міжфракційному об'єднанні «Рівні можливості» у парламенті VIII скликання. Шляхом об'єднання зусиль щодо подолань сексизму робочою групою «Гендерно-сенситивний парламент» було напрацьовано ряд змін до Регламенту ВРУ, які були покладені в основу законопроекту про внесення змін до ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України» (щодо забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків) №7283 від 10.11.2017, зокрема, стосовно забезпечення гендерної сенситивності парламенту: запровадження гендерно-правової експертизи законодавства; забезпечення гендерної збалансованості керівного складу ВРУ, паритетного представництва жінок на керівних посадах у Комітетах ВРУ, під час формування офіційних делегацій, груп міжпарламентських зв'язків, робочих груп тощо; регулювання етичної поведінки народних обранців з урахуванням заборони гендерної дискримінації та проявів сексизму. Проте, 28 вересня 2019 року вказаний законопроект було відкликано і нині Регламент ВРУ не зазнав змін щодо питань гендерної рівності та інших проявів дискримінації у парламенті [137].

Однак це не було єдиною спробою вирішити питання сексизму та інших форм дискримінації у парламенті. Зокрема, з метою вирішення зазначеної проблеми до ВРУ 15 січня 2021 року надійшли одночасно два законопроекти стосовно запобігання проявам сексизму, а саме: № 4598 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони проявів сексизму у суспільстві» [137] та № 4599 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за прояви сексизму у суспільстві» [137]. У цих законопроектах уперше в чинне національне законодавство пропонується ввести поняття «сексизм». Так, законопроектом № 4598 було запропоновано доповнити терміном «сексизм» ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У законопроекті № 4599 пропонується розширити статтю 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, шляхом доповнення її словосполученням «вчинення сексизму» та передбачивши санкції за його допущення (порушення).

Таблиця 2.8

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у ВРУ ІХ скликання прояви ейджизму (створення стереотипів і дискримінація людей за віковою ознакою)?»

Оцінка проявів ейджизму у ВРУ ІХ скликання	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	21 - 18,3%
2 – (переважно немає)	26 – 22,6%
3 – (частково є)	25 – 21,7%
4 – (переважно є)	30 – 26,1%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>2,3%</u>
Всього	115 – 100%

Джерело: Авторська розробка на основі [96; 130]

Як вбачається з нашого опитування, що нами відображене у таблиці 2.8, у ВРУ ІХ скликання наявний процес дискримінації людей (колег, незнайомих людей тощо) на підставі їх віку, що проявляється у готовності рівнозначно сприймати і співпрацювати лише з тими особами, які відповідають наперед установленим віковим критеріям.

Зокрема, більше чверті (26,1%) респондентів вважають, що ці прояви мають місце. І ще 21,7%, – що вони проявляються «частково». Середня оцінка дорівнює 2,3.

Таким чином, ми вважаємо, що у ВРУ необхідно набагато більше уваги приділяти удосконаленню законодавства та обґрунтовано важливість розробки дієвого механізму боротьби з випадками упередженості до людей залежно від їх віку. При цьому, потрібно приймати, зокрема, позитивний досвід зарубіжних країн у сфері боротьби з ейджизмом та запроваджувати ефективні шляхи вирішення проблем антидискримінаційної політики.

Проблематика прояву порушень етичної поведінки парламентарем полягає у невизначені законодавчих і процедурних меж порушення народним депутатом України професійної етики, а також через відсутність превентивних заходів та

активних дій з боку Комітету, в тому числі і за відсутності дієвого механізму притягнення порушника до відповідальності, стосовно недопустимості народним депутатом неналежної поведінки, що є наслідком репутаційні втрати.

Разом з тим, як показало наше дослідження, покарання щодо відсторонення від участі у засіданнях ВРУ на п'ять днів за допущення порушення етичної поведінки парламентарем не є достатнім для попередження неналежної поведінки останнього. У той же час етична поведінка позапарламентської діяльності парламентаря залишається за межами законодавчого врегулювання, що вказує на суттєву проблему у сфері дотримання етичних вимог.

Враховуючи зазначене, без проведення змін на рівні інституції де формується політика неможливо побудувати етичне виховане суспільство, яке буде усувати будь-

які прояви дискримінації у суспільному житті. Для вирішення цієї проблеми слід у першу чергу переглянути принципи на яких побудовані правовідносини у ВРУ та впровадити дієві механізми їх дотримання на законодавчому рівні, зокрема у формі етичного кодексу.

Як висновок зазначимо, що на підставі проведеного власного емпіричного дослідження у соціальних мережах Facebook та Instagram жителів України з використанням технологій й процедур проектування, планування й реалізації статистичного спостереження у прив'язці до ідеології соціологічного обстеження у поєднанні із методологічними засадами організації й реалізації методу малої вибірки – виявленими нами під час дослідження системними проблемами, що постали перед парламентською етикою України є:

- політична корупція серед народних депутатів України;
- наявність проявів сексизму, гендерних упереджень та ейджизму у стінах парламенту;
- відсутність народних депутатів у ВРУ під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких їх обрано.

2.2. Аналіз національної нормативно-правової бази України щодо парламентської етики.

В чинному законодавстві України відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який в цілому регулює питання депутатської етики.

Функціонування українського парламенту забезпечують правові, адміністративні та технічно-організаційні норми, що розташовані в різних законодавчих актах.

Вчені втілюють теоретичне розмежування законодавчої бази щодо етичної поведінки парламентарів за такими напрямками:

- «1) особиста етика та норми поведінки;
- 2) норми службової поведінки в представницькому органі законодавчої влади та за його межами;
- 3) норми, спрямовані на вирішення конфліктів або колізій інтересів, побічних прибутків, фінансових та майнових інтересів;
- 4) норми, що обумовлюють та забороняють діяльність, що має ознаки корупційної» [103, с.9].

З проведеного нами дослідження, яке ми деталізуємо нижче, було з'ясовано та розмежовано види відповідальності народного депутата України, що містить чинне законодавство України.

Зокрема, на сьогодні парламентар підпадає під юридичну, соціальну, професійну та особистісну (моральну) відповідальність.

У контексті зазначеного, схематично нами зображено нормативно-правове закріплення видів відповідальності народного депутата України (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Нормативно-правове закріплення видів відповідальності народного депутата України

Джерело: Автська розробка: на основі [85], [98], [125], [142], [146]

Так, нормативно-правові основи діяльності ВРУ та парламентарів, у тому числі норми їх етичної поведінки, встановлені Конституцією України [85], ЗУ «Про статус народного депутата України» [98], ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України» [142]. Окремі питання, що стосуються потенційного або реального конфлікту інтересів, значної зміни майнового стану, декларування майна народних обранців визначаються ЗУ «Про запобігання корупції» [125].

В КУ сформульована моральна сутність та ціннісно-правові основи демократичної держави, розміщені норми для їх реалізації, а також зазначаються особливості професійної діяльності органів влади.

Зокрема, ст. 79 КУ передбачається перед вступом на посаду складення народними депутатами перед ВРУ присяги, яка, враховуючи її зміст, закладає основи дотримання кожним парламентарем вимог парламентської етики:

«Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» [85].

Як вбачається з процитованої статті, у ній органічно поєднуються правові та морально-етичні норми, порушення яких тягне за собою настання різних видів *соціальної відповідальності*.

Крім того, статтями 6 і 19 КУ закріплено спеціально-дозвільний принцип, що є одним із базових принципів конституційно-правового регулювання, згідно з яким «органи державної влади, місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [85].

Також, у КУ містяться засадничі принципи для діяльності українських парламентарів – несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, особистого голосування та інші.

Ст. 80 КУ встановлює межі *юридичної відповідальності* народного депутата – «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [85].

Вищезгадані принципи продовжуються у ЗУ «Про статус народного депутата України», ст. 8 якого під назвою «Депутатська етика» має певний засадничий характер етичних принципів та зобов'язує депутата дотримуватись «загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу» [98].

Цією ж статтею, частинами другою та третьою встановлено ряд заборон, зокрема, неприпустимість для народного депутата використання власного мандату «всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і

громадянина, законним інтересам суспільства і держави» [98] та в «особистих, зокрема корисливих, цілях» [98].

Тобто ст. 8 зазначеного ЗУ встановлює *особистісну (моральну) відповідальність* народного депутата України.

Ст. 24 цього ЗУ деталізує обов'язки, що покладаються на народного депутата. Серед яких: обов'язок дбати про добробут Українського народу та благо України; захищати інтереси держави та виборців; обов'язок додержуватись вимог закону та присяги; обов'язок бути присутнім та особисто брати участь у голосуванні та засіданнях ВРУ; додержуватись норм депутатської етики та вимог трудової дисципліни; постійно підтримувати зв'язок із виборцями, розглядати їх звернення та інформувати про свою діяльність; вивчати громадську думку, потреби і запити населення тощо.

Глава 9 ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України», що має назву «Дотримання дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України» [142] регулює питання етики народного депутата у парламентській діяльності.

Питання *суспільних зобов'язань* парламентарів, що в свою чергу є *соціальною відповідальністю* народного депутата, закріплено у ст. 51 цього ЗУ.

Згідно ст. 51-53, парламентар у своїй поточній діяльності повинен дотримуватись загальноприйнятих норм моралі та уникати дій, вчинків і заяв, що компрометують його, ВРУ, виборців та державу. Народний обранець не повинен використовувати депутатський мандат в особистих та корисливих цілях, зокрема індивідуальні та корпоративні інтереси парламентарів не повинні перешкоджати виконанню ними представницьких функцій. Також, як і встановлено нормами попереднього ЗУ, парламентарю слід дотримуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики [142].

Статті 51-52 Регламенту деталізують вимоги до роботи народного депутата у сесійній залі. Так, вказані норми забороняють парламентарям внесення до зали засідань гучномовців, плакатів, перешкоджати виступам депутатів, виголошувати образи на адресу народних обранців, не є також прийнятним виступи без дозволу головуєчого на засіданні та перевищення часу тривалості свого виступу. Регламент

закріплює наступні види дисциплінарних заходів, що застосовуються до народних депутатів, ними є: попередження, припинення виступу – застосовуються за заклики до незаконних дій, виголошення образливих та непристойних слів; позбавлення права виступу на засіданні та позбавлення права брати участь у п'яти пленарних засіданнях, якщо парламентар повторно порушує дисципліну [142].

Основний контроль за дотриманням норм етики здійснює Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (не є політично незалежним органом). Предметом відання Комітету згідно з Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» та Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» [143], зокрема є виконання контрольних функцій, що стосуються дотримання етичних норм парламентської діяльності: «надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України; дострокове припинення повноважень народного депутата України; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності; дисципліна та дотримання норм депутатської етики». У питаннях дотримання етичних правил у під час засідань у сесійній залі контроль покладається на головуючого на засіданні ВРУ [144].

Однак, норми Регламенту ВРУ мають на меті упорядкувати діяльність ВРУ та зробити її ефективною та продуктивною, але жодним чином не стосуються позапарламентського життя народного депутата, та інших аспектів його діяльності, що потребують регулювання етичними нормами.

Зокрема, ще одною проблемою Регламенту ВРУ є те, що «на думку дослідників, на практиці дуже важко розрізнити етичні та дисциплінарні норми, адже у Регламенті вони тісно пов'язані між собою» [145].

Крім того, частина 6 ст. 51 Регламенту ВРУ взагалі виходить за межі дисциплінарного та етичного регулювання поведінки народного депутата України та стосується вчинення народним депутатом України під час пленарного засідання дій, що містять ознаки кримінального правопорушення.

Разом з тим, Регламент ВРУ та КУ встановлюють особливий порядок притягнення парламентарів до кримінальної відповідальності, що напряду пов'язано з інститутом депутатської недоторканості.

Окремої уваги потребує ст. 31⁻¹ Регламенту ВРУ, якою передбачено механізм повідомлення про наявність конфлікту інтересів, зокрема «Народний депутат бере участь на пленарних засіданнях в обговоренні питань, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів, за умови публічного оголошення про це під час пленарного засідання Верховної Ради, на якому розглядається відповідне питання» [142].

Історично так склалося, що законодавець України виклав етичні норми, що регламентують діяльності народного депутата в парламенті, саме в Регламенті ВРУ, а інші, що мають більш широке застосування, розташовані у згаданих вище двох законах. Разом з тим, ЗУ «Про запобігання корупції» має універсальне значення: вміщені в ньому положення поширюються не лише на парламентарів, а й на інших носіїв державної влади.

Тому регулювання парламентської етики нормами Регламенту має, перш за все, взаємодоповнювальний характер із нормами згаданих законів, та, поряд з цим, має спеціальний характер, оскільки стосується етичної поведінки парламентарів саме під час засідань парламенту та не має поширення на інші суспільні відносини. Разом з тим, регулювання етичної поведінки народних депутатів України на рівні ЗУ «Про статус народного депутата України» та ЗУ «Про запобігання корупції» має загальний характер, тому що вказані закони закріплюють низку важливих для парламентської діяльності вимог, сформульованих як обов'язки [145].

На нашу думку, «регламентні норми» щодо механізмів реагування порушення депутатської етики є недостатньо визначеними та досить м'якими, що, по-перше, знижує їхню ефективність, а, по-друге, не попереджає вчинення таких порушень у майбутньому.

З вищенаведеного вбачається, що всі етичні норми депутатської діяльності, закріплені у нормативно-правових актах носять дисциплінарний характер. Однак, поряд з цим парламентарі притягаються і до *матеріальної відповідальності*,

зокрема, у разі перешкоджання народним депутатом проведенню пленарних засідань чи відсутності без поважних причин на пленарних засіданнях, засіданнях комітетів тощо, парламентарі не отримуватимуть заробітної плати.

Це регламентовано ЗУ «Про статус народного депутата України» та Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 ЗУ «Про статус народного депутата України».

Згідно частини 5 вищезазначеного ЗУ, парламентарям не проводяться виплати за дні, в які вони без поважних причин, які перелічені частиною третьою статті 26 Регламенту ВРУ, не виконують свої депутатські повноваження, визначені законом. Це робиться за поданням Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України.

Якщо ж народний депутат упродовж однієї чергової сесії ВРУ протягом календарного місяця, не маючи поважних причин, не бере особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень ВРУ на пленарних засіданнях або у більш як 50 відсотках засідань комітету ВРУ, до складу якого його обрано, то за відповідний календарний місяць йому не відшкодовуються витрати, пов'язані з виконанням депутатських повноважень. За розпорядженням Голови ВРУ, що видається на підставі рішення Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, здійснюється припинення відшкодування народному обранцю витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень. Вказане рішення приймається згідно з відомостями стосовно обліку робочого часу парламентарів, наданих Апаратом ВРУ [98].

Проте, з 1 березня 2022 року «на період дії воєнного стану в Україні до завершення місяця, в якому воєнний стан буде припинено чи скасовано», зупиняється дія частини п'ятої статті 33 згідно із Законом від 12.05.2022 № 2259-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану».

В свою чергу, ЗУ «Про запобігання корупції» встановлено такі принципи поведінки, як компетентність, ефективність та неупередженість, які розкривають поняття «професіоналізм».

Тобто цим законом вводиться поняття *професійної відповідальності* та поряд з цим визначено основні поняття «приватний інтерес», «подарунок», «корупція».

Зокрема, у значенні цього закону «*корупція* - використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [125].

Серед осіб, зазначених у частині першій статті 3 ЗУ «Про запобігання корупції» - Голова ВРУ, його Перший заступник та заступники, народні депутати України.

Крім того, ЗУ «Про запобігання корупції» закріплює за новоствореним органом – Національним агентством з питань запобігання корупції, наступні повноваження: запобігати та врегулювати конфлікт інтересів у діяльності осіб, що уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також прирівнюються до таких осіб; здійснювати моніторинг та контроль за виконанням актів законодавства з питань дотримання етичної поведінки; та інші повноваження, спрямовані на виявлення та протидію проявам неетичної поведінки [125].

Закон містить порядок отримання подарунків та запроваджує електронне декларування майнового стану народних депутатів. Перевірка правдивості та коректності вказаних відомостей покладені на профільні органи.

Аналізуючи цей закон, слід відзначити, що для українського політичного істеблiшменту та суспiльства революцiйною стала iдея впровадження iнституту

електронного декларування, метою якого є суттєва зміна підходів до фінансової підзвітності, а також запровадження контролю за доходами та видатками парламентарів як одних із суб'єктів декларування.

Незважаючи на те, що у процесі своєї реалізації ця ідея натикалась на численні перешкоди, зокрема, збої у роботі Єдиного державного реєстру декларацій осіб, що уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відтермінування запуску системи е-декларування, відсутність механізму перевірки поданих декларацій, все ж таки, якщо вона буде введене на належному рівні у подальшому її впровадження може істотно вплинути на стан дотримання парламентської етики [103, с.12].

Тому підтвердженням є частина перша ст. 37 цього закону, в якій зазначено, що він «є правовою основою для кодексів чи стандартів професійної етики» [125].

Новітньою є ст.364² Кримінального кодексу України, що впроваджує *кримінальну відповідальність* за «умисне здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні ВРУ голосування замість іншого народного депутата України (неособисте голосування)» [146]. Вказані дії парламентаря «караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [146].

Як висновок зазначимо, що на сьогодні чинне законодавство щодо парламентської етики не має єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, а норми, що регулюють вимоги щодо парламентської діяльності, в тому числі і етики парламентаря, містяться у різних законодавчих актах.

Як показало наше дослідження, – чинне законодавство України містить юридичну, соціальну, професійну, особистісну (моральну) та матеріальну відповідальність народного депутата України. Проте, залишається не врегульованим, як Регламентом ВРУ, так і іншими нормативно-правовими актами, порядок дотримання депутатом етичних норм у позапарламентській діяльності. Це є прогалиною у чинному законодавстві України і саме у зв'язку з цим

позапарламентська етична поведінка парламентаря не регулюються, через що депутат може діяти на власний розсуд і жодних санкцій за неетичну поведінку щодо нього не може бути застосовано. Це стосується всієї депутатської діяльності за межами стін парламенту, наприклад, роботи у виборчому окрузі та комунікацій з електоратом, публічних виступів у ЗМІ тощо.

2.3. Міжнародні стандарти парламентської етики та шляхи їх імплементації до політико-правової системи України.

Можливість розробки та реформування професійних й етичних стандартів для парламентаріїв розглядається державами-учасницями ОБСЄ у розрізі існування основних чотирьох причин, які нами показані на рисунку 2.2.

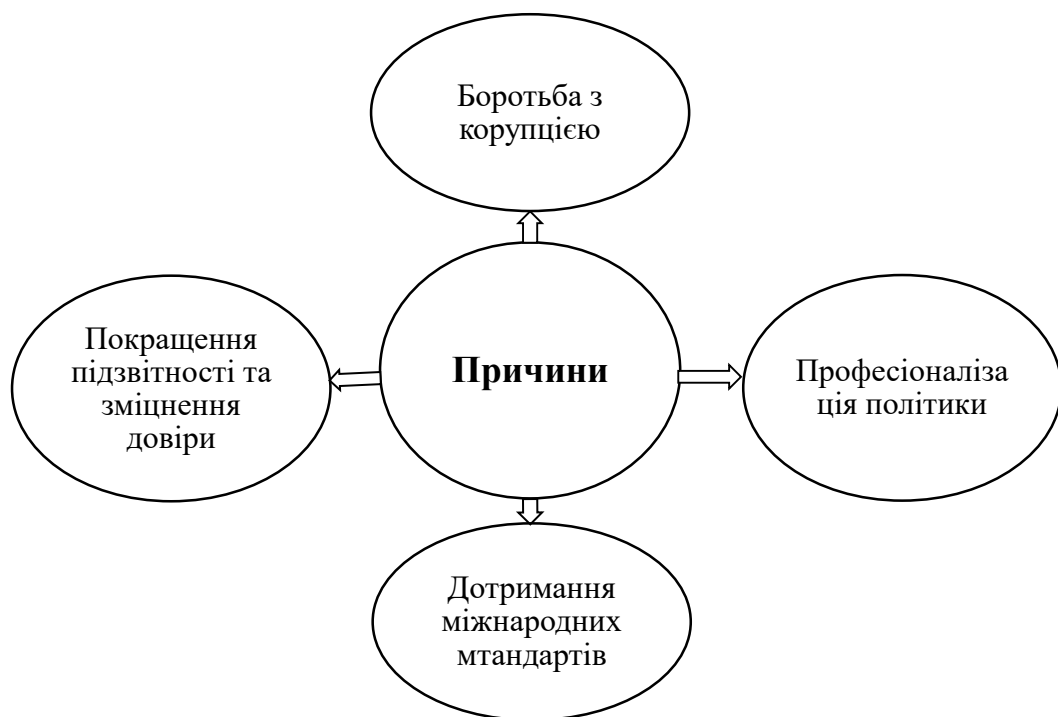

Рис. 2.2. Основні причини розробки та реформування професійних та етичних стандартів

Джерело: Авторська розробка на основі [96; 150]

Як вбачається з рисунку 2.2., саме через призму вказаних напрямів реформування парламентаризму країна може пришвидшити свій шлях, як до європейської, так і світової інтеграції.

Чи не найголовнішою з причини, що потребує реформування посідає *політична корупція* у парламенті. Саме вона є найнегативнішим, найганебнішим та найнебезпечнішим явищем на тлі неефективної діяльності інститутів влади, що супроводжується недосконалістю нормативно-правової бази та недостатнім рівнем політико-правової культури парламентарів та суспільства в цілому, що складається у перехідному етапі.

Але, враховуючи думку кандидата політичних наук І. Рейтеровича, «тенденція до «олігархізації» політичних партій характерна практично для всіх розвинутих демократичних країн світу» і, як наслідок, «Політичні партії поступово втрачають свої позиції як представницькі інститути – через політичну корупцію...» [28, с. 105].

Обираючи шлях усунення політичної корупції, слід встановлювати регулятори та стандарти, що в подальшому допоможуть запобігати зловживаннями службовим становищем та іншим формам корупції, тому що будуть встановлювати чіткі правила поведінки для депутатів, контролювати їхню фактичну поведінку та відповідно передбачати покарання за допущені порушення. Обов'язковим є законодавче закріплення таких стандартів і регуляторів. Найефективнішим способом такого закріплення, як показує практика демократичних країн світу, є кодифікований нормативно-правовий акт, а саме етичний кодекс поведінки парламентаря.

«Роль депутата – це складна роль, яка може породити ряд етичних дилем. Чіткі і послідовно виконувані стандарти допомагають депутатам і працівникам апарату парламенту краще зрозуміти, якої поведінки чекає від них суспільство, особливо після скандалів, що виникають в результаті ненавмисних помилок.

Регламентування не повинно перешкоджати виконанню парламентських обов'язків (наприклад, вимагаючи від депутатів виконання непотрібних бюрократичних процедур), але має створювати справедливі і стабільні умови, в яких депутати зможуть виконувати свої представницькі, контрольні та законодавчі функції» [144, с. 3].

Слід також розуміти, що корупція здійснюється з метою отримання вигоди парламентарем від свого становища і по суті є використанням влади на особисту користь.

Одним із засобів у боротьбі з політичною корупцією міг би стати етичний кодекс парламентаря, що є спеціалізованим нормативно-правовим актом та яким, зокрема, встановлюються стандарти і регулювання, що допомагають запобігти зловживанням службовим становищем та іншим формам корупції, за допомогою встановлення чітких правил поведінки для депутатів, та передбачає механізм контролю за їхньою поведінкою та покарання за порушення.

Але надмірне регламентування не повинно перешкоджати виконанню парламентських обов'язків, зокрема, через зобов'язання депутатів дотримуватись непотрібних бюрократичних процедур. Поряд з цим, повинні бути створені справедливі та стабільні умови, в рамках яких парламентар зможе виконувати свої представницькі, контрольні та законодавчі функції.

Що стосується *покращення підзвітності та зміцнення довіри*, то якраз чіткі стандарти парламентської етики і покращують підзвітність парламенту, надаючи інституціям, що покликані здійснювати нагляд за дотриманням правил етичної поведінки парламентаря, громадськості та ЗМІ зрозумілі та чіткі критерії щодо оцінки поведінки народного обранця.

Необхідним елементом демократизації політичного життя країни є етична й відповідальна поведінка представників влади, зокрема парламентаря. Цілком справедливим є, що до осіб, яким доручили вирішувати долю певної громади, регіону, країни шляхом ухвалення важливих рішень у державних справах та мати в

своєму розпорядженні державні кошти та майно, громадяни пред'являються найвищі вимоги стосовно їхньої моральності. Тому сучасні умови диктують необхідність у відшукуванні ефективних інструментів, здатних повернути відкритість вищому законодавчому органу для відновлення довіри людей.

Довіра суспільства до роботи парламенту прослідковується через систему регулювання питань етики, яка повинна бути справедливою і ефективною. Якщо суспільство знає, що будь-які порушення парламентаря будуть виявлені, а порушники понесуть покарання, то і парламент буде наділений найвищою ступінню довіри суспільства.

Необхідність у відкритості парламенту та отримання довіри від суспільства виникає через те, що статус народного депутата України вирізняється широкими можливостями для впливу та формування суспільної думки, а отже тягне за собою надзвичайно високу відповідальність за свої вчинки. Водночас, якщо депутат намагається уникнути відповідальності у будь-який спосіб, або інформація щодо понесеного покарання відсутня у суспільному просторі, то і довіра до парламентаря окремо і до парламенту в цілому нівелюється.

В свою чергу, відсутність довіри суспільства до парламенту позбавляє його можливості виконувати свої основні функції: наглядову, представницьку, законодавчу.

Етичні кодекси поведінки парламентаря здебільшого містять норми щодо необхідності захисту репутації парламенту. Так, зокрема, у етичному кодексі Сейму Польщі одним із п'яти зазначених основних принципів є «турбота про добре ім'я Сейму» [147].

Аналогічна вимога міститься і у кодексі поведінки, ухваленому 2018 року парламентом Албанії: «Цей кодекс застосовується до всіх аспектів публічної діяльності депутатів. Він не повинен регламентувати питання приватного життя, крім випадків, коли приватне життя депутатів явно впливає на довіру суспільства до депутатів і до Народного зібрання» [148].

Ще одна причина розробки та реформування професійних та етичних стандартів є *професіоналізація політики*.

Метою парламентської етики є забезпечення того, щоб дії парламентарів були спрямовані на захист державних інтересів, тобто не особистого, а загального блага. Через що, етична поведінка повністю пов'язана з професіоналізмом парламентаризму.

Заявлена причина насамперед виникає через те, що членами парламентів стають люди різної культури, освіти, досвіду та професії. Проте, потрапивши до парламенту всі депутати повинні дотримуватися однакових правил поведінки.

Як і представники інших професій, парламентарі повинні взяти на себе обов'язок діяти професійно, тобто ефективно виконувати пов'язані з їх роллю конкретні комплекси завдань, і етично, тобто відповідно до цінностей, що визначають модель відповідної поведінки для члена парламенту. Однак посада парламентаря накладає на людину особливі обов'язки, і члени парламенту мають чітко розуміти стандарти, дотримання яких від них чекають. Чіткі стандарти також допомагають об'єднати депутатів, дозволяючи їм подолати очевидні політичні відмінності та в результаті цього виробити почуття колегіальності та забезпечити безпечне середовище для всіх членів парламенту. Якщо законодавчий орган включить у свої етичні стандарти зобов'язання щодо забезпечення інклюзивності, він зможе залучити ширше коло осіб, які представляють різні групи виборців. Крім цього, високі стандарти можуть підвищити престиж парламентської роботи та допомогти залучити до неї висококваліфікованих та гідних осіб [149].

Також важливим аспектом розробки та реформування професійних та етичних стандартів є *дотримання міжнародних стандартів* та їх імплементація до національної політико-правової системи.

Нами проаналізовано основні міжнародні стандарти етичної поведінки парламентів, що закріплені в ряді міжнародних документів, основний зміст яких

викладається нижче згідно хронології їх прийняття та предмету регулювання, більш детально їх зміст викладається в додатку № 5 у вигляді таблиці.

17 грудня 1996 року ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН Резолюція 51/59 «Боротьба з корупцією», якою прийнято «типовий міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб», що стосується також депутатів парламентів та є інструментом боротьби з корупцією [150].

Резолюцію Ради Європи (97) 24 «Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією» від 06 листопада 1997 року [151] запрошено національні влади застосовувати ці принципи в їхньому внутрішньому законодавстві та на практиці, а також, закликало заохочувати прийняття обраними представниками кодексів поведінки.

Конвенція Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проти хабарництва 17 грудня 1997 року вимагає від держав реалізації національного законодавства, що забороняє підкуп парламентарів [153].

Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 20 січня 1999 року містить вимогу до держав здійснювати переслідування як за активне, так і за пасивне хабарництво в «національних народних зборах» [153].

01 травня 1999 року Радою Європи створена Група держав по боротьбі з корупцією (GRECO) з метою контролю над дотриманням антикорупційних стандартів і просування керівних принципів та забезпечення майданчика для обміну найкращими рішеннями в цій сфері [154].

17 червня 1999 Конгресом місцевих і регіональних влад Європи була прийнята Рекомендація № 60 Ради Європи «Про політичну добропорядність місцевих та регіональних виборних представників», додатком до неї є Європейський кодекс поведінки, спрямований на підвищення політичної сумлінності місцевих та регіональних виборних представників. Цей кодекс містить також рекомендацією щодо виконання щоденних обов'язків, зумовлених етичними

принципами, та здійснювати превентивні заходи, знижуючи таким чином ризик корупції [155].

Резолюцією ПАРС № 1214 «Про роль парламенту у боротьбі з корупцією» від 04 квітня 2000 року встановлено, що «Парламентарі зобов'язані не тільки підкорятися букві закону, а й служити для всього суспільства прикладом непідкупності шляхом прийняття та дотримання власних кодексів поведінки» [156].

У статті 8 Конвенції ООН проти корупції, прийнятої резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї 31 жовтня 2003 року, в якій висунуто юридично обов'язкову вимогу до підписантів цього документу - «кожна Держава-учасниця прагне застосовувати, у рамках своїх інституціональних і правових систем, кодекси або стандарти поведінки для правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій» [157].

Організацією Міжпарламентський союз у 2005 році було прийнято етичний кодекс - «Права людини: довідник для парламентарів» в якому містяться стандарти поведінки та вимоги щодо професійно-етичних норм для депутатів парламентів [158].

Статтею 12 Резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ визначено рекомендації для регулювання професійних стандартів парламентарів (Брюсельська декларація 2-7 липня 2006 року) [159].

У вересня 2006 року робочою групою з парламентської етики та поведінки, що створена Глобальною організацією парламентаріїв проти корупції спільно з Вестмінстерським фондом за демократію було підготовлено та випущено «Посібник з парламентської етики і поведінки: довідник для парламентаріїв» [174] якому містяться чинники розробки правил для кодексів поведінки.

«Декларація відкритого парламенту» від 15 вересня 2012 року містить вимогу щодо необхідності прийняття професійно-етичних стандартів для парламентарів [160].

Рішенням ОБСЄ № 4/18 «Недопущення та припинення насильства щодо жінок» від 10 грудня 2018 року визнано, «що жінки, які займаються професійною діяльністю в публічній сфері..., стикаються з підвищеною ймовірністю зазнати певних форм насильства або жорстокого поводження, погроз і утисків у зв'язку зі своєю роботою». Враховуючи вказану аргументацію, закликає «спонукати всіх відповідних гравців, у тому числі тих, що беруть участь у політичному житті, до внесення вкладу у зусилля щодо запобігання та припинення всіх форм насильства щодо жінок, включаючи тих, хто займається професійною діяльністю у публічній сфері» [161].

Як вбачається з проаналізованих міжнародних документів, більшість з них спонукає парламенти держав-учасниць вводити етичні кодекси до своїх національних правових систем.

У світовій демократичній спільноті депутат – це високоморальна особистість, яка дотримується етичних вимог, є взірцем для свого електорату та несе відповідальність за свої вчинки. Правила поведінки депутатів розроблені у багатьох парламентах світу, зокрема, «Кодекс поведінки депутатів Німецького Бундестагу» (ФРН), «Посібник для конгресменів» (США), Посібник для депутатів «Лок Сабга» (нижня палата) Парламенту Індії [96].

Саме введення етичного кодексу для парламентарів, демонструє прихильність міжнародної демократичної спільноти до країни, оскільки він утверджує сумлінність, чесність і відповідальність депутата та встановлює обов'язки у виконанні і дотриманні ним загальноновизнаних міжнародних стандартів і норм.

Дотримання парламентарем таких норм є досить важливим, оскільки є, по-перше, проявом демократії, по-друге, показником існуючої в країні демократичної політичної культури, по-третє, усуненням політичної корупції та, по-четверте, є важливим для відповідності умовам вступу держави в міжнародні організації або для отримання необхідної міжнародної допомоги.

Разом з тим, з проаналізованого нами Рішення ОБСЄ № 4/18 «Недопущення та припинення насильства щодо жінок» та проведеного нами опитування, результати якого викладені у п. 2.1. розділу 2 нашого дослідження, вбачається, що серед сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою – є недопущення сексизму та упередженого ставлення.

Як зазначено в Загальній декларації прав людини, що була прийнята та проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року – «усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах» [162].

Однак, так історично склалося, що жінки у своїй більшості зазнавали дискримінації за ознакою статі, оскільки однією з найпоширеніших причин виключення був гендер.

Для того, щоб кожна людина без виключення мала можливість в умовах гідності й рівності реалізувати свій потенціал, були визначені *Цілі сталого розвитку* (ЦСР), які містяться у Резолюції, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [163]. Серед вказаних цілей є, зокрема, «забезпечення всебічної та ефективної участі жінок і рівних можливостей для лідерства жінок на всіх рівнях прийняття рішень у політичному, економічному і суспільному житті» [163].

Метою Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), що прийнята ООН 1979 року та ратифікована 189 державами [164], є припинення гендерної дискримінації стосовно жінок.

В роботі також проаналізовано визначення дискримінаційних термінів та джерел їх фіксації з метою більшого розуміння проблематики дискримінації за ознаками статі та віку.

Комітетом міністрів Ради Європи на рівні міжнародного акту зафіксовано таке явище, як «сексизм» та закріплено його визначення в Рекомендації

СМ/Rec(2019)1 «Запобігання та боротьба із сексизмом» [165], зокрема – «це будь-який акт, жести, візуальна репрезентація, сказані чи написані слова, практика чи поведінка, які базуються на ідеї, що особа чи група осіб є малозначимими через їхню стать. Йдеться про дії і визначення, що виникають у публічній чи приватній сфері, онлайн чи офлайн, з метою чи які мають наслідком:

- порушення гідності або прав людини чи групи людей
- спричинення фізичної, сексуальної, психологічної, соціально-економічної шкоди або страждання людині чи групі людей
- створення ворожого, принизливого середовища
- створення бар'єрів у реалізації прав для людини чи групи людей підтримка і закріплення гендерних стереотипів» [165].

Зокрема, з проаналізованого нами міжнародного досвіду слідує, що Національною програмою судової освіти США, найбільш виразними формами гендерної упередженості є: «(і) стереотипне мислення про природу й ролі жінок та чоловіків; (ii) знецінення того, що сприймається як «жіноча праця»; (iii) брак знань про соціальні й економічні реалії життя жінок та чоловіків» [166, с.7-8].

Дослідження Іглі та Карау свідчить, що жінкам в протиположності чоловікам, «важче стати лідерами та домогтися успіху на керівних посадах, оскільки уявна несумісність між жіночою гендерною роллю і керівною роллю» [167], що, в свою чергу, призводить до «двох форм упереджень:

(а) менш сприятливе сприйняття жінок, як потенційних виконавців керівних ролей порівняно з чоловіками;

(b) менш сприятливе оцінювання поведінки, яка відповідає приписам щодо ролі лідера, коли до такої поведінки вдається жінка» [168, с.9].

Ще одним ганебним дискримінаційним фактом є *ейджизм* (від англ. age — вік) — «це створення стереотипів і дискримінація окремих людей або груп людей за віковою ознакою; ейджизм може проявлятися у різних формах, включаючи

упереджене ставлення, дискримінаційну практику або інституціональні заходи політики та практики, які сприяють закріпленню стереотипних уявлень» [169].

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, *ейджизм* – «це комплексна категорія, що охоплює стереотипи, тобто як ми думаємо, упередженість – як ми почуваємося та дискримінацію – як ми себе поводимо, щодо інших осіб з огляду на їхній вік» [170].

На сьогодні перед парламентською етикою постало ряд викликів, які потребують усунення, оскільки метою парламентаризму є досягнення пріоритетності загальнодержавного блага над індивідуальним, тобто особистим благом парламентаря.

Вказане ще посилюється тим, що Україна, опинившись в епіцентрі широкомасштабної агресії Росії стала на шлях подальшої активізації зовнішньої політики Верховної Ради і її невід'ємної складової – міжпарламентської дипломатії [22]. Саме в цих міждержавних відносинах парламентарям, як нікому, потрібно дотримуватися етичних вимог. Тобто, парламентською етикою охоплюються відносини, пов'язані не лише з участю парламентаря у внутрішньодержавних, а й міждержавних комунікаціях.

Усунути вказані проблеми можливо за рахунок процесу імплементації проаналізованих нами вище міжнародно-правових стандартів до політико-правової системи України. На сьогодні в нашій державі відбувається постійний розвиток та покращення законодавства, але досі ця робота не завершена, а законодавча система України, що регулює питання парламентської етики, ще не діє як єдиний і узгоджений механізм та далека від досконалості. При цьому, ефективне функціонування законодавчої системи можливе лише за наявності узгодженої і достатньо прозорої нормативно-правової бази та ефективного регулювання з боку держави.

На сучасному етапі розвитку парламентської етики в Україні актуальною є проблема імплементації норм міжнародного права на внутрішньодержавному рівні.

Це обумовлено важливістю міжнародних відносин, їх впливом на внутрішнє життя держави та тіснішим переплетенням міжнародних і внутрішніх зв'язків.

Основною передумовою поширення юридичної сили норм міжнародного права на території держави є обов'язок виконувати норми ратифікованих нею договорів. Однак, кожна країна самостійно вирішує як забезпечити на національному рівні механізм приведення в дію норм міжнародного права, оскільки виключного суверенним правом кожної держави є форми і методи забезпечення виконання прийнятих державою міжнародних зобов'язань, а також способи їх виконання.

Вказане не є виключно проблемою України, з цим стикаються будь-які держави, інтегровані до демократичної світової спільноти, незалежно від системи співвідношення міжнародного та національного права. Форма приведення в дію норм міжнародних актів залежить від діючої в державі системи права. Зокрема, в ряді випадків не потребує прийняття спеціального нормативно-правового акту для введення в дію норм міжнародного права у тих державах, в яких діє принцип примату міжнародного права над національним, або міжнародне право є правом держави. Тобто, приведення в дію норм міжнародного права здійснюється автоматично, що регламентується нормами конституції.

З метою визначення методики імплементації міжнародного досвіду щодо стандартів парламентської етики до національної політико-правової системи нами проаналізовано нормативно-правові рамки такої можливості. На підставі здійсненого аналізу зазначаємо, що у ст. 9 КУ закріплено наступне: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [85]. Тобто, частиною національного законодавства України є не міжнародне право в цілому, а міжнародний договір, як окрема його частина та лише ті, що потребують згоди ВРУ.

Тобто, вказана норма КУ прямо не встановлює пріоритет міжнародних договорів стосовно національного законодавства.

Разом з тим, в частині другій вказаної статті КУ йдеться: «Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [85].

Водночас ст. 18 КУ встановлює: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права» [85]. Законом України «Про міжнародні договори України» [171] встановлюється пріоритет міжнародних договорів України, але відповідно до КУ лише щодо тих, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Згідно ч. 1 ст. 19 вказаного Закону «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» [171]; а частина друга вказаної статті запроваджує правило, згідно з яким «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» [171].

Тобто, як показав проведений аналіз, чинні нормативно-правові акти не містять положень, що регулюють питання співвідношення українського та міжнародного права, тому національне законодавство, а першочергово текст КУ, потребує удосконалення з метою його відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, слід констатувати, що на сьогодні для впровадження міжнародного досвіду до політико-правової системи України слід звернутися до процесу імплементації стандартів, які встановлені міжнародними актами, до чинного законодавства України шляхом розробки та прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Однак, сама лише імплементація норм міжнародного права до національної правової системи не вирішить заявлену проблему, слід також розробити механізми ефективного застосування цих стандартів у національному правопорядку, зокрема за рахунок:

- розширення функцій органів, що здійснюють контроль за дотриманням парламентської етики, на сьогодні це Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України;
- посилення ролі політичних партій у питаннях дотримання народними депутатами парламентської етики;
- запровадження політичного інституту, що спонукав би до належної поведінки парламентарів, наприклад, інституту репутації парламентаря.

Тобто, процес імплементації міжнародного досвіду слід розпочати з виявлення основних ризиків та проблем у політичній системі, після виявлення яких слід взяти до уваги міжнародні стандарти, конституційні рамки та чинне законодавство. Саме такий підхід допоможе визначити інструменти, що слід використовувати та які практичні методи необхідні у цих конкретних умовах.

Існує багато факторів, що прямо вказують на існуючий взаємозв'язок між демократією та потужним парламентом. Зокрема, американські науковці С. Фішер та М. Кронінг запропонували *індекс парламентських повноважень*, що оцінює: спроможність парламенту вчиняти контроль за діяльністю президента і державного апарату, за незалежністю парламенту від президента, силу парламентських повноважень в певних сферах, спроможність парламенту і наявність у останнього ресурсів для виконання, покладених на нього основних завдань і функцій.

Розглядаючи взаємозв'язок між індексом парламентських повноважень та індексом свободи, який щорічно публікує Дім свободи, вчені дійшли висновку про пряму взаємозалежність між ними. Ті країни, що перебувають на вищих щаблях індексу свободи, мають вищі показники і за індексом парламентських повноважень.

Отже індекс потужності парламенту трансформується внаслідок демократичних форм правління [172].

В свою чергу, для демократичної форми правління головним є не лише наявність демократичних інституцій, а й політична культура, якої дотримуються суб'єкти цих інституцій. Саме політична культура формує основні принципи політичної поведінки, що втілюються у формі етичних норм у чинному законодавстві.

Зокрема, за твердженням Франсіско Кардона, який є міжнародним консультантом, юристом, старшим експертом з державного управління та менеджменту – роль етичної поведінки у державній сфері може розглядатися як зміцнення законності державних інституцій через використання незаангажованих професійних суджень, як основи для прийняття рішень. Всі, хто діє від імені інституцій держави, повинен бути відкритими для суспільства та відвертими у відповідях на запитання, що ставить перед ним суспільство. У зв'язку з цим, запровадження керівництв з етики з метою становлення менталітету та професійної поведінки осіб, які є складовою процесу прийняття державних рішень, має значну важливість. Етичні кодекси можуть слугувати корисним інструментом щодо обмеження неетичної поведінки у сфері державного сектору. Однак, будучи частиною організаційної політики структури, такий інструмент є більш ефективним. Це тягне в першу чергу за собою постійне розширення обізнаності та навчання стосовно змісту та застосування цих кодексів. Більше того, для прискорення розуміння та впровадження етичних кодексів серед тих, для кого вони передбачені, необхідним є залучення до процесу проектування та розробки цих законодавчих актів державних службовців усіх рівнів [173].

Підходи до регулювання правил поведінки депутатів у парламентах світу різні. Але головна мета їх розроблення та впровадження це запровадження відкритості парламентарів для суспільства, що тягне за собою укріплення законності інституту парламентаризму через використання неупереджених

професійних суджень, що є основою для прийняття рішень. Зокрема, такими регуляторами можуть слугувати правові акти, етичні кодекси, окремі правила етики.

В свою чергу, порушення таких правил поведінки депутатом впливає, як на імідж кожного конкретного парламентаря, так і на ефективність законотворчого процесу в цілому та довіру суспільства до своїх обранців.

Нами було досліджено основні нормативні рамки, в яких виникають етичні стандарти, які відображені на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Нормативні рамки етичних стандартів

Джерело: Авторська розробка, на основі [96]

Міжнародні норми. Як вже нами зазначалося вище у 1990-х і 2000-х роках було здійснено ряд заходів з метою закріплення окремих принципів як приклад доброї міжнародної практики демократичного управління. Однак, більшість документів у вказаній сфері мали рекомендаційний характер, але не зважаючи на це все ж таки міжнародні норми є важливими керівними принципами для всіх

демократичних країн, які прагнуть до розвитку інституту демократії, що передбачає також і боротьбу з корупцією. Також дотримання демократичних стандартів, передбачених міжнародними документами є надважливим для виконання умов з метою вступу до міжнародних організацій чи отримання міжнародної допомоги.

Конституційні норми і національне законодавство. Обов'язково розробниками повинні братися до уваги відповідні статті конституції, якими забезпечується рівновага між парламентом і виконавчою владою, бюрократією і судовою владою, коли вирішується питання створення системи регулювання парламентських стандартів та вирішується питання щодо характеру такої системи [96, с.3-4].

Резолюцію Парламентської асамблеї ОБСЄ «Обмеження парламентської недоторканності з метою зміцнення належного державного управління, сумлінності державних посадових осіб і верховенства права в регіоні ОБСЄ» [174] закликано країни-учасниці розглянути можливість позбавлення «депутатської недоторканності у тому числі і за порушення парламентарем етичних норм:

«[Парламентська асамблея] (...) наполегливо закликає парламенти держав-учасниць ОБСЄ:

а) забезпечити застосування чітких, збалансованих, прозорих і обов'язкових процедур позбавлення парламентської недоторканності в разі вчинення протиправних діянь або порушення етичних норм;

б) забезпечити, щоб привілеї парламентської недоторканності не поширювались на діяння, вчинені особою до вступу на посаду, або діяння, вчинені ним після відходу з державної посади» [174].

Парламентські норми. При проведенні парламентської реформ важливо брати до уваги кодекси етичної поведінки для парламентарів і парламентського апарату, що є чинними на період проведення реформи, а також переглядати процедурні правила, регламент роботи парламенту, рішення парламенту та керівництва, та інструкції для законодавців. На роботу парламенту також можуть

серйозно впливати неформальні правила і звичаї, що стосуються того, як повинні поводитися парламентарії і як слід виконувати парламентську роботу [96, с.3-4]

«Можна навести такі приклади цих правил і традицій:

Члени парламенту Сполученого Королівства зобов'язані, не перебиваючи, вислухати першу промову нового члена парламенту;

Звернення «високоповажний» використовують у зверненні один до одного члени парламенту в Італії, на Мальті і в Сполученому Королівстві;

Члени парламенту повинні бути присутніми на пленарному засіданні як мінімум протягом двох виступів, наступних за їх власною промовою;

Від члена парламенту можуть чекати, що він попередить іншого депутата про те, що у своєму виступі має намір відгукнутися про нього негативно» [175, с.7].

Загальні норми і норми політичних партій (статути, програми). Вищезгадані аспекти кодифікованих норм (міжнародних, конституційних і парламентських) в підсумку ґрунтуються на конкретних загальновизнаних нормах, що встановлюють прийнятну поведінку осіб у групах і в суспільстві. Громадські норми, як правило, засновані на певній «правовій культурі», під якою розуміються цінності, ідеї та традиції. Тому загальні для всіх громадян етичні стандарти якраз і виникають та знаходять законність серед цих суспільних норм.

В свою чергу, політичні партії є вартовими етичних норм, через що виконують досить важливу функцію в демократичній політичній системі. Зокрема, один з найважливіших обов'язків політичних партій є запровадження етичних норм для майбутніх членів парламенту. Це пов'язано з тим, що саме політичні партії першочергово перевіряють і відбирають політичних кандидатів та діють як «етичні фільтри», підтримуючи лише тих кандидатів, які дотримуються високих етичних стандартів [96, с. 3-4].

«Політичні партії можуть виконувати свою функцію контролерів етичних норм різними способами:

- відображаючи кодифіковані етичні стандарти в партійних програмах;

- вивчаючи у процесі відбору партійних кандидатів інформацію про їхню поведінку з точки зору етики і тим самим знаходячи легітимність в очах виборців;
- створюючи механізм (наприклад комітети з партійної етики або дисциплінарні комітети), що дозволяє членам партії і виборцям безпосередньо брати участь в «етичному» відсіві своїх політичних представників» [176, с.9].

У такому разі, політичні партії виступають у ролі «етичних просвітителів», тобто, підвищують обізнаність громадян в питаннях етики [176].

Очолювана Петром Коксом Моніторингова місія Європейського парламенту у 2016 році визначала ряд проблем у стандартах роботи парламентарів:

- допущення у сесійній залі негідної поведінки (відсутність дисципліни, неповага до виступів колег);
- «кнопкодавство», яким є неперсональне голосування;
- без поважних причин відсутність на робочому місці;
- порушення Регламенту, інших процедурних вимог щодо підготовки законопроектів;
- продаж голосів;
- з метою лобіювання власних бізнес-інтересів використання свого мандата.

З метою попередження та подолання таких зловживань в країнах провідних демократій світу поширеною є практика запровадження до правових систем етичних кодексів (кодексів поведінки) та етичних норм (Австралія, Великобританія, Польща, США) у вигляді офіційних нормативних актів чи внутрішніх регламентів парламенту (Австрія, Аргентина, Італія, Франція). У цих кодексах (регламентних документах), зокрема, прописуються принципи діяльності парламентарів: правила поведінки для дотримання депутатами, санкції за порушення правил. Також у кодексах поведінки парламентарів розглядаються питання: службових обов'язків депутатів під час роботи у комітетах та комісіях, процедур спілкування депутатів із виборцями та ЗМІ, поведінки під час офіційних закордонних відряджень, міжфракційних відносин тощо [177].

Звертаємо увагу, що кодекс етики є перш за все документом, який містить керівні принципи для поведінки парламентаря, проте він не є обов'язковим і багато країн регулюють парламентські стандарти у інший спосіб.

Наприклад, етичні стандарти щодо поведінки депутатів регулюються або окремими правилами етики, або різними правовими актами (Україна) чи кодексами поведінки (Польща) в залежності від країни та форми регулювання яка нею обрана.

Так, виділяються два основних способи закріплення правил депутатської етики.

1. Правила розміщуються по окремих:

- законодавчих нормах, які регламентують статус парламентаря, та по регламентах відповідних представницьких органів влади;
- корпоративних документах – статутним документам депутатських груп, фракцій, політичних партій тощо.

2. Створюється кодифікований документ, як окремий нормативно-правовий акт та в якому сформульовані основні засади парламентської етики.

«Введення кодексів поведінки для державних посадових осіб, які утверджують сумлінність, чесність і відповідальність, демонструє прихильність до країни, виконання і дотримання загальноновизнаних міжнародних стандартів і норм» [96, с.2].

Етичні кодекси чи «кодекси поведінки існують як інструменти, покликані регулювати поведінку членів умовних професійних колективів. Вони уміщують і фіксують те, що ми сьогодні називаємо найкращими практиками. Ці практики мають на меті забезпечити гармонійне й ефективне функціонування індивіда в групі і водночас самої групи як об'єднання таких індивідів» [177, с.4].

Крім того, етичні кодекси виконують важливу місію – є засобами боротьби з корупцією та закритістю влади. Необхідність у кодифікуванні основних етичних вимог до депутатів обумовлена певними потребами у:

- «зміцненні довіри громадян;

- забезпеченні ефективної депутатської діяльності;
- удосконаленні відносин депутатській діяльності;
- уніфікації вимог до депутатів» [95, с.45].

Для того, щоб відповісти на запитання, що є етичним кодексом, слід звернутися до структурного і тематичного аналізу, застосувавши стратегію розбору (з чого складається, чим наповнений).

Основними темами етичного кодексу є (анти)корупція і поведінка парламентарів у їх парламентській діяльності і, ширше, в публічному просторі.

Що стосується структури етичного кодексу, то «він повинен мати трійчасту будову» [177, с.5]:

- «виклад етичних принципів;
- правила, як інтерпретувати і застосувати ці принципи в професійному житті парламентарів;
- деталізована інструкція стосовно щоденної поведінки» [177, с.5].

Однак, етичний кодекс, як документ загального характеру, не впливає серйозно на поведінку парламентарів, оскільки не може стримувати корупцію та інші ганебні явища, які доволі часто спостерігаються серед парламентарів. Його завданнями є формування загальних норми етично дозволеної поведінки. Тому для створення повноцінного етичного режиму розробляються «етичні правила», які покликані деталізувати вимоги загального етичного кодексу парламентарів, створюються спеціальні парламентські органи, наприклад, комісії чи комітети з етичних питань, що відповідають за застосування вказаних правил на практиці та здійснюють консультативну роботу для парламентарів з етичних питань. Також ці комісії чи комітети можуть встановлювати дисциплінарну відповідальність за допущені порушення обов'язкових або рекомендаційних норм етичного кодексу з боку парламентарів і застосовувати відповідні санкції, зокрема, зауваження, заклик до порядку, позбавлення слова, осуд, скорочення платні, тимчасове недопущення в зал засідання тощо [96, с. 4].

Наприклад, у Ірландії, ФРН, Японії етичні норми діяльності парламентарів фіксуються в Конституції, законодавчих актах, а в Аргентині етичні норми викладені в регламентах палати депутатів та сенату. Етичні кодекси парламентської діяльності також існують у Великобританії, ПАР, США [178].

Нами було проаналізовано різні підходи закріплення етичних норм у політико-правових системах демократичних держав світу на прикладах: Аргентини, Великої Британії, Індії, Південної Африки, Польщі та США, результати викладено у додатку № 2 до дисертації.

Зокрема, Великою Британією обрано форму етичного кодексу – «Кодекс поведінки членів парламенту», що визначає загальні норми громадського обов'язку, особистої поведінки, обов'язок реєструвати капіталовкладення, також містить загальні норми-заборони щодо отримання хабарів, зловживання інформацією, оплачуваної адвокатської діяльності.

Країнами Канади, Польщі та США обрано змішану форму регулювання питань парламентської етики – за допомогою етичного кодексу та спеціальних законів.

«Кодекс з регулювання конфлікту інтересів та працевлаштування після звільнення зі служби для осіб, що обіймають вищі та керівні державні посади від 1994 року» Канади встановлює етичні стандарти, засоби громадського контролю, процедуру прийняття рішень, а також розмежовує приватні та державні інтереси, накладає заборону в особистих цілях використовувати інформацію, яка була одержана у період виконання обов'язків, виключення становлять лише члени палати, які не обіймають міністерські посади. Крім того, дійсні члени не можуть одночасно обіймати посади членів провінційних законодавчих органів або обіймати посаду судді.

Окрім етичного кодексу, етична поведінка членів парламенту врегульована Регламентом палати 21 (1991 рік), згідно якого забороняється членам парламенту

брати участь у тих голосуваннях, які безпосередньо стосуються питань, в яких останні мають матеріальний зиск.

«Кодекс етики Сейму Польщі – резолюція Сейму Республіки Польща про правила парламентської етики» (17 липня 1998 рік) визначає, що головним завданням парламентаря є «турбота про добре ім'я Сейму». Ним також визначені етичні стандарти та норми поведінки парламентаря.

Поряд з етичним кодексом, в Польщі діє ще ряд законодавчих актів, які регулюють етичні питання. Так, «Конституційний акт» (1992 рік), зокрема, забороняє членам Національних зборів брати участь в заходах, що передбачають можливість виникнення конфлікту інтересів. В свою чергу, «Закон про здійснення мандата депутата або сенатора» (1996 рік) регулює питання, пов'язані з конфліктом інтересів та інші етичні питання, зокрема щодо роботи за сумісництвом, отримання подарунків.

Дійсні члени не мають право одночасно обіймати посади президента Національного банку Польщі, голови Верховної Контрольної палати, Уповноваженого з прав громадян, Уповноваженого з прав дитини або його заступників, члена Ради з грошово-кредитної політики, Національної ради з питань радіомовлення та телебачення, посла, посади в канцеляріях Зборів, Сенату або президента Республіки, посади в органах державного управління (за винятком членів Ради міністрів і державних секретарів), прокурорів, суддів, будь-яку посаду в поліції або оборонних відомствах, цивільних службовців, солдат на дійсній службі. Кримінально-виконавчий кодекс Польщі (1969 р.) також передбачає відповідальність за підкуп державних посадових осіб.

В США діє Кодекс службової поведінки (Регламент палати представників XXIV, 1968 р., з поправками, внесеними в 1992 р.), згідно якого членів палати, посадових осіб та штатних службовців завжди мають поводитись у спосіб, що відобразить невідкупність палати. У цьому кодексі в порівнянні з іншими дослідженими нормативними документами обмеження наведені більш детально,

зокрема, містяться наступні заборони на отримання подарунків, конфлікти інтересів, змішання особистих коштів члена палати з тими, що були виділені на передвиборчу кампанію, нецільове використання офіційних ресурсів.

На відміну від країн, які належать до провідних світових демократій, що обрали кодексну форму регулювання парламентської етики, Аргентина внесла відповідні норми до своєї Конституції. Зокрема, згідно Конституції Аргентини члени палати депутатів повинні давати клятву «належним чином виконувати свої функції» (ст. 67); депутат може бути звільнений, якщо його моральний рівень буде визнаний таким, що не відповідає зайнятій посаді (ст. 66); дійсні члени не можуть одночасно обіймати такі посади: міністр уряду, губернатор провінції, суддя, адвокат або будь-яка інша державна посада, виняток може бути зроблено за згодою відповідної палати (ст. 72) [103].

В Індії для врегулювання вказаних питань, діє Закон про запобігання корупції (1988 р.), згідно якого державним посадовим особам заборонено отримувати гратифікації, окрім законної винагороди та дійсні члени не можуть одночасно займати такі посади: військовослужбовець, деякі «оплачувані посади» (наприклад, в державних установах, в державних підрядниках).

Спираючись на проведений нами аналіз, приходимо до наступного висновку – в демократичному світі не існує єдиного підходу щодо обрання форми закріплення етичних норм парламентської діяльності. Кожна країна визначає найприйнятнішу для себе форму, але більшість все ж таки обирає форму етичного кодексу, або змішану форму, тобто окрім етичного кодексу додатково питання регулюються спеціальними законами.

Поряд з прагненням до технологізації і конкретизації законодавства щодо парламентської етики, аналіз міжнародного досвіду показує, саме вирішення питань парламентської етики у багатьох розвинених країнах світу є одним із найскладніших і важливіших і саме вони є актуальними у питаннях реформування форм управління та врядування.

Поштовхом до прийняття нових механізмів нагляду за дотриманням та застосуванням нормативних актів слугувало зростання кількості етичних правил та поведінки в багатьох парламентах за останні два десятиріччя.

Для вирішення вказаної проблеми міжнародною практикою парламентаризму вироблено три основні «моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту», які ми визначили, як контролююча, моніторингова та консультативна і коротко розкрили їх зміст за допомогою таблиці 2.9.

Як вбачається з таблиці 2.9, кожна з цих моделей поєднує створення спеціального органу, який здійснює контроль і встановлює санкції за порушення етичних норм. Різниця між ними полягає в компетенції та об'ємі повноважень, що покладається на орган.

Таблиця 2.9

Моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту

Види моделей		
Контролююча	Моніторингова	Консультативна
створюється судовий/квазісудовий орган, який здійснює контроль за дотриманням депутатами етичних норм у їх професійній діяльності	створюється спеціальний парламентський комітет з питань депутатської етики, що працює зі звітністю, розслідуванням випадків негідної поведінки та накладенням, у разі виявлення порушень, відповідних санкцій на парламентарів	створюється незалежний спеціалізований орган, що призначається та звітує перед парламентом та розслідує справи і надає консультативну допомогу парламентарям щодо застосування етичних норм; санкції за порушення накладаються спеціально скликаним комітетом парламенту

Джерело: [174]

Спільним фактором для усіх трьох моделей є вимога щодо розслідування порушення норм етики членом парламенту та визначення способу направлення справ на розслідування.

Різні підходи у сфері парламентської етики щодо вибраної моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту ми прослідкували на прикладах демократичних країн світу: Аргентини, Африки, Великої Британії, Індії

Південної Польщі, США, порівнюючи вимоги стосовно етичних норм та фінансових відомості, що підлягають декларуванню та результати викладено у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика моделей регулювання етичних норм поведінки парламентів демократичних країн

(на прикладах етичних норм та фінансових відомостей, що підлягають декларуванню)

Країна (парламент)	Вид моделі	Ознаки
АРГЕНТИНА (Палата депутатів)	Моніторингово-контролююча	<p><i>Орган, що вирішує питання:</i> Палата (порушення норм етики) або Міністерство юстиції (кримінальні провадження).</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> письмове звинувачення та стислий зміст розглядається на відкритому судовому засіданні.</p> <p><i>Санкції:</i> кожна палата, за наявності 2/3 голосів, може покарати будь-якого зі своїх членів за поведінку, яка порушує громадський порядок, або за «моральну неспроможність». Після цього, за наявності 2/3 голосів, законодавчий орган може відсторонити обвинуваченого від виконання посадових обов'язків, викликати його на допит до «компетентного» судді з метою здійснення судочинства.</p>
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ (Палата громад)	Консультативна	<p><i>Орган, що вирішує питання:</i> призначається Уповноважений зі стандартів, який не є штатним співробітником палати та Спеціальний комітет зі стандартів і привілей.</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> скарга в письмовій формі. Проводиться попереднє розслідування Уповноваженим, який доповідає про висновки Комітету. Комітет проводить офіційне розслідування і вирішує питання щодо відкритості процесу для громадськості. Комітет спрямовує справу до палати для подальшого розгляду.</p> <p><i>Санкції:</i> не виплата зарплати та тимчасовим відстороненням від виконання обов'язків.</p>
ІНДІЯ (Палата представників)	Контролююча	<p><i>Орган, що вирішує питання етики:</i> судді, які призначаються державою або центральним урядом.</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> уряд штату або поліцейські чиновники вищого рангу ініціюють розслідування, що проводить Центральне бюро розслідувань.</p> <p><i>Санкції:</i> від шести місяців до п'яти років позбавлення волі.</p>

КАНАДА (Палата громад)	Консультативна	<p><i>Орган, що вирішує питання етики:</i> Куратор з питань етики та Прем'єр-міністр.</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> Куратор, що призначається відповідно до Кодексу відповідає за дотримання його норм; Прем'єр-міністр має право остаточного рішення у випадках вирішення спорів.</p> <p><i>Санкції:</i> вживаються заходи, які вважаються доречними прем'єром-міністром: штраф на суму 200 канадських доларів за кожен день існування конфлікту інтересів, ув'язнення на один рік і штраф на 2000 канадських доларів, у разі у спекулювання власним авторитетом членом палати, припинення членства в палаті.</p>
ПОЛЬЩА (Національні Збори)	Моніторингова	<p><i>Орган, що вирішує питання етики:</i> Комітет з питань контролю дотримання етичних норм та у справах депутатів.</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> скарги на членів подаються до голови Національних Зборів, який потім направляє скаргу в Комітет.</p> <p><i>Санкції:</i> дорікання, застереження або винесення догани члену.</p>
США (Палата представників)	Моніторингова	<p><i>Орган, що вирішує питання етики:</i> Комітет Палати зі стандартів службової поведінки Палати представників.</p> <p><i>Спосіб подання скарг та їх розгляду:</i> скарга в письмовій формі під присягою, із зазначенням дати. Комітетом вирішується, чи заслуговує скарга подальшого розслідування, якщо так, то призначається підкомітет, що складається з 4-6 членів, який вирішує, чи мало місце порушення. У разі підтвердження створюється ще один підкомітет, який встановлює, чи є звинувачення обґрунтованими. Якщо так, Комітет збирається у повному складі, складає звіт і визначає міру покарання. Свої рекомендації Комітет надсилає до палати.</p> <p><i>Санкції:</i> засудження, догану, штраф, позбавлення або обмеження привілеїв, звільнення.</p>

Джерело: [103; 174]

З проаналізованих у таблиці 2.10 даних вбачається, що не завжди застосовується та чи інша модель з дотриманням усіх ознак якими вона наділена. Тобто, ми прийшли до висновку, що більш розвинуті демократичні країни в яких є усвідомлене громадянське суспільство, панують принципи прав і свобод людини, наявний потужний середній клас (Велика Британія, Канада, Польща, США) обирають або консультативну, або моніторингову модель, а країни з менш

розвинутими демократіями (Аргентина, Індія) зосереджуються на контролюючих моделях, тобто більш цивілізоване суспільство обирає більш демократичніші моделі з послабленим контролем, але з наявними превентивними методами, що попереджають та не допускають вчинення порушень.

Зростання кількості етичних правил та поведінки потягло за собою вироблення світовою практикою нових механізмів нагляду за дотриманням та застосуванням нормативних актів – моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту, які нами названі як: контролююча, моніторингова, консультативна, що стали дієвим механізмом щодо дотримання етичних норм у парламентській діяльності.

Саме впровадження, згідно обраних державами моделей, спеціальних органів, які здійснюють контроль і встановлюють санкції за порушення етичних норм, а також розслідують порушення норм етики членами парламенту забезпечило інститут парламентаризму сучасними інструментами, що спонукають парламентаря дотримуватись етичних норм.

За результатами нашого дослідження робимо висновок, що основними причинами для реформування професійних та етичних стандартів є наявна політична корупція серед парламентарів, необхідність в професіоналізації парламентської діяльності та покращення підзвітності і зміцнення довіри до парламентарів у суспільстві, а також реформування професійних та етичних стандартів парламентської діяльності з урахуванням міжнародних стандартів.

В свою чергу, нами встановлено, що усунення вказаних порушень парламентської етики можливо за рахунок розробки та реформування існуючих професійних та етичних стандартів з урахуванням стандартів, що визначені міжнародними документами, які містять дороговкази на розбудову у державах, що обрали шлях демократії та демократичної політичної культури прозорих механізмів регулювання парламентської діяльності з урахуванням етичних стандартів та

вказують на існуючі механізми, які слід імплементувати у політико-правові системи держав-учасниць задля усунення порушень парламентської етики.

Але сама імплементация норм міжнародного права до правової системи України без запровадження дієвих політико-правових механізмів дотримання таких норм остаточно не вирішить заявлені проблеми парламентської етики.

Нами з'ясовано, що у світовій практиці не існує єдиного підходу до закріплення етичних норм щодо діяльності парламентарів. Кожна з країн обирає той спосіб і ту форму, які вписуються у її правову систему. Зокрема, такими регуляторами слугують правові акти, етичні кодекси, окремі правила етики.

Нами встановлено, що існують певні нормативні рамки, в яких виникають та функціонують етичні стандарти у парламентській діяльності, ними, зокрема, є: міжнародні норми, конституційні норми та національне законодавство, парламентські норми, загальні норми і роль політичних партій – саме вони в сукупності і являють собою в тому числі етичний режим депутатської діяльності, оскільки визначають етичні принципи та встановлюють механізми дотримання парламентської етики.

Також нами з'ясовано «основні моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту», які вироблені міжнародною практикою парламентаризму: контролююча, моніторингова та консультативна.

Досліджено також, що кожен з цих моделей поєднує вимога щодо розслідування порушення норм етики членом парламенту та визначення способу направлення справ на розслідування, а також створення спеціального органу, який здійснює контроль і встановлює санкції за порушення етичних норм та різнить об'єм компетенції і повноважень, що покладається на вказаний орган.

Підсумовуючи все викладене вище, все ж таки ми прийшли до остаточного висновку, що універсальною законодавчою формою закріплення етичних норм та більш прийнятною для парламентів різних демократичних країн світу є етичний кодекс, оскільки уміщує і фіксує найкращі практики та є інструментом, покликаним

регулювати поведінку членів умовних професійних колективів задля гармонійного й ефективного функціонування парламентаря у парламенті.

З'ясовано, що обрана демократичними країнами модель може використовуватись без повного застосування всіх складових елементів такої моделі, а також використовуються створюються моделі, які поєднують в собі елементи різних моделей. Також ми прийшли до висновку, що більш розвинуті демократичні країни тяжіють до обрання моделей з послабленим контролем, але з наявними превентивними методами, що попереджають та не допускають вчинення порушень, країни з менш розвиненими демократіями зосереджуються на контролюючих моделях.

Висновки до розділу 2

У ході дослідження політико-правових засад парламентської етики в Україні дійшли висновків:

1. В роботі було проаналізована основні системні проблеми, що постали перед українським парламентаризмом та ними виявилися, зокрема:
 - недотримання норм парламентської етики народними депутатами України;
 - політична корупція серед народних обранців;
 - наявність проявів сексизму та ейджизму у стінах парламенту;
 - відсутність народних депутатів у ВРУ під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких їх обрано;
 - виклики, спричинені воєнним станом.

Для виявлення вказаних проблем, було проведене соціологічного опитування громадської думки через соціальні мережі Facebook та Instagram на тему «Парламентська етика в Україні: сучасні виклики» та зроблено концептуальній висновок щодо дієвості технологій й процедур проектування, планування й

реалізації статичного спостереження у прив'язці до ідеології соціологічного обстеження у поєднанні із методологічними засадами розроблення, організації й реалізації методу малої вибірки, який є не тільки підтвердженням наукової новизни отриманих результатів, але й їх практичної значущості.

З заявленою метою та для більш широкого розуміння проблематики парламентської етики нами проведено опитування та за результатами обробки 115 анкет, згідно розподілу респондентів за всіма віковими групами: від 18 до 29 років – 30,4%, від 30 до 49 років – 52,2%, від 50 і більше років – 17,4 %; з яких 57,3% жінок та 42,7% чоловіків, отримано результати, якими було обґрунтовано висновки.

З метою проведення аналізу наявності дискримінації за ознакою статі у ВРУ прослідковано, що незважаючи на тенденцію збільшення кількості жіночого представництва у вищому законодавчому органі на прикладах ВРУ всіх дев'яти скликань, прояви сексизму у стінах парламенту є непоодинокими, що має негативний вплив на репутацію українського парламенту, як на національному рівні, так і на міжнародному.

За допомогою контент-аналізу ЗМІ виявлено та проаналізовано приклади зафіксованих проявів сексизму та ейджизму на прикладах ВРУ VIII та IX скликань та з'ясовано, що парламентарі останніх двох скликань ВРУ допускали дискримінацію за віковою та статевою ознаками і це було непоодиноким явищем, але допущення таких проявів серед депутатів IX скликання вказують на позитивну динаміку щодо усунення цієї проблеми.

Разом з тим, проведено контент-аналіз даних журналістських розслідувань щодо причетності народних депутатів України ВРУ IX скликання до політичної корупції, що підтвердило наші висновки стосовно необхідності першочергового реформування політичних партій.

Проаналізована ефективність та результативність внесених законодавчих змін щодо державного фінансування партій, як механізму усунення політичної корупції,

як одного з елементів порушення парламентської етики, та зроблено наступні висновки щодо позитивних змін:

- наявна прозорість та відкритість діяльності політичних партій через доступність інформації щодо фінансування партій на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції

- наявні обмеження можливості політичних партій отримувати фінансування на свої офіційні рахунки.

З негативних наслідків:

- обмеження щодо отримання фінансування на офіційні рахунки не торкнулися олігархічних партій, через неофіційні заробітки, що передаються у «конвертах»;

- діяльність політичних партій, які отримали державне фінансування, не стабілізувалась;

- вплив олігархічних груп на політичні партії не зменшився.

З'ясовано типові проблемами поведінки українських парламентарів, якими виявилися:

- відсутність у сесійній залі ВРУ в години, відведені для голосування, та на засіданнях комітетів ВРУ до яких їх обрано голосування;
- пошкодження обладнання, яке належить до майна ВР;
- непристойні висловлювання в бік інших депутатів та бійки;
- некоректна поведінка депутатів у сесійній залі та поза її межами;
- неетична манера спілкування народного депутата з виборцями та іншими особами і тощо.

З заявленою проблематикою відсутності народних депутатів на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до яких вони були обрані, нами були проаналізовані протоколи засідань Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи ВРУ, що підтвердили наявність проблеми.

Проаналізоване чинне законодавство на предмет законності ініціативи запровадження «дистанційного засідання» у ВРУ та з'ясовано, що наразі вона не відповідає чинному законодавству України та є порушенням є порушенням присяги парламентаря, що тягне за собою порушення парламентської етики.

2. Проведений аналіз національної нормативно-правової бази України у сфері парламентської етики показав, що:

- нормативні засади парламентської етики розміщені в різних законодавчих актах, зокрема Конституції та законах України;
- відсутній єдиний кодифікований акт, який би увібрав у себе всі основні принципи та вимоги, що висуває сучасне суспільство до «парламентської етики», а саме: служіння народу України, дотримання парламентарями Конституції, законів України, загальновизнаних норм моралі та утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків.

Визначено, що чинне законодавство України встановлює юридичну, зокрема кримінальну й адміністративну, а також - соціальну, професійну й особистісну (моральну) відповідальність. Однак, неврегульованими законодавством залишаються такі питання щодо парламентської етики:

- відсутній чіткий механізм дотримання правил парламентської етики;
- відсутній механізм притягнення народного депутата до відповідальності у позапарламентській діяльності;
- існуючі нормативно-правові регулятори є досить м'якими і неефективними, що в свою чергу не стимулює депутатів до дотримання етичних правил поведінки, та негативно впливає на легітимність парламенту в цілому.

З'ясована нагальність в потребі удосконалення нормативно-правової бази України щодо парламентської етики через її неповне розкриття всіх видів відповідальності народного депутата за порушення етики, що в свою чергу, як

показало дослідження, потягне за собою підвищення інституційної спроможності ВРУ шляхом розвитку та впровадження етичних стандартів у її діяльність.

3. З метою визначення методики імплементації міжнародного досвіду щодо стандартів парламентської етики до національної політико-правової системи нами проаналізовано нормативно-правові рамки такої можливості.

Проведений аналіз показав, що чинні нормативно-правові акти не містять положень, що регулюють питання співвідношення українського та міжнародного права, тому для впровадження міжнародного досвіду до політико-правової системи України слід звернутися до процесу імплементації стандартів, які встановлені міжнародними актами, до чинного законодавства України шляхом розробки та прийняття відповідних нормативно-правових актів

Однак, сама лише імплементація норм міжнародного права до національної правової системи не вирішить заявлену проблему, слід також розробити механізми ефективного застосування цих стандартів у національному правопорядку, зокрема за рахунок:

розширення функцій органів, що здійснюють контроль за дотриманням парламентської етики, на сьогодні це Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України;

посилення ролі політичних партій у питаннях дотримання народними депутатами парламентської етики;

запровадження політичного інституту, що спонукав би до належної поведінки парламентарів – інституту репутації парламентаря.

Проаналізовано міжнародний досвід закріплення етичних норм у політико-правових системах демократичних держав світ та з'ясовано, що існує два основних способи такого закріплення:

- правила розміщуються по окремих законодавчих нормах, які регламентують статус парламентаря, та по регламентах відповідних представницьких органів

влади; або в корпоративних документах – статутним документам депутатських груп, фракцій, політичних партій тощо.

- створюється окремий кодифікований документ, у якому формулюються основні засади парламентської етики.

Визначено нормативні рамки, в яких виникають та функціонують етичні стандарти у парламентській діяльності, ними є:

- міжнародні норми;
- конституційні норми;
- національне законодавство;
- парламентські норми;
- загальні норми (моралі);
- норми політичних партій.

Охарактеризовано різні підходи до закріплення етичних норм у політико-правових системах демократичних держав світу на прикладах: Аргентини, Великої Британії, Індії, Південної Африки, Польщі, США, а саме не існує єдиного підходу щодо обрання форми закріплення етичних норм парламентської діяльності. Кожна країна визначає найприйнятнішу для себе форму, але більшість обирають форму етичного кодексу, або змішану форму, тобто окрім етичного кодексу додатково питання регулюються спеціальними законами.

З'ясовано, що найбільш прийнятною та універсальною законодавчою формою закріплення етичних норм для провідних демократичних країн є етичний кодекс парламентської діяльності, оскільки саме він є найефективнішим інструментом покликаним регулювати поведінку парламентаря.

Досліджено, що світовою практикою парламентаризму вироблено три основні моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту: контролююча, моніторингова, консультативна та охарактеризовано ці моделі.

Основні результати другого розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [201], [203], [208], [211], [212]

РОЗДІЛ 3.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ, ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Інститут репутації парламентаря як механізм забезпечення парламентарської етики.

Дієвим механізмом та запорукою дотримання парламентарської етики міг би стати запроваджений наявний у міжнародній практиці та абсолютно відсутній в Україні «інститут репутації парламентаря», який на сьогодні не має чіткого визначення.

Вченими виділено види репутації з прив'язкою до основних якостей особистості:

- *міфологічна репутація* (створена штучно для електоральних та інших політичних цілей);

- *реальна репутація* (сформована в процесі діяльності політика, є об'єктивним відображенням його позитивних та негативних якостей, особливого значення це набуває в конкурентному середовищі, так як ускладнює руйнування репутації через пошуку невідповідностей в її складі);

- *одномірна репутація* (головною умовою створення є наявність спільних однозначних позицій, цілей та ідеалів у політика та його електорату);

- *багатомірна репутація* (ґрунтується на програмній неоднозначності політика та врахуванні думки різних груп, через що є складнішою за побудовою) [179, с. 60].

У загальному вимірі «*репутація* – це сформована суспільна оцінка, громадська думка про якості, переваги та недоліки суб'єкта. У структурі цього феномену можна виокремити такі його різновиди:

- ділова репутація;

- соціальна репутація;
- політична репутація;
- професійна репутація» [180, с.34].

На думку Е. Когана, репутація складається унаслідок використання наступних «основних індикаторів» [179, с. 70]:

«1. Ціннісні орієнтації, оскільки у більшості випадків система цінностей є достатньо стабільною, не піддається постійним коректуванням, базується на усталених уявленнях, ментальних орієнтирах більшості населення.

2. Коректування зовнішнього іміджу суб'єкта з метою збереження репутаційного капіталу та залучення додаткових, актуальних аргументів на користь існуючої репутації.

3. Збереження сформованої репутації, оскільки руйнується вона швидко, а відновити її надзвичайно важко, а іноді і не можливо» [179, с. 70].

В свою чергу, у визначенні сутності поняття «репутація» є і психологічний підхід, що базується на психоемоційному сприйнятті та є інтелектуально-оціночною сукупністю сформованих суджень та думок одних індивідів про інших.

Вченими виділяють традиційні складові репутації:

- *природні та штучні*. Так, зокрема природні елементи створюються під впливом оцінки поведінки та результатів діяльності визначеного суб'єкта, а штучні цілеспрямовано формуються за допомогою спеціальних технологічних прийомів;
- *суб'єктивні та об'єктивні* є уявлення про репутацію тих, хто її створює та є носієм;
- *когнітивні та емоційні* – формування засобів репутації шляхом усвідомленого, раціонального сприйняття і через емоційну сферу людини [180, с. 137-138].

Інститут репутації здебільшого проявляється у термінології «ділова репутація», що більше відношення має до суб'єктів бізнесу, зокрема, вказане

поняття має визначення у працях таких зарубіжних науковців, як Р. Харлоу [181], Д. Крепса [182], Р. Вілсона [182], П. Мілгрона [183], Д. Робертса [183].

Через що це визначення і фіксується у цивільному законодавству України, зокрема, «ділова репутація є особистим немайновим благом» [184] (ч.1 ст.201 ЦК України). Чинним національним законодавством встановлено, що право на недоторканність ділової репутації належить як фізичній так і юридичній особі (ст.ст. 94, 299 ЦК України), а її приниження розглядається як завдання моральної шкоди (ст. 23 ЦК України). Однак чинним національним законодавством не встановлено чіткого визначення ділової репутації [184].

Проте, у Інформаційному листі Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01-8/184 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» [185] та постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [186] наголошується, що «ділова репутація є морально-етичною категорією тому визначення її змісту залежить від природи її суб'єкта» [186].

Під діловою репутацією фізичної особи розуміють «науково обґрунтовану оцінку професійно важливих і особистих якостей особи, які сприймаються в суспільній свідомості, професійних колах і власній свідомості» [187].

Для нашого дослідження основоположною є категорія «політичної репутації» – це, за визначенням А. Голішевської: «усвідомлена колективна оцінка зацікавленими групами поведінки, якостей і результатів діяльності суб'єкта політики, рівень очікувань та довіри до нього як у внутрішньому, так і зовнішньому інституційному середовищі, що має системний, кумулятивний характер та потребує інтеграції в загальну культуру та поведінку носія» [188, с.39].

Репутація створюється й існує в просторі суспільного дискурсу і є соціальним уявленням, що визначає суспільні переваги. Тому вивчення репутації дозволяє поглибити розуміння закономірностей політичного вибору, формування довіри й

недовіри до суб'єктів влади, оцінювання ефективності та надійності влади, а також посадових осіб органів державної влади. Вона являє собою суб'єктивне і колективне оцінювання надійності колективного або індивідуального суб'єкта з такими характеристиками:

- репутація – це характеристика другого порядку, яка чітко відображає виникаючий статус суб'єкта репутації в організаційному полі;

- репутація – це зовнішнє відображення внутрішньої колективної ідентичності діяльності суб'єкта, яка, у свою чергу є результатом усвідомлення працівниками ролі органу державної влади в суспільстві;

- репутація підсумовує оцінки ефективності діяльності в минулому різними експертами, звертає увагу на можливості та здатність суб'єкта діяльності задовольнити різні категорії;

- репутація складається з численних але взаємопов'язаних образів суб'єкта у свідомості всіх зацікавлених сторін і відображає його загальну привабливість для співробітників, споживачів і громадськості;

- репутація є втіленням двох фундаментальних вимірів ефективності суб'єкта репутації, зокрема слугує для оцінки досягнень такого суб'єкта і визначення його успішності у певній спеціальній галузі діяльності [189].

«Відповідно, політична репутація певного суб'єкта має розглядатися як результат діяльності і відносин. Суб'єктами репутації у сфері політики є:

- а) органи державної і місцевої влади;
- б) окремі політики, політичні лідери та активісти;
- в) політичні партії;
- г) громадсько-політичні організації;
- д) влада загалом» [188, с.39].

В контексті дослідження парламентської етики нами з'ясовано, що інститут репутації тісно пов'язаний з інститутом лідерства, оскільки лідери, якими є

парламентарі є носіями цінностей, які за їх каденції поширюються на все суспільство.

Зокрема, на думку вченої В. Гапоненко «демократичний характер інституту лідерства проявляється в особистих якостях лідерів. Важливо, щоб вони займали привілейоване становище не завдяки формальним вимогам і документальному їх затвердженню на високій посад, а внаслідок наявності в них видатних здібностей і вмінь, що об'єктивно ставить цих людей на вищій щабель щодо більшості» [190, с. 42].

Тобто, ми приходимо до висновку, що *«репутація парламентаря»* являє собою стале уявлення в очах суспільства та його членів, яке включає оцінку електоратом якостей і результатів діяльності парламентаря, що ґрунтується на висновках про його моральні та професійні якості, результати роботи, рівень відповідності очікуванням та довіри суспільства.

Як вбачається з наведеного вище аналізу, на нашу думку, репутація парламентаря повинна складатися з елементів, зображених на рис. 3.1.

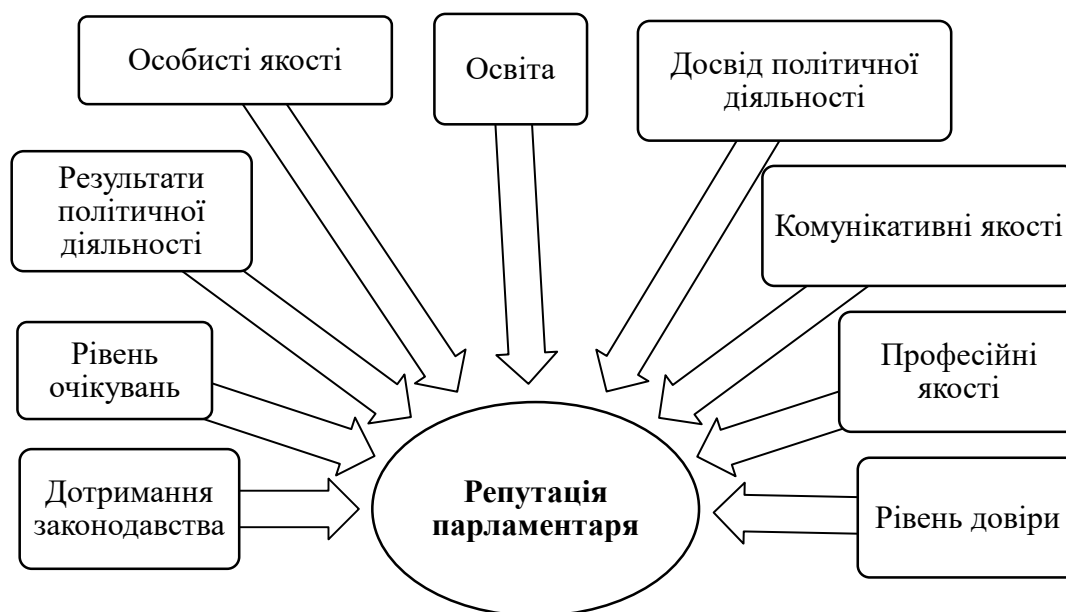

Рис. 3.1. Репутація парламентаря

Джерело: Авторська розробка на основі [184, 111]

Враховуючи проведений аналіз ми приходимо до висновку, що суть інституту репутації парламентаря полягає у завоюванні народним депутатом довіри електорату, зокрема, що відображається в тому, як електорат реагує на поведінку парламентаря, результати його політичної діяльності, комунікацію – репутація останнього підвищується, або знижується.

Виходячи з наведеного, нами надається наступне визначення *«інституту репутації парламентаря»* - це сукупність елементів, що характеризують поведінку парламентаря в очах суспільства для взаємодії з суб'єктами та об'єктами політики, норм, що формують репутацію та наявний офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат.

Особливо прискіпливе відношення до репутації політиків, в тому числі і депутатів законодавчого органу, прослідковується на прикладах країнах провідних європейських демократій, в яких електорат досить прискіпливо звертає увагу на репутацію свого обранця. Зокрема, як нами вже було розглянуто у дослідженні на прикладах Польщі і Албанії, демократичні країни імплементують у чинне законодавство країни норми щодо захисту репутації.

Як на нашу думку, на сьогодні у представників політичної правлячої еліти немає бажання запровадити інститут репутації. І це зрозуміло, бо він потягне за собою відповідальне ставлення до своєї поведінки, особливо дотримуватись парламентської етики не лише у стінах парламенту, а й у позапарламентській діяльності. То від кого ж залежить просування ідеї створення інституту репутації та його формування? Звісно, що це громадянське суспільство, яке є рушійною силою таких ініціатив.

Зокрема, одним із проявів започаткування такого інститут є поки що громадські ініціативи на кшталт незалежних інформаційних сайтів ПолітХаб (веб-сайт: <https://www.chesno.org>) [124], де міститься інформація про народних депутатів України, їх причетність до корупційних схем тощо та відповідне висвітлення неналежної поведінки політиків у ЗМІ. Але такі прояви самі по собі не можуть впливати на репутаційні втрати, що унеможливають подальший рух недалюгого

політика у владі, оскільки, по-перше, створені для вузького кола споживачів та, по-друге, не забезпечені механізмами відповідальності перед суспільством.

Разом з тим, безумовним позитивом у реформуванні парламентської етики України буде введення інституту репутації парламентаря, який при правильному розвитку, допоможе очистити владні структури від осіб, що мають негативний вплив на побудову держави.

Завдяки відкритій інформації щодо шляху просування у політиці склад осіб, що будуть балотуватися на виборах до ВРУ буде набагато якіснішим та більш професійним. А висуванці зі заплямованою репутацією не зможуть потрапити ані до лав політичних партій, ані в подальшому і до парламенту, та вимушені будуть полишити свою участь у «великій політиці». Але безумовно, для виключення помилок та задля уникнення «чорного піару», вказаний інститут репутації парламентаря повинен бути забезпеченим законодавчим механізмом оскарження та спростування неправдивої інформації відносно парламентаря. Разом з тим, сама категорія «репутація парламентаря» повинна бути присутньою у кожному інформаційному просторі та стати модною та загальноживаною, на кшталт існування у політичному повсякденні таких категорій, як «політичний наратив», «публічний дискурс» тощо.

Як висновок зазначимо, що дієвим механізмом щодо дотримання парламентської етики може стати запроваджений «інститут репутації парламентаря», який на сьогодні відсутній в українському просторі.

Охарактеризовано складові «репутації парламентаря», якими є: освіта, досвід політичної діяльності, результати політичної діяльності, комунікативні якості, особисті якості, професійні якості, рівень очікувань, рівень довіри, дотримання законодавства.

З'ясовано, що для найшвидшого впровадження інституту репутації парламентаря категорія «репутація парламентаря» повинна бути присутньою у кожному інформаційному просторі та стати модною та загальноживаною.

3.2. Регулювання етичних норм поведінки парламентаря на засадах етичного кодексу.

Перед Україною постає нагальна потреба в удосконаленні нормативно-правової бази щодо парламентської етики, оскільки у існуючому стані вона не повно розкриває всі види відповідальності народного депутата за порушення етики – юридичну, соціальну, професійну, особистісну. Разом з тим наявна потреба не лише в удосконаленні, а й технологізації і конкретизації законодавства у вигляді кодексів, правил, нормативів тощо.

«Основу для побудови етики та режиму поведінки закладає угода про принципи парламентської поведінки. Однак з причин загальності цих принципів, їх можна інтерпретувати по-різному. Політики можуть і надалі по-різному розуміти, які дії є прийнятними, а які - незаконними. Тому парламенти мають потребу в досягненні взаєморозуміння та консенсусу щодо запровадження нових докладних правил» [174, с.21].

Чи не найголовнішим завданням парламентської реформи в Україні є підвищення інституційної спроможності ВРУ шляхом розвитку та впровадження етичних стандартів у її діяльність.

Разом з цим, на сьогодні етичні вимоги стосуються лише парламентської діяльності депутата, а його етична складова позапарламентської діяльності залишається неврегульованою чинним законодавством.

Тобто, ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України» передбачено право Комітету врегульовувати дотримання норм етичної поведінки на засіданнях парламенту, у зв'язку з чим він позбавлений законодавчої можливості врегульовувати поведінку народних депутатів України поза його межами. А отже, якщо порушення норм етики відбулося за межами парламенту та не під час проведення пленарного засідання ВРУ, правових підстав для позбавлення народного депутата України права брати участь у п'яти пленарних засіданнях ВРУ

у спосіб, передбачений статтею 51 Регламенту ВРУ у Комітеті немає, і він обмежений лише можливістю винести попередження порушнику.

Як показало проаналізоване нами чинне законодавство України у сфері парламентської етики, воно визначає *юридичну, зокрема кримінальну й адміністративну, а також - соціальну, професійну й особистісну (моральну) відповідальності*. Але, як показав проведений аналіз, більшість важливих питань щодо парламентської етики в Україні залишаються неврегульованими.

В ідеалі, на нашу думку, одною з таких законодавчих форм може виступити кодифікований нормативно-правовий акт на кшталт етичного кодексу чи кодексу поведінки, що існує у багатьох демократичних країнах світу та є інструментом, що покликаний регулювати поведінку членів умовних професійних колективів.

Вони уміщують і фіксують те, що ми сьогодні називаємо найкращими практиками. Ці практики мають на меті забезпечити гармонійне й ефективне функціонування індивіда в групі і водночас самої групи як об'єднання таких індивідів [177, с.4].

Зокрема, морально-професійні кодекси є в якійсь мірі еквівалентом суспільної моралі та покликані виконувати соціальні функції: *пізнавальну* (реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за певних історичних умов); *регулятивну* (набір своєрідних прийомів праці та організація взаємозв'язку спеціалістів із суспільством); *ціннісно-орієнтаційну* (орієнтує на уявлення про моральний ідеал професіонала, честь, совість, справедливість, професійний обов'язок) [89].

На нашу думку більш дієвим для українського парламентаризму все ж таки залишається Кодекс депутатської етики, впровадження якого передбачено 52 Рекомендацією Місії Європейського парламенту з оцінки потреб, закріплених у Дорожній карті внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності ВРУ [191].

Україна, як держава, що прагне інтегруватися у світове співтовариство, має розробити етичний кодекс парламентаря, що регулюватиме етичну поведінку депутатів ВРУ та встановлюватиме вимоги до депутатської діяльності (парламентської та позапарламентської) та буде передбачати санкції за невиконання вимог кодексу.

Зокрема, на думку Т. Василевської, етичні кодекси, кодекси поведінки є серцевиною професійної етики, що вміщують у собі особливості етичного поводження в конкретній професії, зокрема в них містяться вимоги до належної поведінки особи [178].

Кодифікація і ухвалення норм поведінки для членів парламенту єдиним пакетом на сьогодні є гарячою тенденцією. Україна внаслідок відомих історичних перипетій має відносно молодий демократичний парламент. Тому навряд чи можна ставити під сумнів те, що має бути зроблено все можливе, щоб підтримати і удосконалити його роботу. Проте, що це є одним з першочергових завдань для українського політикуму, свідчать як постійні скандали в стінах Верховної Ради, якими рясніють сторінки преси, так і тотальна недовіра населення до самого інституту [176, с.4].

Україна не раз робила намагання впровадити етичний кодекс депутатської діяльності до національного законодавства, на відміну від органів місцевого самоврядування України, де прийняття етичного кодексу є звичайною практикою.

У 2009 році, наприклад, зареєстрували Проект Постанови Верховної Ради України «Про Кодекс добросовісної поведінки народних депутатів України». Необхідність його прийняття тодішніми ініціаторами обґрунтовувалася особливостями політичного процесу в Україні, який ніколи не відзначався достатньою етичністю та добросовісністю.

Парламент та політичні партії в Україні традиційно належать до інституцій, які вважаються найбільш корумпованими, і мають велику недовіру від населення України. Проте, й самі депутати досить часто дають привід для підтвердження

таких переконань, демонструючи готовність поступатися моральними принципами і власною репутацією задля отримання певних фінансових чи політичних переваг.

Наступного разу про доцільність прийняття подібного документа «стало відомо навесні 2015 року від тодішнього очільника парламенту – Голови ВРУ Володимира Гройсмана, який не лише засвідчив свою прихильність до прийняття кодексу поведінки через бійки в парламенті та «інші речі, які не створюють для нас авторитету». Наприкінці 2015 року він знову торкнувся цієї теми і навіть визначив орієнтовний час прийняття кодексу поведінки – у січні 2016 року. Однак, ці наміри і відповідні очікування тоді не справдилися» [103, с.28].

Так, у лютому 2017 року ряд депутатів ВРУ VIII скликання ініціювали розробку та прийняття «Кодексу депутатської етики». З заявленою метою вони розповсюдили для підписання відповідний документ під назвою «Декларація про наміри» [103].

09 лютого 2017 року у ВРУ відбувся прес-брифінг «Підписання Декларації про наміри щодо Кодексу парламентської етики», у якому взяли участь депутати від різних фракцій Олена Сотник («Самопоміч»), Світлана Заліщук (БПП), Сергій Лещенко (БПП), Оксана Юринець (БПП), Антон Геращенко (Народний фронт), Юрій Мірошніченко (ОБ), Альона Шкрум («Батьківщина»), Остап Єднак (позафракційний) та інші народні депутати.

Під час вказаного брифінгу парламентарі задекларували свої наміри працювати в рамках діалогового майданчику, що був створений для обговорення етичних дилем і забезпечення інклюзивного процесу напрацювання Кодексу парламентської етики, «власниками» якого є самі парламентарі [192].

Але до нині Кодекс парламентської етики так і не став частиною чинного законодавства України.

Заступниця Голови Парламенту Олена Кондратюк звернула увагу на завдання ВРУ на 2022 рік щодо необхідності впровадження Кодексу етики народних депутатів та відновлення парламентських слухань «Ми разом зобов'язані виробити спільну позицію щодо однакових для всіх – монобільшості та меншості – правил

реагування на неетичну поведінку та висловлювання народних депутатів в стінах Верховної Ради і поза ними. Це стосується і запитів народних депутатів. Вважаю, що поява Етичного кодексу як складової комплексної програми відновлення довіри суспільства до Парламенту, яку ми називаємо «Відкрита Рада», має стати одним з ключових завдань на 2022 рік», – наголосила Олена Кондратюк. Однак країна постала перед важким випробуванням у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації щодо України і виконання завдання щодо впровадження етичного кодексу наразі відтерміновано у часі [193].

Поряд з цим, впровадження етичного кодексу є нагальною потребою сьогодення, оскільки етична поведінка народного обранця – це не лише етикет, це набагато більше, що тягне за собою легітимність ВРУ, а саме підтримка, позитивне ставлення, довіра та визнання авторитету влади народом.

Переходячи до питання визначення, яким же має бути етичний кодекс парламентаря для України, слід наголосити, що він перш за все повинен декларувати головні етичні принципи, що будуть визначати етичні правила і стандарти, на яких би базувались відносини між народними депутатами України, зокрема, повага до гідності один одного, забезпечення захисту від проявів гендерної дискримінації, в тому числі сексизму, а також ейджизму.

Зокрема, прояви сексизму та ейджизму трапляються у ВРУ та є сьогоденними викликами парламентській етиці України саме через відсутність превентивних норм у чинному законодавстві, як нами вже було проаналізовано у підрозділі 2.2. розділу 2 цього дисертаційного дослідження, які б мали на меті захист від таких проявів та норм та визначали б відповідні санкції за допущені порушення.

Разом з тим, враховуючи рекомендовану нами для України у цьому розділі дисертаційного дослідження інтегровану модель регулювання етичних норм поведінки членів парламент, вказаним кодексом слід регламентувати також повноваження інституції покликаної контролювати та накладати санкції у разі порушення норм кодексу, зокрема, діючого на сьогодні Комітету з питань Регламенту,

депутатської етики та організації роботи ВРУ, широкі повноваження щодо консультацій, моніторингу, розгляду справ щодо порушення етики парламентаря та призначення санкції за вчинені порушення. До процесу впровадження принципів рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків у межах діяльності ВРУ залучені не тільки народні депутати України, а й представники виконавчої влади, громадських організацій і проектів міжнародно-технічної допомоги.

Нами була вивчена чинна нормативно-правова база України з метою визначення норм права, які можуть скласти основу Кодексу парламентської етики України з урахуванням необхідності розробки нових норм права правовідносин, які на сьогодні не врегульовані. Виходячи з проведеного аналізу найкращий (ідеальний) варіант побудові етичного кодексу має трійчасту будову, як нами зображена за допомогою рис. 3.2.

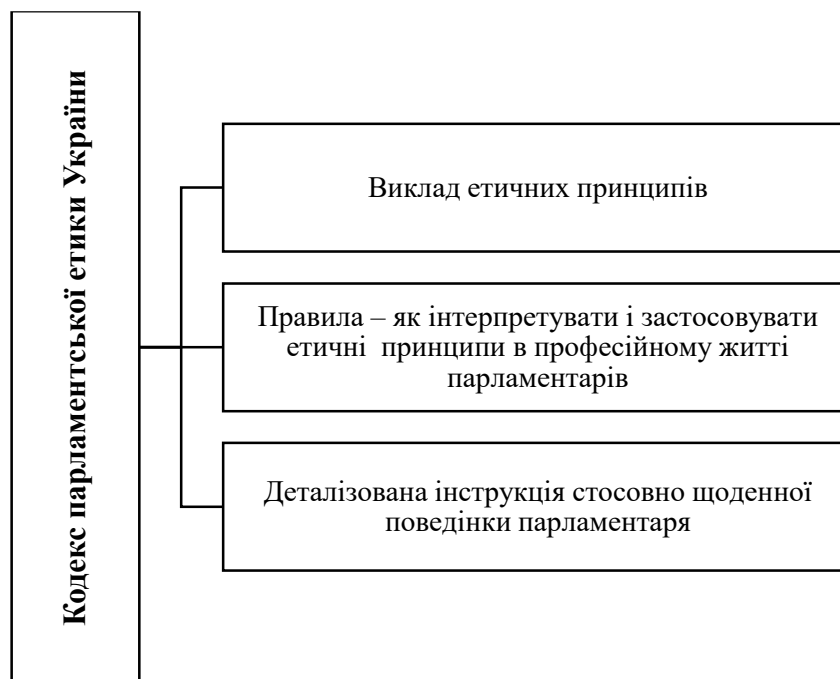

Рис. 3.2. Побудова Кодексу парламентської етики України

Джерело: авторська розробка на основі [111,99]

Зокрема, в основу етичного кодексу слід покласти такі етичні принципи, як:

- служіння народу України - парламентарі повинні спрямовувати свою діяльність на користь та в інтересах держави;
- дотримання Конституції, законів України та загальновизнаних норм моралі - у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян;
 - утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків – уникати дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, ВРУ, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави [210].

Більш детально місія, цінності, принципи, правила та норми парламентської етики, які можуть лягти в основу Кодексу парламентської етики України, проаналізовано у підрозділі 1.2. розділу 1 дисертаційного дослідження.

Структура рекомендованого *Кодексу парламентської етики України* при наявній законодавчій базі виглядає, на нашу думку, наступним чином.

Структура Кодексу парламентської етики України:

I. Виклад етичних принципів:

- ст. 79 КУ;
- ст. 8. «Депутатська етика» ЗУ «Про статус народного депутату»;
- ЗУ «Про запобігання корупції»:
- ст. 11. «Повноваження Національного агентства»,
- ст. 37. «Вимоги до поведінки осіб»,
- ст. 38. «Додержання вимог закону та етичних норм поведінки»,
- ст. 39. «Пріоритет інтересів»,
- ст. 41. «Неупередженість».

- ст. 42. «Компетентність і ефективність».

II. Правила, як інтерпретувати і застосовувати етичні принципи в професійному житті парламентарів.

1) щодо належної поведінки в залі засідань:

- ст. 80 КУ;

ЗУ «Про статус народного депутата України»:

- ст. 8. «Депутатська етика»,

- ст. 10. «Зальні положення»,

- ст. 24. «Обов'язки народного депутата»,

- ст. 37. «Відповідальність за посягання на честь, гідність народного депутата України та вплив на нього, членів його сім'ї та родичів, помічників-консультантів народного депутата України».

Ст. 364-2. «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України» Кримінального кодексу України.

2) щодо відвідування засідань:

- ст.ст. 84, 91 КУ;

ЗУ «Про статус народного депутата України»:

- ст. 24. «Обов'язки народного депутата України»,

- ст. 33. «Фінансове, медичне та соціально-побутове забезпечення народного депутата України».

3) щодо питань конфлікту інтересів, пов'язаних з інтересами та майном:

ЗУ «Про запобігання корупції»:

- ст. 1. «Визначення термінів»,

- ст. 3. «Суб'єкти, на яких поширюється дія цього Закону»,

- ст. 11. «Повноваження Національного агентства»,

- ст. 25. «Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»,

- ст. 26. «Обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування»,
- ст. 27. «Обмеження спільної роботи близьких осіб»,
- ст. 28. «Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»,
- ст. 29. «Заходи зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересів»,
- ст. 30. «Усунення від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті»,
- ст. 31. «Обмеження доступу до інформації»,
- ст. 32. «Перегляд обсягу службових повноважень»,
- ст. 33. «Здійснення повноважень під зовнішнім контролем»,
- ст. 34. «Переведення, звільнення особи у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів»,
- ст. 35⁻¹. «Особливості врегулювання конфлікту інтересів, що виник у діяльності окремих категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»,
- ст. 36. «Запобігання конфлікту інтересів у зв'язку з наявністю в особи підприємств чи корпоративних прав».

Кодекс України про адміністративні правопорушення:

- ст. 172⁻⁴. «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»,
- ст. 172⁻⁷. «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»,
- ст. 172⁻⁸. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень.

3) щодо декларування:

ЗУ «Про запобігання корупції»:

- ст. 11. «Повноваження Національного агентства»,
- ст. 51⁻¹. «Контроль та перевірка декларацій»,
- ст. 51⁻². «Встановлення своєчасності подання декларацій»,

- ст. 51⁻³. Повна перевірка декларацій»
- ст. 51⁻⁴. «Моніторинг способу життя суб'єктів декларування»,
- ст. 52. «Додаткові заходи здійснення фінансового контролю».
- ст.172⁻⁶. «Порушення вимог фінансового контролю» Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- ст. 366⁻². «Декларування недостовірної інформації» Кримінального кодексу України.

4) щодо отримання подарунків:

ЗУ «Про запобігання корупції»:

- ст. 23 «Обмеження щодо одержання подарунків»,
- ст. 46 «Інформація, що зазначається в декларації».
- ст. 172⁻⁵. «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків».
- ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» Кримінального кодексу України.

III. Деталізована інструкція стосовно щоденної поведінки парламентаря.

1) щодо належної поведінки в залі засідань:

ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України»:

- ст. 36 «Вимоги до виступів на пленарному засіданні Верховної Ради»,
- ст. 51 «Дотримання дисципліни та норм етики народними депутатами на пленарному засіданні»,
- ст. 52 «Дотримання дисципліни та норм етики промовцями на пленарному засіданні Верховної Ради»,
- ст. 53 «Дотримання дисципліни особами, присутніми на пленарних засіданнях Верховної Ради».

2) щодо відвідувань засідань:

- ст. 26 «Реєстрація учасників та ведення пленарних засідань Верховної Ради».

3) щодо питань конфлікту інтересів, пов'язаних з інтересами та майном:

ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України»:

- ст. 31⁻¹. «Обмеження щодо участі в обговоренні питань на пленарному засіданні Верховної Ради у зв'язку з конфліктом інтересів».

- ст. 37 «Види та способи голосування».

- ст. 85 «Порядок утворення тимчасової спеціальної комісії».

- ст. 87 «Створення тимчасових слідчих комісій Верховної Ради».

3) щодо декларації:

ЗУ ст. 45 «Про запобігання корупції»:

- ст. 45 «Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»,

- ст. 46 «Інформація, що зазначається в декларації».

4) щодо отримання подарунків:

- ст. 24 «Запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними» ЗУ «Про запобігання корупції».

Авторська розробка на підставі [85; 96; 98; 125; 142; 146; 193]

Але на сьогодні є брак чинного законодавства щодо врегулювання питань деталізації щоденної поведінки парламентаря, яке слід удосконалити шляхом розширення нормативно-правового регулювання з урахуванням як парламентської, так і позапарламентської діяльності народного депутата України.

В якості орієнтирів для розробки нових законодавчих норм та доопрацювання існуючих можна скористатися наступними міжнародними рекомендаційними документами:

«Законодавче регулювання питань парламентської етики в країнах Європейського Союзу» [194];

«Кодекс поведінки членів парламентської асамблеї Ради Європи» (Code of conduct for members of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, January 2015) [195];

«Кодекс поведінки парламентського персоналу». Доповідь Мауро Зампіні на конференції в Каїрі 1997 року (Codes of conduct for parliamentary staff. Report prepared by Mr Mauro ZAMPINI (Italy), adopted at the Cairo Session (September 1997)) [196];

«Парламентська етика. Порівняльний аналіз» (Legislative Ethics: A Comparative Analysis. The National Democratic Institute for International Affairs, Legislative research series) [197];

«Керівництво з парламентської етики та поведінці – інструкція для парламентарів» (Power, G., Handbook on Parliamentary Ethics and Conduct – A Guide for Parliamentarians) [174].

Однак, за допомогою лише етичного кодексу неможливо повністю позбутися порушень парламентської етики, оскільки ним будуть сформовані лише загальні норми етичної поведінки парламентаря, тому він є лише одним зі складових етичного режиму парламентської діяльності, що має бути доповнений і іншими складовими, такими як: розроблені на виконання етичного кодексу етичні правила, що конкретизують вимоги загального кодексу, створений спеціальний парламентський орган, що відповідає за застосування цих правил на практиці та мають повноваження щодо накладання санкцій на парламентарів за винну поведінку.

Саме орієнтир України на вимоги ЄС в розбудові демократичної правової держави передбачає зміну цінностей і підходів, а також врахування особливостей парламентської етики в Україні. Вказане характеризується необхідністю формуванням гармонійного діалогу між державою та суспільством та етичного лідерства в системі органів публічного управління. Практична необхідність пошуку шляхів оптимізації інституту парламентаризму в Україні якраз полягає в дослідженні етики парламентської діяльності, визначення її особливостей в умовах розвитку демократичного суспільства.

Разом з тим, ВРУ потребує глибинних системних реформ, оскільки «корінні позитивні зміни в країні можливі лише тоді, коли вища законодавча установа, яка їх продукує, є авторитетною, професійною та морально незаплямованою» [103, с.4].

Тому процеси реформування парламентаризму потребують розробки нової моделі професійної етики парламентаря, яка буде спиратися саме на цінності демократичної, правової і соціальної держави, професійну компетентність, на ефективність, в рамках закону і посадових повноважень реалізації саме парламентських функцій. Вказані виклики щодо етики парламентаря будуть актуалізувати моральну складову його особистості та етичні засади парламенту як професійного інституту.

З заявленою метою нами було проаналізовано у підрозділі 2.3 розділу 2 цього дисертаційного дослідження моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту розроблені світовою практикою, у зв'язку з чим, ми прийшли до висновку, що нині в Україні обрано шлях реалізації/імплементації моніторингової моделі. Згідно цієї моделі для розгляду етичних справ та визначення санкцій діє *Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України* (далі – Комітет) [198], що утворений 29 серпня 2019 у ВРУ ІХ скликання, який розглядає випадки негідної поведінки народного депутата України та накладає, або рекомендує парламенту накласти, у разі виявлення порушень, відповідні санкції.

Аналізуючи відкриті джерела про його діяльність (веб сайт: <https://reglament.rada.gov.ua>) [199] за період з 09. 2021р. по 01.2022р., нами з'ясовано, що Комітетом було розглянуто три справи щодо порушення депутатської етики: по двом із них рекомендовано прийняти рішення ВРУ про позбавлення народного депутата права брати участь у п'яти пленарних засіданнях (рішення від 22.10.2021 та від 10.11.2021); по одній – винесено попередження народному депутатові (рішення від 14.09.2021). Тобто, як

вбачається із проаналізованої практики Комітету у рамках Регламенту цього не достатньо для формування дієвої моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту.

На сьогодні в парламентаризмі України діє інституційний механізм забезпечення дотримання парламентської етики та відповідальності за її порушення – ним є Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України [199]. Але як показує наше дослідження, – ефективність Комітету з тими функціями та повноваженнями, якими він наділений нині є вкрай неефективним, через відсутність у останнього широких повноважень щодо моніторингу ситуації з порушення етичних вимог, що висуваються до парламентаря, контролю за дотриманням таких вимог, розслідування випадків порушення цих вимог та накладення санкцій за такі порушення. Зокрема, на нашу думку, Комітет повинен бути наділений додатковими функціями та більш ширшими повноваженнями.

На сьогодні у Комітету наступні функції: законопроектна, організаційна та контрольна [199]. Нами пропонується доповнити *функціями моніторингу та консультування*, що надасть змогу, разом з наявністю інших функцій Комітету здійснювати такі повноваження, як:

- надання консультацій з приводу дотримання парламентарями етичних норм;
- контролювати дотримання етичної поведінки парламентарями;
- проводити розслідування випадків неетичної поведінки парламентарів;
- звітувати стосовно ситуації дотримання етичних норм парламентарями;
- накладати на парламентарів санкції за неетичну поведінку.

Рис. 3.3. Рекомендована для України інтегрована модель регулювання етичних норм поведінки членів парламенту

Джерело: Авторська розробка на основі [122, 48]

Враховуючи теоретичні та практичні дані, приходимо до висновку, що для України була б більш ефективною *інтегрована модель регулювання етичних норм поведінки членів парламенту*, яка зображена на рис. 3.3., що поєднала б у собі елементи моніторингової та консультативної моделей, а саме об'єднала б у собі не лише моніторингову, а й консультативну та контролюючу функції спеціального парламентського органу.

На нашу думку, саме за рахунок розширення функцій і повноважень профільного Комітету можливо досягнути позитивної динаміки у дотриманні парламентської етики.

Вказана модель з одного боку збільшила б навантаження на Комітет, що потягне безумовно за собою розширення штату цієї інституції та збільшення фінансових та матеріальних ресурсів на утримання штату, а з іншого боку, -

впровадила б дієвий механізм попередження, покарання та запобігання випадкам неетичної поведінки парламентаря, що, безперечно має репутаційні втрати, як для самого народного обранця, так і для політичної сили, яку він представляє.

Розробка та впровадження етичного кодексу є вкрай необхідним для реформування парламентської етики України, оскільки норми етичного кодексу будуть створювати систему стримування і противаг, оскільки в єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті поряд з правами парламентаря будуть існувати чітко визначені законом обов'язки щодо дотримання належної поведінки та, як наслідок не дотримання – відповідальність парламентаря.

Проте, запропонована нами структура Кодексу парламентської етики України є спроможною за умови її доопрацювання, шляхом розробки та впровадження правових норм, які б врегульовували питання парламентської етики, що на сьогодні мають прогалини у законодавстві.

Разом з тим, запровадження Кодексу парламентської етики України до правової системи України є підтвердженням руху за обраним Україною шляхом до Європейської інтеграції та намірів стати частиною цивілізованого світу з розвинутою демократією.

В той же час, нова модель регулювання етичних норм поведінки парламентаря, у більшій мірі ніж та, яка зараз діє в Україні, дозволить не лише притягати народного депутата України до відповідальності за неналежну етичну поведінку, а й вживати превентивних заходів за рахунок консультування щодо дотримання етичної поведінки, моніторингу поточної ситуації етичної складової парламентаризму з метою попередження та уникнення порушень.

У зв'язку із зазначеним, приходим до висновку, що нормативно-правова база України у питанні парламентської етики потребує не лише удосконалення, але й технологізації і конкретизації законодавства у вигляді кодексів, правил, нормативів тощо. Зокрема найбільш прийнятним для України є прийняття етичного кодексу парламентаря, структура якого нами запропонована.

З'ясовано, що для України слід змінити «модель регулювання етичних норм поведінки членів парламенту» з моніторингової на інтегровану, яка включає в себе елементи всіх трьох моделей (консультування, моніторинг, робота зі звітністю та контроль).

Визначено, що за рахунок зміни моделі розширюються повноваження спеціального органу – Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, що тягне за собою збільшення фінансових та матеріальних ресурсів на утримання штату, але впроваджує дієвий механізм попередження, покарання та запобігання випадкам неетичної поведінки народних депутатів України.

Висновки до розділу 3

1. Систематизовано у вітчизняній політичній науці теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо підходів до розуміння інституту репутації парламентаря та з'ясовано, що на сьогодні такий інститут в політико-правовій системі України відсутній.

Запропоновано введення «інституту репутації парламентаря», який включає сукупність елементів, що характеризують професійну поведінку парламентаря в очах суспільства для взаємодії з суб'єктами та об'єктами політики та наявний офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат.

З'ясовано, що «репутація парламентаря» являє собою морально-етичну категорію, яка включає оцінку електоратом якостей і результатів діяльності парламентаря, ґрунтується на висновках про його особисті, професійні якості, результати його роботи, рівень очікувань і довіри до нього та є механізмом забезпечення парламентської етики. Вона складатися з таких елементів: освіти, досвіду політичної діяльності, результатів політичної діяльності, дотримання законодавства, особистих якостей, професійних якостей, комунікативних якостей, рівня очікувань, рівня довіри.

2. З'ясовано, що найбільш ефективними/доцільним для України є прийняття етичного кодексу парламентаря, який має трійчасту побудову та включає:

- етичні принципи;
- правила, як інтерпретувати і застосовувати етичні принципи в професійному житті парламентарів;
- деталізовану інструкцію стосовно щоденної поведінки парламентаря.

Обґрунтовано і розроблено структуру і зміст Кодексу парламентської етики України як універсальної форми врегулювання питання парламентської етики, в основу якого покладено *принципи*:

- служіння народу України,
- дотримання Конституції, законів України та загальновизнаних норм моралі,
- утримання від компрометуючих дій, заяв та вчинків.

Розкрито сутність кожного із зазначених принципів, а саме:

- парламентарі повинні спрямовувати свою діяльність на користь та в інтересах держави;
- у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян;
- утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави.

Розглянуто інституційний механізм забезпечення дотримання депутатської етики та відповідальності за її порушення – Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України.

Аналізуючи відкриті джерела про його діяльність нами з'ясовано, що Комітету у рамках Регламенту недостатньо повноважень для формування дієвої моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту.

У зв'язку з цим, запропоновано наділити Комітет додатковими функціями та більш ширшими повноваженнями, а саме функціями консультування та моніторингу, що потягне за собою наділення Комітету наступними повноваженнями:

- надання консультацій з приводу дотримання парламентарями етичних норм;
- контролю дотримання етичної поведінки парламентарями;
- проведення розслідування випадків неетичної поведінки парламентарів;
- звітування стосовно ситуації дотримання етичних норм парламентарями;
- накладання на парламентарів санкції за неетичну поведінку.

Резюмовано, що саме за рахунок розширення функцій і повноважень профільного Комітету можливо досягнути позитивної динаміки у дотриманні парламентської етики.

Запропоновано методичку імплементації міжнародної практики щодо стандартів парламентської етики, котра відповідає світовому вектору суспільного розвитку, яка представлена у вигляді інтегрованої моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту, що поєднала у собі елементи моніторингової та консультативної моделей, а також контролюючої, а саме об'єднала б у собі не лише моніторингову, а й консультативну та контролюючу функції спеціального парламентського органу, що впровадило б дієвий механізм попередження, покарання та запобігання випадкам неетичної поведінки парламентаря.

Основні результати третього розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [201], [202], [203], [205], [206], [209], [210], [213].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні політико-правових засад парламентської етики в Україні та розробленні практичних рекомендацій щодо їх застосування в діяльності Верховної Ради України в цілому та народних депутатів України у їхній парламентській і позапарламентській діяльності.

Отримані в процесі дослідження результати, їх апробація та використання в практичній діяльності підтверджують актуальність дослідження, свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань та дають підстави для формулювання наступних висновків і пропозицій:

1. Визначено ступінь розроблення наукової проблеми дослідження в політології та споріднених науках (публічне управління, психологія, соціологія).

Через дослідження еволюції розвитку ідеї співвідношення моралі з політикою, що має своє коріння ще з прадавніх часів та не втратила своєї актуальності і нині, було досліджено та систематизовано підходи до розуміння еволюційного розвитку державності в цілому, та представницьких органів зокрема. З'ясовано, що поняття гармонійних морально-орієнтованих відносин людини та держави походить ще з часів конфуціанства, саме відтоді робиться акцент на дотриманні правителем норм моралі у своїй діяльності. Відмінностей у підходах не мали також і закладені мислителями античності європейські політичній традиції, які приділяли значну увагу обґрунтуванню моральних чеснот державців.

З'ясовано, що українська мислительська думка, що бере свій початок ще з Ярославової Правди, де вже зустрічалися прояви усвідомлення цінності особи, розвинулася в ідеях представницької влади в конституції П. Орлика та демократичному федералізмі кирило-мефодіївців та набула свого розквіту в українській класиці ХІХ сторіччя, а сама концепція влади та її етичних засад

історично формувалася в Україні ще за часів середньовічної доби та має своє відображення у «Слова о полку Ігоревім», яка в подальшому знайшла своє продовження у працях Г. Сковороди. М. Гоголя М. Драгоманова, В. Костомарова, М. Максимовича, М. Грушевського, Т. Шевченка та інших де втілювалися наративи переважності питання моралі над політичними, науковими і над усякими іншими питаннями та є основою будь-якої діяльності.

Проаналізовано сучасний стан української наукової думки у етичному питанні, та з'ясовано, що за часів незалежності України у фаховій літературі почали з'являтися політологічні та інші дослідження присвячені депутатській етиці, поведінці народних депутатів у тому числі і щодо формування парламентської культури в цілому. Більш ширшого значення для науковців сучасності набувають теоретичні розвідки щодо етичних аспектів участі парламентарів у депутатській діяльності.

2. Уточнено базові поняття дослідження проблем парламентської етики:

- «парламентська етика» - вид професійної етики, що регулює відносини, пов'язані з законотворчою і законодавчою діяльністю та включає в себе сукупність загальних і спеціальних (парламентських) етичних норм поведінки парламентарів, дотримання яких є обов'язковим при виконанні ними повноважень, визначених законодавством;

- «етичний порядок парламентської діяльності» - сукупність елементів парламентської етики (місія, цінності, принципи, правила і норми), дотримання яких забезпечується спеціально створеним парламентським органом, до компетенції якого належить встановлення політичної (партійної) дисциплінарної відповідальності і визначення конкретних санкцій за порушення етичних норм;

- «етичні норми парламентської діяльності» - це правила поведінки, які частково знаходять своє формальне визначення та закріплення у нормативно-

правових актах, ґрунтуються на цінностях, що вироблені суспільством і моральних обов'язках щодо цих цінностей та якими парламентар керується у своїй діяльності.

3. В процесі роботи над дисертацією, здійснено суттєвий науковий внесок у вдосконалення новітніх технологій та процедур проектування, планування, організації й проведення статистичного спостереження, зокрема, соціологічного обстеження.

В результаті, досягнуто наукові результати, застосування яких дозволило здійснити адаптацію процедур статистичного спостереження до умов реального соціологічного опитування, що слід класифікувати як суттєвий науковий внесок у подальший розвиток теорії й методології статистичного дослідження, зокрема, сучасні процедури конкретних соціологічних спостережень.

Концептуальній висновок щодо дієвості технологій й процедур проектування, планування й реалізації статистичного спостереження у прив'язці до ідеології соціологічного обстеження у поєднанні із методологічними засадами організації й реалізації методу малої вибірки, є не тільки підтвердженням наукової новизни отриманих результатів, але й їх практичної значущості, що суттєво підвищує науковий рівень роботи й її цінність для організацій й інституцій, які займаються проектуванням, плануванням й організацією конкретних соціологічних обстежень.

За допомогою вказаної технології визначено сучасні виклики, що постали перед парламентаризмом в Україні та провідних демократичних країнах світу, зокрема, ними виявились: політична корупція; прояви сексизму (прихованих (гендерних) упереджень) та ейджизму у стінах парламенту; відсутність народних депутатів України під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких їх обрано, у тому числі ініціатива дистанційного голосування.

З метою з'ясування думки громадськості щодо їх відношення до заявлених викликів сучасності та удосконалення технології їх визначення було проведено

соціологічне опитування жителів України, а також проведений контент-аналіз ЗМІ та веб-сайтів ВР України і Комітету з питань Регламенту, парламентської етики та організації роботи ВРУ на предмет наявності рішень щодо неетичної поведінки парламентарів та отримані результати покладені у дослідження.

4. Охарактеризовано національну нормативно-правову базу як регулятор парламентської етики України та здійснено порівняння її з ефективними практиками зарубіжних країн і міжнародними стандартами у цій сфері.

Визначено сутність юридичної, соціальної, професійної, особистісної (моральної), матеріальної відповідальності народного депутата України.

З'ясовано, що:

- в законодавстві України відсутній єдиний кодифікований акт щодо питань парламентської етики, норми розміщені по різних нормативно-правових актах;
- наявною правовою базою не регламентується позапарламентська діяльність парламентаря та є поза законодавством;
- наявні в Регламенті ВР України норми важко розрізнити етичні вони, чи дисциплінарні, оскільки мають тісний зв'язок між собою;
- «регламентні норми» стосовно відповідальності парламентаря є недостатньо визначеними та досить м'якими, що знижує їхню ефективність та не викликає превентивності щодо порушень.

З'ясовано, що основними причинами розробки і реформування професійних та етичних стандартів є: боротьба з корупцією, покращення підзвітності та зміцнення довіри, професіоналізація політики та дотримання міжнародних стандартів, та з'ясовано, що саме через призму вказаних напрямків реформування парламентаризму країна може пришвидшити свій шлях інтеграції до світового співтовариства.

Зокрема, з проаналізованих основних міжнародних стандартів етичної поведінки парламентів закріплених в ряді міжнародних документів вбачається заклик до держав-учасниць вводити етичні кодекси до своїх національних правових систем, оскільки він утверджує сумлінність, чесність і відповідальність депутата та встановлює обов'язки у виконанні і дотриманні ним загальновизнаних міжнародних стандартів і норм.

Проаналізовано основні моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту, що вироблені світовою практикою парламентаризму, які ми визначили, як контролююча, моніторингова та консультативна і коротко розкрили їх зміст. З'ясовано, що спільним фактором для усіх трьох моделей є створення спеціального органу, який здійснює контроль і встановлює санкції за порушення етичних норм, наявність вимоги щодо розслідування порушення норм етики членом парламенту та визначення способу направлення справ на розслідування; різниця ж полягає в компетенції та об'ємі повноважень, що покладається на орган. На прикладі зарубіжних країни (Аргентина, Велика Британія, Індія, Канада, Польща, США) було розглянуто як кожна з моделей веде себе на практиці.

5. З'ясовано природу виникнення «інституту репутації парламентаря» на підставі аналізу міжнародного досвіду та виявлено, що на сьогодні такий інститут в політичній системі України відсутній.

Визначено елементи з яких складається репутація парламентаря, а саме: освіта, досвід політичної діяльності, результати політичної діяльності, дотримання законодавства, особисті якості, професійні якості, комунікативні якості, рівень очікувань, рівень довіри.

Надані авторські визначення поняттям «репутація парламентаря» та «інститут репутації парламентаря»:

- «репутація парламентаря» являє собою стале уявлення в очах суспільства та його членів, яке включає в себе оцінку електоратом якостей і

результатів діяльності парламентаря, що ґрунтується на висновках про його моральні та професійні якості, результати роботи, рівень відповідності очікуванням та довіри суспільства;

- «інститут репутації парламентаря» є механізмом забезпечення парламентської етики та включає сукупність елементів, що характеризують поведінку парламентаря в очах суспільства, з метою взаємодії з суб'єктами і об'єктами політики, норми, що формують репутацію та офіційний механізм по відновленню репутаційних втрат.

З'ясовано, що інститут репутації парламентаря виступає механізмом забезпечення парламентської етики, оскільки спонукає парламентарів дотримуватися етичних норм. Проте, як показало наше дослідження провідна роль у запровадженні цього інституту відводиться політичним партіям, оскільки саме вони мають значний вплив на своїх членів з метою підтримки і партійної репутації в цілому.

Разом з тим, для належного функціонування інституту репутації парламентаря обов'язковим є впровадження офіційного механізму відновлення репутаційних втрат з метою уникнення безпідставного негативного впливу на парламентаря, в тому числі і за рахунок розповсюдження недостовірної інформації щодо нього.

6. Розроблено й обґрунтовано інтегровану модель регулювання етичних норм поведінки парламентарів для України, що ґрунтується на ефективному досвіді закріплення етичних норм у національних правових системах демократичних країн (Аргентина, Велика Британія, Індія, Канада, Польща, США).

З'ясовано, що для ефективної роботи Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України щодо вирішення питань парламентської етики необхідно розширити його функції, за рахунок запровадження нової інтегрованої моделі регулювання етичних норм поведінки

парламентарів, а саме поєднати разом з контрольною функцією, що на сьогодні виконує Комітет, з моніторинговою й консультативною, що буде також сприяти підтримці репутації, як морально-етичного явища, яке включає в себе оцінку електоратом якостей і результатів діяльності парламентарів, ґрунтується на висновках про моральні та професійні якості, результатах роботи, рівнях очікувань і довіри.

Встановлено, що для запровадження вказаної моделі слід внести зміни до чинного законодавства України, зокрема, ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України».

7. Визначено напрями вдосконалення політико-правового забезпечення парламентської етики в Україні

Надано практичні рекомендації щодо застосування політико-правових засад парламентської етики в Україні в діяльності Верховної Ради України в цілому та народних депутатів України у їхній парламентській та позапарламентській діяльності, а саме:

- запровадження інституту репутації парламентаря шляхом посилення ролі партії у дотриманні дисципліни парламентарів за рахунок внесення змін до партійних програм та статутів та впровадження механізму відновлення репутаційних втрат на законодавчому рівні через розробку та прийняття ВРУ відповідного законодавства що, зокрема, може також бути розроблено та прийнято у виді розділу (параграфу) Кодексу парламентської етики України.

- впровадження інтегрованої моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту шляхом розширення функцій Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України за рахунок доповнення Регламенту нормами права, що будуть запроваджувати та регулювати його моніторингову та консультативну функції;

- розробка та прийняття ВРУ Кодексу парламентської етики України, зокрема на основі запропонованої нами структури такого кодексу та його наповнення за рахунок чинного законодавства та норм, які підлягають розробці та впровадженню;

- здійснювати на постійній основі, не менше ніж раз у два роки, (двічі за період скликання ВРУ) наукове дослідження парламентської етики. За результатами цього дослідження рекомендовано проводити парламентські слухання й інформувати суспільство щодо прийнятих заходів відносно вдосконалення інституту парламентаризму та, в тому числі, накладення санкцій на тих парламентарів, які порушують норми парламентської етики.

Рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства на основі проведеного дослідження:

Для вдосконалення чинного законодавства з метою посилення дотримання вимог парламентської етики пропонуються такі шляхи подолання вказаних проблем:

1. Розробка та прийняття Кодексу парламентської етики України на підставі запропонованої в дисертаційному дослідженні структури, який має трійчасту побудову та включає:

- етичні принципи;
- правила, як інтерпретувати і застосовувати етичні принципи в професійному житті парламентарів;
- деталізовану інструкцію стосовно щоденної поведінки парламентаря.

2. Розробити та прийняти як розділ (главу) Кодексу парламентської етики України норми права, що закріплюють механізм відновлення репутаційних втрат парламентарем.

3. Внесення змін до ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України», шляхом розробки та прийняття норм щодо розширення функцій Комітету, а саме:

- надання консультацій з приводу дотримання парламентарями етичних норм;
- контролю дотримання етичної поведінки парламентарями;
- проведення розслідування випадків неетичної поведінки парламентарів;
- звітування стосовно ситуації дотримання етичних норм парламентарями;
- накладання на парламентарів санкції за неетичну поведінку

Напрямами подальших наукових досліджень теми дисертації визначено: теоретичні засади стандартизації інституту репутації парламентаря; механізми забезпечення репутації парламентаря.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конфуцій. Аналогія мудрості. Київ : Арій, 2015. 224 с.
2. Голубєва Г.Ю. Вплив Сократа на формування світогляду Ксенофонта. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2002. № 6. Кн. 1. С.87.
3. Платон. Держава. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2005. 355 с.
4. Арістотель. Нікомахова етика. Київ : Аквілон-Плюс, 2022. 480 с.
5. Стоїцизм Епіктет, Луцій Анней Сенека, Марк Аврелій. / пер. Вишневська С., С. Лукас, Голота А. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2021. 226 с.
6. Цицерон, Марк Тулій. Про державу; Про закони; Про природу богів. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1998. 476 с.
7. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ : Основи, 1998. 534 с.
8. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
9. Т. Гоббс. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерець та інш. Київ : Дух і Літера, 2000. 600 с.
10. І. Кант. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
11. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з іт. А. Перепаді. Харків: Фоліо, 2007. 511 с.
12. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть : матеріали Всеукр. круглого столу (Київ, 25 квітня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. 232 с.

13. Монтеск'є, Шарль Луї. Про дух законів. Харків : Гуманітарний центр, 2021. 240 с.
14. Міл Дж. С. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок : есе. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
15. Етична концепція німецької соціал-демократії (історико-філософський аналіз: Бад-Годесберг, 1959-Берлін, 1989) Київ : Центр соціальних досліджень ім. В.Старосольського, 1997. - 256 с.
16. Єрмоленко, А. (2022). Етика дискурсу Карла-Отто Апеля як «перша філософія» третьої парадигми. *Філософська думка*, 2, 23—38. <https://doi.org/10.15407/fd2022.02.023>.
17. Попович М.В. Раціональність і виміри людського буття. Київ : Сфера. 1997. 290 с.
18. Андрущенко В.П., Михальченко М.Л. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. Видання друге, виправлене й доповнене. Київ : Генеза. 1996. 370 с.
19. Видрін Д. Нариси практичної політології. Київ, 1991. 128 с.
20. Гапоненко В. А. Специфіка парламентаризму як інституту демократії в Україні. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 87 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. С. 222–232.
21. А.Георгіца. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Чернівці, 1999. 444 с.
22. Дудко І. До питання про дипломатію і міжнародні зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 42. С. 202-219.
23. Зеленько Г. І. Політико-інституційні детермінанти національної стійкості / Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В.

Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. С. 77–104.

24. Мироненко П.В. Еволюція форми державного правління в умовах перехідного суспільно-політичного розвитку : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Київ, 2014. 32 с.

25. М. І. Михальченко, В.С.Журавський, О. Ю. Кучеренко. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. Київ : Логос, 1999.

26. Н. И. Михальченко. Політична ідеологія як форма суспільної свідомості. Київ : Наукова думка, 1981. 262 с.

27. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. Київ : Стилос, 1998. 278 с.

28. І. Рейтерович. Трансформація представницького правління в умовах глобалізації. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього /моногр. авт. кол.: Л. Комаха, І. Алексеєнко, В. Гошовська, В. Колтун, Р. Марутян та ін.; за заг. ред. Л. Комахи, І. Алексеєнко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. 976 с. С. 91–126.

29. Т. Синклер, Ч. Вайз. Анналі Американської академії політичних і соціальних наук: етика у державному житті США: Матеріально-правові й процедурні проблеми етики у Конгресі. Indiana University : Фонд Київ-США. Київ. 1995. 3 с.

30. Денніс Томпсон, Хто повинен керувати тим, хто керує? Британська Колумбійська асамблея громадян : Cambridge University Press. 2008. С. 20-49.

31. Василевська Т.Е. Особистісні виміри професійної етики державного службовця : дис...на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ.упр. : 25.00.03. Київ : НАДУ, 2009. 427 с.

32. Грушанська Н. Поняття та сутність інституту депутатської етики. *Право України*. 1999. № 5. С. 81-84.

33. Грушанська Н. Правові засади депутатської етики. *Право України*. 1997. № 12. С. 97-99

34. Грушанська Н. Правові засади депутатської етики (на досвіді парламенту України) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ : НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, 1999. 269 с.
35. Логунова М.М. Етико-психологічні засади ділового спілкування. Київ : НАДУ. 2007. 36 с.
36. Гошовська В.А. Парламентаризм: підруч. /авт. кол.; за заг. ред. В.А.Гошовської. К.: НАДУ. 2016, 672 с.
37. Аболіна Т.Г. Етичний кодекс у контексті проблеми сучасної нормотворчості: матеріали наук.-практ. конф. «Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України». Ірпінь: ДПА України, 2006. 88 с.
38. Аболіна Т. Проблеми соціальної етики в сучасному суспільстві. Київ. 1999. 50 с.
39. Бакуменко В. Д. Проблемні аспекти становлення адміністративної культури в органах державної влади в Україні (за матеріалами експертного дослідження). *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. № 3 (19). С. 4-12.
40. Гончарук Н.Т. Аксиологічний критерій елітності. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т./ Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред.колегія: Ю.В.Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т.6.: Державна служба /наук.-ред.колегія: С.М.Серьогін (співголова), В.М. Сороко (співголова) та ін. 2011. С.31-33.
41. Гаєвський Б. Концепції адміністративної реформи в Україні. *Персонал*. 1999. № 1. 108 с.
42. Гаєвський Б., Ребкало В. Культура державного управління (організаційний аспект). Київ : УАДУ, 1998. 144 с.
43. Даниленко Л. Інноваційний освітній менеджмент: навч. посіб. Київ : Главник, 2006. 144 с.

44. Даниленко Л.І. Відповідальність народного депутата України: сутність та особливості. *Парламентські читання : матеріали п'ятої щорічна міжнар. конф.* Київ, 21 листоп. 2015 р. Київ, 2015. С. 123-128.

45. Даниленко Л.І. Політична поведінка державних службовців: ціннісно-мотиваційний аспект. / *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Політичні науки».* 2015. № 4. – С. 71-77.

46. Даниленко Л.І. Соціально-ціннісні орієнтири парламентської діяльності: Цінності, стандарти, компетентність в парламентській діяльності: навч. посіб. /авт. кол. : за заг. ред. проф. В.А.Гошовської; Київ : НАДУ, 2016. С. 29 – 40.

47. Даниленко Л.І. Підвищення індексу ціннісно-орієнтованої діяльності українських парламентарів як фактор протидії корупції. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. частю, присв. 100-річчю держ. сл. в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.) : у 5 ч. / за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М.Білинської, О.М.Петроє.* Київ: НАДУ, 2018. Т. 5. С. 121 - 123.

48. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Н.Р.Нижник. Київ : Ін-Юре, 1999. 244 с.

49. Князев В.М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні. Київ : Нац.ін.-т стратег. дослідж. 1995. Вип. 38. 35 с.

50. Луговий В.І. Освіта і соціалізація людини. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості.* Суми, 1994. С.15.

51. Луговий В.І. Освіта і культура сучасного спеціаліста (Методол. аспект). *Актуальні проблеми формування професійної та гуманітарної культури сучасного спеціаліста:* міжнар. наук.-практ. конф.: тези. доп. (м. Київ, 20-23 верес. 1994 р.). / відп. ред. В.Д. Базилевич. Київ, 1994. ч. 1. С. 142.

52. Майборода В.К. Наукові засади підвищення кваліфікації державних службовців в Україні. *Актуальні проблеми реформи державного управління:* матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 трав. 1997 р.). Київ, 1997. С. 191 – 197.

53. Надольний І.Ф. Моральна активність особистості. *Соціальна активність особистості в умовах розвинутого соціалізму*. Київ, 1983. С. 292 – 312.
54. Нижник Н.Р. Політична культура державних службовців. *Етика поведінки державних службовців*. Київ, 1999. С. 6 – 12.
55. Оболенський О. Принцип професіоналізму в державній службі. *Вісн. держ. служби України*. 1998. - № 1. – С. 54 – 61.
56. Пашко Л.А. Людські ресурси у сфері державного управління: теоретико-методологічні засади оцінювання : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. 236 с.
57. Рудакевич М.І. Добросесність як сутнісна характеристика етики державного службовця. *Держава та регіони: Наук.-вироб. журн.* 2001. № 1. С.74 – 79.
58. Рудакевич М.І. Соціальна психологія і етика ділового спілкування: програма навч. курсу та метод. реком. для студ. економ. вузу. Тернопіль, 1998. 35 с.
59. Рудакевич М. Кодекс етики як засіб регулювання професійної поведінки державних службовців. *Вісн. УАДУ*. 2002. № 1. С. 291 – 297.
60. Цветков В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Харків : Право, 1996. 164 с.
61. В. П. Беглиця, В. М. Ярошенко. Політична етика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2015. 400 с.
62. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
63. Пліній Молодший. Вибрані листи. / пер. А. Содомора. Львів : Вид-во Априорі, 2018. 184 с.
64. St Augustine. City of God. London : Penguin, 2003. 1184 p.
65. Аквінський Фома. Коментарі до Арістотелевої «Політики». Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 794 с.

66. Василевська Т. Е. Особистісні виміри етики державного службовця: монографія / Т. Василевська. – К.: НАДУ, 2008. – 336 с.
67. Локк Дж. Два трактати про врядування. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 256 с.
68. Макс Вебер. Покликання до політики. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ, 1998. С. 173-191.
69. Кримський С. Ранкові роздуми : зб. ст. Київ : Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.
70. Хайдеггер М. Лист про гуманізм. URL: https://stud.com.ua/42259/filosofiya/haydegger_list_gumanizm_buttya_list_gumanizm (дата звернення: 02..03.2023).
71. Киричок О.Б. «Слово о полку Ігоревім» та політична етика середньовічної доби. *Філософські обрії*. 2010. № 24. С. 53 – 65. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25942/05-Kuruchok.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.03.2023).
72. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2013. 268 с.
73. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка. Київ: ПАРАПАН, 2004. 232 с.
74. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж / зб. твор. у 50 т. Т. 45. С. 401-409.
75. Медвідь Ф. Політико-правова доктрина Івана Франка. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/medvid_polityko_pravova.pdf (дата звернення: 02.03.2023).
76. Полянський Ю. Для чого працює державний службовець. *Командор*. 1997. № 2. С. 30 – 31.

77. Рудакевич М.І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: моногр. Тернопіль : вид-во АСТОН, 2007. 400 с.
78. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. Б.В.Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
79. Коваленко В.Л. Правове регулювання поведінки державних службовців: нові тенденції. *Державна служба в Україні: організаційно-правові основи і шляхи розвитку* / за заг. ред. В.Б.Авер'янова. Київ, 1999. С. 155 – 181.
80. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: монографія / кол.авт.: за заг. ред. д-ра філос.наук, проф. В.М.Князева. Київ : Вид-во НАДУ, 2003. 320 с.
81. Оболенський О.Ю. Державна служба: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 344 с.
82. Dahl, Robert. A Preface to Democratic Theory. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
83. Deutsch, Karl Wolfgang. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control), 1963. ISBN 0-02-907280-8.
84. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні : навч. посіб. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.
85. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.03.2023).
86. Зеленько Г. І. Політико-інституційні детермінанти національної стійкості. *Наукові перспективи*. 2021. №12. С.577-588.
87. Блощанська В. Практикум з етики : навч.посіб. Ів.-Франківськ, 2003.
88. Т. Е. Василевська. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів. Київ : НАДУ, 2013. 76 с.

89. Бралатан В.П., Гуцаленко Л.В., Здирко Н.Г. Професійна етика. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 252 с.
90. Литвин В. Політична культура українського суспільства: традиції та сучасність. *Столичні новини*. 2002. № 10. 19-25 березня. С. 2.
91. Вагіна О. Етичні засади політики та перспективи розвитку політичної етики. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_45/Gileya45/P14_doc.pdf.
92. Василевська Т. Е. Політична культура та етика влади. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Vasilevska.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).
93. Мирончук В. Д., Храмов В. О. Основы политологии. Київ. 2000. 276 с.
94. Бебик В.М. Політологія для політики і громадянина: монографія. Київ : МАУП, 2003. 424 с.
95. Василевська Т.Е. Етика та етикет у депутатській діяльності/ навч. посіб. *Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна", Відкрита вища школа політ. лідера*. Київ : Університет «Україна», 2011. 113 с.
96. Когут А., Савчук О. Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України (Policy Paper). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/etychne_ta_pravove_blok_165h235_2015-07-21_preview_1.pdf
97. Лікарчук. Н.В., Лікарчук Д. С. Парламентська етика: політологічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. № 22(30). С. 49–56.
98. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 лист. 1992 р. № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення: 02.03.2023).
99. Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» : Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>.

100. Парламентаризм та парламентська діяльність : словник-довідник / уклад. : В.А.Гошовська, Н.Г.Протасова, М.М.Газізов та ін. ; за заг. ред. д. політ. н., проф. В.А.Гошовської. Київ: НАДУ, 2010. 228 с.

101. Зеленько. Г. Подолання кризи інституційної довіри як передумова розвитку соціального капіталу. *Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси.* С. 38-66. URL: https://www.researchgate.net/publication/334250269_Galina_Zelenko_PODOLANNA_KRIZI_INSTITUCIJNI_DOVIRI_AK_PEREDUMOVA_ROZVITKU_SOCIALNOGO_KAPITALU.

102. Центр Разумкова : веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua>.

103. Сулова. І. Флурі.Ф., Будрак. В. Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи. Женева-Київ : Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2017. 55 с. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf>.

104. Mantsurov Igor G. Institutional Reforms, Development Programs and Economic Growth in Africa: monograph / Igor G. Mantsurov. - Geneva, Switzerland: IOM, 1999. – 218 p. – 11.75 p.p.

105. Mantsurov Igor. G. Migration Indicators and Economic Growth Programs in SADC countries (1992–1997): monograph / Igor G. Mantsurov. - Geneva, Switzerland: IOM, 1998. – 145p. – 8,75 p.p.

106. Манцуров І.Г. Статистика ринків: підручник для вищ. навч. закл. / І.Г.Манцуров, З.П.Бараник, А.В. Головач та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Г.Манцура. - К: КНЕУ, 2010.-544 с.

107. Манцуров І.Г. Макроекономічна статистика, том 1. Підручник для вищ. навч. закл. / І.Г.Манцуров, А.М.Єріна, О.К.Мазуренко та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Г.Манцура. - К: КНЕУ, 2013.-325 с.

108. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/>.

109. Політична корупція як явище: підходи до визначення. Аналітична доповідь Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7.

110. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Національна безпека і оборона*, 2009, № 7.

111. Юдіна О.Г., Колесник В.В. Політична корупція в Україні. URL: http://dimitrov-rada.gov.ua/information/corruption/politichna_korupciya_v_ukrayini.html (дата звернення: 30.08.2022).

112. Маркєєва О. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. *Національна безпека і оборона*, 2009, № 7.

113. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): моногр. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.

114. Міщенко С. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7.

115. Коваль В. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7.

116. Шлапак. Р. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7.

117. Хмара О. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7.

118. Зеленько Г. І. Політико-інституційні детермінанти національної стійкості. *Наукові перспективи*. 2021. №12. С.577-588.

119. У журналістських розслідуваннях про корупцію фігурують 39 нових депутатів Ради. *Аналітичний портал «Слово і Діло»*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/08/20/infografika/polityka/zhurnaliststskyh-rozsliduvannyaх-pro-korupcziyu-fihuruyut-39-novyx-deputativ-rady> (дата звернення: 30.08.2022).

120. Кузьмініх прокоментував звинувачення в корупції: Це провокація Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/8/7323279/> (дата звернення: 30.08.2022).

121. Владислав Криклій: молоде дарування корупційних схем знову рветься до влади? *Антикор.* URL: https://antikor.com.ua/articles/562783-vladislav_kriklij_molodoe_darovanie_korruptsionnyh_shem_snova_rvetsja_vo_vlastj (дата звернення: 30.08.2022).

122. На Банковій прокоментували корупційний скандал із депутатом Юрченком. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3100030-na-bankovij-prokomentovali-korupcijnij-skandal-iz-deputatom-urcenkom.htm> (дата звернення: 30.08.2022).

123. Народний депутат Остап Шипайло і корупція у Верховній Раді Цензор.НЕТ. URL: <https://sensor.net/ru/b3359336> (дата звернення: 30.08.2022).

124. ПолітХаб. URL: <https://www.chesno.org/politician/> (дата звернення: 30.08.2022).

125. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 02.03.2023).

126. Про національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтн. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

127. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки : Закон України від 14 жовтн. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

128. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України від 8 жовт. 2015 р. № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

129. Про політичні партії : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

130. Сінченко Д. Стовпи системи. URL: <https://tyzhden.ua/Election/251408> (дата звернення: 30.08.2022).

131. Беззуб І. Фінансування політичних партій: зарубіжний досвід та Україна. *Громадська думка про правотворення*. 2020. № 2 (187). С. 3–12. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2020/2.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

132. Верховна Рада України прийняла Закон «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224304.html> (дата звернення: 30.08.2022).

133. Комітет з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. URL: <https://reglament.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.08.2022).

134. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні : Закон України : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 30.08.2022).

135. Законопроект № 7129 «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07088A?an=92> (дата звернення: 30.08.2022).

136. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності ВРУ) від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002.

137. Захарова О., Окисюк О., Радченко С. Участь жінок у політиці. Київ : МЦПД, 2017. 33 с.

138. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.06.2022).

139. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 верес. 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 08.06.2022).

140. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 08.06.2022).

141. Ієрусалімов В. Суспільство. *Вокс Україна* : веб-сайт. URL: <https://voxukraine.org/goloviha-pidstilka-tsitskadze-ta-inshi-proyavi-seksizmu-narodnih-deputativ-ukrayini/> (дата звернення: 08.06.2022).

142. Про Регламенті Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 02.03.2023).

143. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29 серп. 2019 р. № 19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

144. Етика депутатської діяльності та інститут дисциплінарної відповідальності народних депутатів України: напрями удосконалення. Аналітична записка. *НІСД* : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/etika-deputatskoi-diyalnosti-ta-institut-disciplinarnoi-vidpovidalnosti> (дата звернення: 02.03.2023).

145. Лінецький С.В., Крижанівський В.П. Коментар до Регламенту Верховної Ради України. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/komentar_do_reglamentu-berez-2015.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

146. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2005 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

147. Резолюція Сейму Республіки Польща від 17 липня 1998 р. про принципи парламентської етики, 17 липня 1998р. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/zer.htm> (польск. мов.) (дата звернення: 30.08.2022).

148. Рішення № 61 «Про затвердження Кодексу поведінки депутатів Народних зборів Республіки Албанія», 5 квітня 2018 р. URL: <https://www.parlament.al/Files/RaporteStatistika/vendim-nr.-61-dt.-5.4.2018-Kodi-i-Sjelljes.pdf> (алб. мов.) (дата звернення: 30.08.2022).

149. Background Study: Professional and Ethical Standards for Parliamentarians. Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) Ul. Miodowa 10, 00–251 Warsaw, Poland. 2012. URL: <http://www.osce.org/odihr/98924?download=true> (дата звернення: 30.08.2022).

150. Генеральна Ассамблея ООН, Резолюція 51/59 «Борьба с коррупцией», Организация Объединенных Наций, 12 декабря 1996 г., URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/51/59> (дата звернення: 30.08.2022).

151. Resolution (97) 24 on the Twenty Guiding Principles for the Fight against Corruption, Council of Europe, 6 November 1997, URL: <https://rm.coe.int/16806cc17c> (дата звернення: 30.08.2022).

152. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, OECD, 2011, URL: https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf (дата звернення: 30.08.2022).

153. Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 30.08.2022).

154. What is GRECO? URL: <https://web.archive.org/web/20211024093706/https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco> (дата звернення: 30.08.2022).

155. Рада Європи, Рекомендація № 60 (1999) «Про політичну добропорядність місцевих та регіональних виборних представників» (Страсбург,

1999 р.). URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=927131&Site=COE> (дата звернення: 30.08.2022).

156. Resolution 1214: Role of Parliaments in Fighting Corruption [Резолюція 1214: Роль парламента в боротьбі з корупцією], PACE, 5 April 2000, URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=16794&lang=EN> (дата звернення: 30.08.2022).

157. Конвенція Організація Об'єднаних Націй, Конвенція ООН проти корупції (Нью-Йорк, 2004 р.), ст. 8.2. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml (дата звернення: 30.08.2022).

158. Nowak, Manfred, Human Rights: Handbook for Parliamentarians [Права людини: довідник для парламентарів], Inter-Parliamentary Union and Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, No. 8, 2005 URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training13en.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

159. Парламентська асамблея ОБСЄ, Брюсельська декларація Парламентської асамблеї ОБСЄ і резолюції 15-ої щорічної сесії (Брюсель, 2006), С. 40-41. URL: <http://www.osce.org/ru/pa/19801> (дата звернення: 30.08.2022).

160. Декларація відкритого парламенту від 15 верес. 2012 . URL: <https://openingparliament.org/declaration> (дата звернення: 30.08.2022).

161. Рада міністрів ОБСЄ, Рішення № 4/18 «Недопущення та припинення насильства щодо жінок», Мілан, 10 груд. 2018 р. URL: <https://www.osce.org/ru/chairmanship/462127> (дата звернення: 30.08.2022).

162. Загальна декларація прав людини : Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. С. 89.

163. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї від 25 верес. 2015 р. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 08.06.2022).

164. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 08.06.2022).

165. Рекомендація CM/Rec(2019)1 Комітету міністрів державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним від 27 берез. 2019 р. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-sexism-ukr-rev-ps-no-track-changes-fin-with-content-al/1680953cb8> (дата звернення: 08.06.2022).

166. Halilovic, Majda, and others. Gender Bias and The Law: Legal Framework and Practice from Bosnia & Herzegovina and Beyond. Sarajevo: *Atlantic Initiative*, 2017. P. 29.

167. Eagly, Alice. H. and Steven J. Karau. Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological review*. 2002. Vol, 109, № 3, P. 573–598. URL: http://web.pdx.edu/~mev/pdf/Eagley_Karau.pdf (дата звернення: 08.06.2022).

168. Гендерні аспекти етики / *Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності*. Відень. 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_9_final_UKR.pdf (дата звернення: 08.06.2022).

169. Шевченко, З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси. 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/ejdzhizm.html> (дата звернення: 08.06.2022).

170. World Health Organization : веб-сайт. URL: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism> (дата звернення: 08.06.2022).

171. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червн. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

172. Медведєва Л.М. Правові основи регулювання парламентської етики в Україні. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Medvedeva.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

173. Необхідність та функції кодексів етичної поведінки : Центр з розбудови доброчесності в оборонному секторі. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/8/pdf/BB-GGG-8-ukr.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

174. Power, G., Handbook on Parliamentary Ethics and Conduct – A Guide for Parliamentarians [Руководство по парламентской этике и поведению – инструкции для парламентариев]. Global Organization of Parliamentarians Against Corruption & Westminster Foundation for Democracy, 2006. URL: http://gopacnetwork.org/Docs/PEC_Guide_EN.pdf (дата звернення: 30.08.2022).

175. Беловол С. Законодавче регулювання питань парламентської етики в країнах Європейського Союзу URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28943.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).

176. Я як у них? Дотримання етичних норм та стандартів поведінки. URL: <https://rada.opora.ua.org/analitika/a-iak-u-nykh/13322-a-iak-u-nykh-dotrymannia-etychnykh-norm-ta-standartiv-povedinky> (дата звернення: 02.03.2023).

177. Етичний кодекс парламентаря: структура, зміст, тематика. Реалії та пропозиції для України/ Лабораторія законодавчих ініціатив, Київ, 2017. URL: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Code-of-Conduct_Analytical-report.pdf (дата звернення: 02.03.2023).

178. Василевська Т.Е. Кодекси поведінки депутатів як інструменти підтримки депутатської етики. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 5-13.

179. Коган Е.В. Етичні аспекти формування політичної репутації. *Бізнес. Суспільство. Влада*. 2013. № 16. С. 58–78.

180. Шкроміда В. В. Наукові підходи дослідження категорії «репутація». *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип.14. Т.1. С. 136–142.
181. Harlow Rex F. Building a Public Relations Definition. *Public Relations Review*. 1976, Winter. Vol. 2, № 4. P. 36.
182. Kreps D., Wilson R. Reputation and imperfect information. *Journal of Economic Theory*. 1982. №27(2). P. 253—279.
183. Milgrom P., Roberts J. Predation, reputation, and entry deterrence. *Journal of Economic Theory*. 1982. №27(2). P. 280—312.
184. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січн. 2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.08.2022).
185. Лист Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01-8/184 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07#Text (дата звернення: 30.08.2022).
186. Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 30.08.2022).
187. Стародубцев А. Теоретико-правові засади визначення поняття «ділова репутація». URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/6-2015/starodubcev.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).
188. Голішевська А.В. Соціокультурні чинники формування політичної репутації в контексті демократичного розвитку українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ. 2020. 225 с.
189. Яцуба Л. Репутація державного службовця як складова іміджу державної служби. URL:

[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03\(14\)/12yloids.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03(14)/12yloids.pdf) (дата звернення: 30.08.2022).

190. Гапоненко В. А. Інститут політичного лідерства як передумова демократизації політичної системи України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2020. Вип. 22(28), С. 42–47.

191. Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. *Європейський парламент* : URL:<https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf> (дата звернення: 20.05.2022).

192. Прес-брифінг «Підписання Декларації про наміри щодо Кодексу парламентської етики». Лабораторія законодавчих ініціатив. Веб-сайт : URL <https://parlament.org.ua/2017/02/09/pres-bryfing-pidpysannya-deklaratsiyi-pro-namiry-shhodo-kodeksu-parlamentskoji-etyky/> (дата звернення: 30.08.2022).

193. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 30.08.2022).

194. Законодавче регулювання питань парламентської етики в країнах Європейського Союзу. USAID, ПРОГРАМА РАДА, <http://radaprogram.org/infocenter/zakonodavche-regulyuvannya-pytan-parlamentskoji-etyky-v-krayinah-yeuropeyskogo-soyuzu> (дата звернення: 30.08.2022).

195. Кодекс поведінки членів парламентської асамблеї Ради Європи (Code of conduct for members of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, January 2015) <https://assembly.coe.int/LifeRay/APCE/pdf/Procedure/CodeOfConduct-EN.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

196. Кодекс поведінки парламентського персоналу. Доповідь Мауро Зампіні на конференції в Каїрі 1997 року (Codes of conduct for parliamentary staff. Report

prepared by Mr Mauro ZAMPINI (Italy), adopted at the Cairo Session (September 1997)). URL: <http://archive.ipu.org/ASGP-e/Zampini.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

197. Legislative Ethics: A Comparative Analysis. The National Democratic Institute for International Affairs, Legislative research series #4. URL: <http://www.ndi.org> (дата звернення: 30.08.2022).

198. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04 квіт.1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#n79> (дата звернення: 30.08.2022).

199. Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України : веб-сайт. URL: <https://reglament.rada.gov.ua/>.

200. Шестакова Ю.В. Дослідження парламентської етики, як пошук шляхів оптимізації інституту парламентаризму в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії*. 2021. Вип. 35. С. 252-258. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.30> (дата звернення: 30.08.2022).

201. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *Науковий збірник «Регіональні студії»*. 2021. Вип.26. С. 24-28. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.26.5> (дата звернення: 30.08.2022).

202. Шестакова Ю.В., Григорович Л.С. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 2. С. 70-74. URL: <http://politicus.od.ua/index.php/2022-ukr?id=55> (дата звернення: 30.08.2022).

203. Шестакова Ю.В. Сучасні виклики парламентській етиці України. *Науково-практичний журнал «Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління»*. 2022. № 2 (62). С. 155-162. URL: DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-24](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-24).

204. Шестакова Ю.В. Парламентська етика як складова політичної психології. Становлення публічного адміністрування в Україні : матеріали XI Конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 414-417.

205. Шестакова Ю.В. Тенденції розвитку парламентської етики в Україні. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF WORLD SCIENCE : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конфер. (10-12 червня 2020 року). Ванкувер, Канада : С. 805-812. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-dynamics-of-the-development-of-world-science-10-12-iyunya-2020-goda-vankuver-kanada-arhiv/>.

206. Шестакова Ю.В. Тенденції впровадження етичного кодексу парламентаря в Україні. *Інституалізація публічного управління в Україні в умовах Євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. за міжнар. участю 24 травня 2019 р. Київ : Т.1. С. 121-122.

207. Шестакова Ю.В. Етичні аспекти участі громадян у політичних процесах. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : матеріали І-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 17 берез. 2021 р. Київ : НАДУ, 2021. С. 45-50. URL: <http://academy.gov.ua/parliaments/pages/dop/3/files/35e2019c-97fc-4f50-8543-ce212d03eee4.pdf>.

208. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *30-років Незалежності України: досягнення, виклики, перспективи* : матеріали Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. 10 верес. 2021 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 79-81.

209. Шестакова Ю.В. Удосконалення нормативно-правової бази як основа розбудови етичної інфраструктури. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 190-192.

210. Шестакова Ю.В. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. Київ : ННІ ПУДС КНУ. 2022. С. 73-74.

211. Шестакова Ю.В. Парламентська етика в Україні: сучасні виклики. *Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління* : матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серп. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 215-216.

212. Shestakova, Y.V. Normative principles of parliamentary ethics in Ukraine and trends in their implementation. *Зарубужний науковий журнал «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)»* (Poland). 2021 Вип. № 6(42). С. 116-120. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/63> (дата звернення: 30.08.2022).

213. Шестакова Ю.В. Генеза інституту репутації парламентаря в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 4. С. 79-84. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.12>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Шестакова Ю.В. Дослідження парламентської етики, як пошук шляхів оптимізації інституту парламентаризму в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософ.-політолог. студії*. 2021. Вип. 35. С. 252-258. URL: DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.30>.

2. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *Науковий збірник «Регіональні студії»*. 2021. Вип.26. С. 24-28. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.26.5>.

3. Шестакова Ю.В., Григорович Л.С. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 2. С. 70-74. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.12>.

Внесок автора: удосконалення парламентської етики в Україні можливе за умов розроблення і впровадження більш дієвої моделі регулювання етичних норм поведінки парламентарів, що поєднує в собі контрольну, моніторингову й консультативну функції їх діяльності.

4. Шестакова Ю.В. Сучасні виклики парламентській етиці України. *Науково-практичний журнал «Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління»*. 2022. № 2 (62). С. 155-162. URL: DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-24](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-24).

5. Шестакова Ю.В. Генеза інституту репутації парламентаря в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 4. С. 79-84. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-4.12>.

Статті в зарубіжних виданнях

6. Shestakova, Y.V. Normative principles of parliamentary ethics in Ukraine and trends in their implementation. *Зарубіжний науковий журнал «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)» (Poland)*. 2021 Вип. № 6(42). С. 116-120. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/63>.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Шестакова Ю.В. Тенденції впровадження етичного кодексу парламентаря в Україні. *Інституалізація публічного управління в Україні в умовах Євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. за міжнар. участю (24 травня 2019 р.). Київ : Т.1. С. 121-122.

8. Шестакова Ю.В. Парламентська етика як складова політичної психології. *Становлення публічного адміністрування в Україні* : матеріали XI Конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 414-417.

9. Шестакова Ю.В. Тенденції розвитку парламентської етики в Україні. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF WORLD SCIENCE : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конфер. (10-12 червня 2020 року). Ванкувер, Канада : С. 805-812. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-dynamics-of-the-development-of-world-science-10-12-iyunya-2020-goda-vankuver-kanada-arhiv/>.

10. Шестакова Ю.В. Етичні аспекти участі громадян у політичних процесах. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : матеріали I-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (17 берез. 2021 р.). Київ : НАДУ, 2021. С. 45-50. URL: <http://academy.gov.ua/parliaments/pages/dop/3/files/35e2019c-97fc-4f50-8543-ce212d03eee4.pdf>.

11. Шестакова Ю.В. Основні моделі регулювання етичних норм поведінки парламентаря вироблені світовою практикою – актуальність для України. *30-років Незалежності України: досягнення, виклики, перспективи* : матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10 верес. 2021 р.). Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 79-81.

12. Шестакова Ю.В. Удосконалення нормативно-правової бази як основа розбудови етичної інфраструктури. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 19 квіт. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 190-192.

13. Шестакова Ю.В. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ. 2022. С. 73-74.

14. Шестакова Ю.В. Парламентська етика в Україні: сучасні виклики. *Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління* : матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серп. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 215-216.

Порівняльна характеристика способів нормативно-правового закріплення етичних стандартів парламентаря на прикладах демократичних країн світу

<i>Країна</i>	<i>Спосіб закріплення</i>	<i>Правовідносини, що регулюються</i>
АРГЕНТИНА	Конституція	члени палати депутатів повинні давати клятву «належним чином виконувати свої функції» (ст. 67); депутат може бути звільнений, якщо його моральний рівень буде визнаний таким, що не відповідає обійманій посаді (ст. 66); дійсні члени не можуть одночасно обіймати такі посади: міністр уряду, губернатор провінції, суддя, адвокат або будь-яка інша державна посада, виняток може бути зроблено за згодою відповідної палати. (ст. 72).
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ	Кодекс поведінки членів парламенту	визначає загальні норми громадського обов'язку, особистої поведінки та обов'язок реєструвати капіталовкладення, також містить загальні заборони на отримання хабарів, оплачувану адвокатську діяльність та зловживання інформацією.
ІНДІЯ	Закон про запобігання корупції (1988 р.)	державним посадовим особам заборонено отримувати гратифікації, окрім законної винагороди та дійсні члени не можуть одночасно займати такі посади: військовослужбовець, деякі «оплачувані посади» (наприклад, в державних установах, в державних підприємствах)
КАНАДА	1) Кодекс з регулювання конфлікту інтересів та працевлаштування після звільнення зі служби для осіб, що обіймають вищі та керівні державні посади від 1994 року 2) Регламент палати 21 (1991 рік)	визначені етичні стандарти, засоби громадського контролю, процедура прийняття рішень, а також приватні та державні інтереси. Забороняє в особистих цілях використовувати інформацію, одержану під час виконання посадових обов'язків, виключення становлять члени палати, які не обіймають міністерські посади. Дійсні члени не можуть одночасно обіймати такі посади: деякі державні та виборчі організації, не можуть бути членами провінційних законодавчих органів або обіймати посаду судей. забороняє всім членам брати участь в голосуваннях, що стосуються питань, в яких вони мають матеріальну зацікавленість

ПОЛЬЩА	<p>Кодекс етики Сейму Польщі – резолюція Сейму Республіки Польща про правила парламентської етики (17 липня 1998 рік)</p> <p>Конституційний акт (1992 рік)</p> <p>Закон про здійснення мандата депутата або сенатора (1996 рік)</p> <p>Кримінально-виконавчий кодекс Польщі (1969 р.)</p>	<p>Головним завданням парламентаря є «турбота про добре ім'я Сейму»; визначені етичні стандарти та норми поведінки парламентаря.</p> <p>членам Національних зборів заборонено брати участь в заходах, які можуть передбачати виникнення конфлікту інтересів.</p> <p>регулює питання, пов'язані з конфліктом інтересів, а також інші етичні питання, такі як отримання подарунків, робота за сумісництвом. Дійсні члени не мають право одночасно обіймати такі посади: президент Національного банку Польщі, голова Верховної Контрольної палати, Уповноважений з прав громадян, Уповноважений з прав дитини або його заступники, члени Ради з грошово-кредитної політики, Національної ради з питань радіомовлення та телебачення, послы, посади в канцеляріях зборів, сенату або президента Республіки, посади в сфері державного управління (за винятком членів Ради міністрів і державних секретарів), судді, прокурори, цивільні службовці, солдати на дійсній службі, будь-яка посада в поліції або оборонних відомствах.</p> <p>відповідальність за підкуп державних посадових осіб</p>
США	<p>Кодекс службової поведінки (Регламент палати представників XXIV, 1968, з поправками, внесеними в 1992 році)</p>	<p>члени палати, посадові особи та штатні службовці зобов'язані завжди поводитись у спосіб, що відображатиме непідкупність палати. У цьому кодексі у порівнянні з іншими дослідженими нормативними документами обмеження наведені більш детально, і серед іншого є інформація про таке: заборона на отримання подарунків, конфлікти інтересів, змішення особистих коштів члена палати і коштів, що були виділені на передвиборчу кампанію, неналежне використання офіційних ресурсів.</p>

Додаток 3

Дані журналістських розслідувань щодо причетності народних депутатів України ВРУ ІХ скликання до політичної корупції

Депутат та його політична приналежність	Суть журналістського розслідування щодо підозри у політичній корупції
Петро Порошенко ПП «Євросолідарність»	підкупу виборців на президентських виборах у 2019 році, торгівлі впливом, нецільового використання земельних ресурсів, надання преференцій при виконанні службових обов'язків, порушення антикорупційного законодавства, використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби
Сергій Кузьмін ПП «СН»	корупційні процеси у тендерах щодо постачання медичного обладнання в лікарні, хабар
Руслан Горбенко ПП «СН»	тендерні махінації: закупівля за завищеною ціною, розтрата, тендер з фіктивною конкуренцією
Олександр Юрченко ПП «СН»	отримання <u>неправомірної вигоди</u> , вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище
Остап Шипайло ПП «СН»	обмеження конкуренції, тендер з фіктивною конкуренцією, отримання <u>неправомірної вигоди</u> , вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище
Владислав Криклий ПП «СН»	організував тіньовий штаб, у якому відбувається розподіл корупційних потоків, порушення вимог фінансового контролю.
Віктор Медведчук ПП «ОПЗЖ» (заборонена партія)	використанні влади чи службового становища всупереч інтересам служби, а також у діяльності в умовах конфлікту інтересів, нецільове використання земельних ресурсів, ухилення від сплати податків,
Ілля Кива ПП «ОПЗЖ» (заборонена партія)	використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, не вжиття заходів із протидії корупції
Ренат Кузьмін ПП «ОПЗЖ» (заборонена партія)	незаконна забудова будинку у рекреаційній зоні Пущі-Водиці
Юлія Тимошенко ПП «Батьківщина»	підкуп виборців, торгівля впливом, порушення вимог щодо фінансування політичних партій, використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, тендерні махінації та махінації на безтендерних держзакупівлях
Костянтин Бондарев ПП «Батьківщини»	використанні влади чи службового становища всупереч інтересам служби, порушення вимог щодо фінансування політичних партій, порушення вимог фінансового контролю.
Микола Бабенко ПП «Біла Церква разом»	надання преференцій при виконанні службових обов'язків
Андрій Пузійчук ПП «Батьківщини»	тендерні махінації – пов'язані організатор і виконавець закупівлі
Руслан Требушкін ПП «Опозиційний блок» (заборонена партія)	використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному

	розмірі без законних на те підстав, порушення антикорупційного законодавства, порушення вимог фінансового контролю
Оксана Савчук ПП «Свобода»	підкуп виборців, використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, махінації на безтендерних держзакупівлях, порушення вимог фінансового контролю
Анатолій Урбанський мажоритарний округ	порушення антикорупційного законодавства
Ігор Палиця мажоритарний округ	порушення антикорупційного законодавства, використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, порушення вимог фінансового контролю
Олександр Сухов мажоритарний округ	підкуп виборців
Сергій Мінько мажоритарний округ	порушення на тендерних державних закупівлях – пов’язані організатор та виконавець закупівлі
Іван Чайківський мажоритарний округ	підкуп виборців
Геннадій Вацак мажоритарний округ	порушення антикорупційного законодавства
Ганна Бондар мажоритарний округ	торгівля впливом, підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, порушення антикорупційного законодавства

Додаток 4

**Приклади зафіксованих проявів сексизму та ейджизму
допущених депутатами ВРУ VIII та IX скликань**

<i>П.І.П. народного депутата та скликання ВРУ</i>	<i>Дата та формат порушення</i>	<i>Результат розгляду</i>
Барна О.С. , народний депутат VIII скликання	12.02.2016 під час ефіру ток-шоу на телеканалі «24» допустив наступний вислів щодо депутаток парламентської фракції «Об'єднання Самопоміч» - Войцицької В.М., Сотник О.С., Подоляк І.І. з пропозицією: <i>«Готель «Україна», 519 номер, завжди ввечері я там знаходжуся. Заходьте і буде корисно і приємно».</i>	Рішення Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ від 16.05.2016 – вирішено розглянути інформацію взяти до відома та звернути увага на неприпустимість дій, заяв та вчинків, що компрометують депутата, виборців та ВРУ а також необхідності додержання присяги народного депутата України, загальноvizнаних норм моралі.
Ляшко О.В. , народний депутат VIII скликання	20.12.2017 під час засідання ВРУ звернувся до Геращенко І.В. <i>«голови».</i>	Випадок не розглядався через неподання заяви до Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ.
Каплін С. М. , народний депутат VIII скликання	03.10.2018 під час виступу з трибуни вніс пропозицію профінансувати розвиток української освіти за рахунок скорочення кількості помічників депутатів, серед яких, як він вважає, у більшості <i>«представниці древнейших професій».</i>	Рішення Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ від 16.05.2016 – рекомендовано ВРУ прийняти рішення про позбавлення депутата права брати участь у п'яти пленарних засіданнях.
Мисик В.Ю. , народний депутат VIII скликання	17.10.2018 під час засідання Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Мисик В.О. звернувся до Пташник В.Ю. зі словами <i>«фемінізм за його присутності тут не пройде»</i> та <i>«жінки вносять великий хаос в чоловічий колектив».</i>	Рішення Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ від 28.02.2019 – вирішено розглянути інформацію взяти до відома та звернути увага на неприпустимість дій, заяв та вчинків, що компрометують депутата, виборців та ВРУ а також необхідності додержання присяги народного депутата України, загальноvizнаних норм моралі.
Ляшко О.В. , народний депутат VIII скликання	16.03.2018 під час засідання ВРУ назвав Геращенко І.В. <i>«віцеголови».</i>	Випадок не розглядався через неподання заяви до Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ.
Яценко А.В. , народний депутат VIII скликання	17.03.2018 у дописі про фіксацію на сторінці Руху «Чесно» в	Випадок не розглядався через неподання заяви до Комітету з

	соціальних мережах, депутат у відповідь на допис комунікаційниці проекту Юлії Решітько написав <i>«Такі як Ви самі в житті нічого не зробили корисного, вневнений, що і на роботу Ви попали через чиєсь ліжко»</i> .	питань Регламенту та організації роботи ВРУ.
Власенко С.В. , народний депутат VIII скликання	26.11.2018 під час позачергового засідання назвав Геращенко І.В. <i>«підстилкою»</i> .	Випадок не розглядався через неподання заяви до Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ.
Арахамія Д.Г., Корнієнко О.С. народні депутати IX скликання	23.06.2020 перед брифінгом у м. Миколаєві вдалися до сексистських висловів щодо обговорення зовнішності своєї колеги Аллахвердієвої І. В. і на адресу Домбровської Т.М. – <i>«баба робоча» «корабельна сосна»</i> .	Випадок не розглядався через неподання заяви до Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ.
Рудик С.Я. , народний депутат VIII, IX скликань	28.01.2021 під час свого виступу з трибуни ВРУ заявив відносно депутатки Безуглої М.В.: <i>«Мене дивує, як і кожного у цьому залі, що дівчинка, якій 32 роки закликає нас проголосувати за один із дуже важливих документів»</i> .	Рішення Комітету з питань Регламенту та організації роботи ВРУ від 10.02.2021 – рекомендовано ВРУ прийняти рішення про позбавлення депутата права брати участь у п'яти пленарних засіданнях.

Додаток 5

**Міжнародне правове забезпечення стандартів
етичної поведінки парламентарів**

<i>Дата прийняття документу</i>	<i>Назва документу</i>	<i>Суть документу</i>
17.12.1996	Резолюція 51/59 «Боротьба з корупцією», що ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН	Прийнято «типовий міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб», що стосується також депутатів парламентів та є інструментом боротьби з корупцією
06.11.1997	Резолюція Ради Європи (97) 24 «Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією»	якою запрошено національні влади застосовувати ці принципи в їхньому внутрішньому законодавстві та на практиці та закликала заохочувати прийняття обраними представниками кодексів поведінки.
17.12.1997	Конвенція Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проти хабарництва	Вимагає від держав реалізації національного законодавства, що забороняє підкуп парламентарів.
27.01.1999	Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію	зобов'язала держави здійснювати переслідування за активне і пасивне хабарництво в «національних народних зборах».
01.05.1999	Рада Європи заснувала Групу держав по боротьбі з корупцією (GRECO)	Для контролю над дотриманням антикорупційних стандартів і просування керівних принципів та забезпечення майданчика для обміну найкращими рішеннями в цій сфері.
17.06.1999	Рекомендація № 60 Ради Європи «Про політичну добропорядність місцевих і регіональних виборних представників», прийнята Конгресом місцевих і регіональних влад Європи	Додатком є Європейський кодекс поведінки, спрямований на підвищення політичної сумлінності місцевих та регіональних виборних представників, що містить рекомендацією виконання щоденних обов'язків відповідно до етичних принципів, а також зі здійснення превентивних заходів з метою зниження ризику корупції.
05.04.2000	Резолюція ПАРЕ № 1214 «Про роль парламенту у боротьбі з корупцією»	Встановлено, що «Парламентарі зобов'язані не тільки підкорятися букві закону, а й служити для всього суспільства прикладом непідкупності шляхом прийняття та дотримання власних кодексів поведінки».

31.10.2003	Конвенція ООН проти корупції, прийнята резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї	У статті 8 сформульовано юридично обов'язкову вимогу до суб'єктів, що підписують цей документ - «кожна Держава-учасниця прагне застосовувати, у рамках своїх інституціональних і правових систем, кодекси або стандарти поведінки для правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій».
2005 р.	«Права людини: довідник для парламентарів» - етичний кодекс, прийнятий Організацією Міжпарламентський союз	Містяться стандарти поведінки та вимоги щодо професійно-етичних норм для депутатів парламентів.
2-7 липня 2006 р.	Брюссельська декларація	Статтею 12 Резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ визначено рекомендації для регулювання професійних стандартів парламентарів.
Вересень 2006 р.	«Посібник з парламентської етики і поведінки: довідник для парламентаріїв» підготовлений та випущений робочою групою з парламентської етики та поведінки, що створена Глобальною організацією парламентаріїв проти корупції спільно з Вестмінстерським фондом за демократію	Містяться чинники розробки правил для кодексів поведінки.
15.09.2012	«Декларація відкритого парламенту»	Містить вимогу щодо необхідності прийняття професійно-етичних стандартів для парламентарів.
10.12.2018	Рішення ОБСЄ № 4/18 «Недопущення та припинення насильства щодо жінок»	Визнано «що жінки, які займаються професійною діяльністю в публічній сфері..., стикаються з підвищеною ймовірністю зазнати певних форм насильства або жорстокого поводження, погроз і утисків у зв'язку зі своєю роботою». Враховуючи вказану аргументацію закликає «спонукати всіх відповідних гравців, у тому числі що беруть участь у політичному житті, до внесення вкладу у зусилля щодо запобігання та припинення всіх форм насильства щодо жінок, включаючи тих, хто займається професійною діяльністю у публічній сфері».

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДАНИХ СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ ЩОДО ДЕЯКИХ ВАЖЛИВИХ АСПЕКТІВ РОБОТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ІХ СКЛИКАННЯ

З часів появи соціології вчені намагаються описати суспільство як соціальну систему, виділивши в ньому необхідні складові елементи. Однак по-справжньому великий крок в даному напрямку досліджень вдалося зробити тільки після створення загальної теорії систем.

Згідно з загальною теорією систем, простого взаємозв'язку елементів недостатньо. Сукупність елементів системи, рівно як й сукупність одиниць, взаємодіючи між собою, утворюють тим самим соціальну структуру з особливими, відмінними рисами.

Стосунки всередині цієї соціальної структури практично завжди такі, що вони взаємодіють один з одним спонтанно, нічим не керуючись. В результаті такої спонтанної взаємодії, суспільству притаманні риси абсолютної автономності, внаслідок якою розвиток суспільства не залежить від волі окремих суб'єктів, що входять до неї. Безумовно, за винятком дії дуже малої кількості керівників найвищого рівня (президенти, прем'єри й таке інше).

Відносини всередині суспільства й його структур мають всі ознаки певної групи статистичних відносин, а саме, - стохастичних процесів. Певні характеристики яких можуть вимірюватися за допомогою статистичних ознак (показників).

При проведенні соціологічних досліджень вкрай важливим є правильне визначення цих ознак та адекватне формулювання питань, на які потрібно отримати відповіді в процесі дослідження та, вимірявши кількісно статистичні характеристики тієї чи іншої ознаки, визначити закономірності формування

відносин всередині суспільства й, таким чином, сформувати бачення щодо перспектив розвитку суспільства.

При проведенні соціологічних досліджень вкрай важливим є правильне визначення обсягу вибірки. Всі послідуочі процедури будуть некоректними, безплідними, а, можливо, навіть хибними, якщо в процесі дослідження буде опитане недостатня кількість осіб. Якщо ж вибірка занадто велика, то витрати на організацію й проведення дослідження будуть занадто великими

При розрахунку мінімальної чисельності вибіркової сукупності преш за все необхідне визначити цілі майбутнього дослідження. Обсяг вибірки багато в чому обумовлюється саме тими завданнями, які стоять перед особою\організацією\дослідником, котрі проводять дослідження.

Як правило, на цьому етапі визначається і необхідна ступінь точності, тобто, довірча вірогідність з якою результати вибіркової сукупності розповсюджуються на генеральну сукупність. Зрозуміло, що чим ця ступінь точності (довірчої вірогідності) нижче, тим меншу кількість респондентів потрібно опитати в процесі дослідження.

Крім ступеня точності результатів дослідження, велику роль відіграє однорідність вибірки. Очевидно, що у разі, коли при якомусь дослідженні практично всі представники цільової аудиторії дають дуже схожі відповіді, сутність яких не віддзеркалює різноманітність генеральної сукупності, тим об'ємніше повинна бути вибірка.

При цьому треба розуміти, що генеральна сукупність дуже рідко буває однорідною. Тому при наявності в складі генеральної сукупності різних типів явища часто бажано забезпечити більш рівномірний представництво в вибіркової сукупності різних типів.

Окремо слід додати, що дуже часто неможливо досягнути виконання принципу повної «випадковості» відбору одиниць сукупності, коли вибір одиниць з генеральної сукупності проводиться випадково (або майже випадково) і всі

одиниці мають рівну (або майже рівну) ймовірність потрапити до вибірки. Однак відбір одиниць може бути заснований на принципі не випадкового відбору, коли на перше місце ставиться принцип доступності та цілеспрямованості. У таких випадках не можна говорити про репрезентативність отриманої вибірки, а обчислення помилок репрезентативності можна виробляти, лише маючи відомості про генеральної сукупності.

Цей принцип успішно досягається при застосуванні типової вибірки. Головна складність полягає в тому, що ми повинні мати додаткову інформацію про всю генеральної сукупності, що в ряді випадків є складним. Типову вибірку називають ще стратифікованої вибіркою; її застосовують також з метою більш рівномірного подання в вибірці різних соціальних груп.

Саме типові вибірки застосовуються в процесі формування малих вибірових сукупностей, так званих, малих вибірок, котрі нараховують сукупність одиниць менше за 30. Малі вибірки зустрічаються на практиці досить часто. При цьому слід наголосити, що така замала чисельність це скоріше аномальний, якщо не екстремальний випадок.

На практиці, та й в теорії статистики дуже не рекомендується оперувати з вибірками із кількістю менш за 150 одиниць сукупності. Взагалі, до малої вибірці вдаються, коли дослідження коштує дорого або дослідження пов'язане з знищенням продукції або зразків.

Відомі кілька схем формування не випадковою вибірки, які набули значного поширення і використовуються головним чином в соціологічних дослідженнях: відбір доступних одиниць спостереження, відбір за нюрнберзького методу, цільова вибірка при визначенні експертів та ін. Важливе значення має також квотна вибірка, яка формується дослідником по невеликій кількості істотних параметрів і дає дуже близький збіг з генеральною сукупністю. Інакше кажучи, квотний відбір повинен забезпечити досліднику майже повний збіг вибіркової і генеральної сукупностей по обраним ним

параметрам. Цілеспрямоване досягнення близькості двох сукупностей але обмеженому колу показників досягається, як правило, за допомогою вибірки істотно меншого обсягу, ніж при використанні випадкового відбору.

Як уже зазначалося, вибірковий метод дає можливість отримати відомості про генеральної сукупності з набагато меншими витратами коштів, часу і зусиль, ніж при суцільному спостереженні. Зрозуміло також, що суцільне вивчення всієї генеральної сукупності в ряді випадків неможливо, наприклад при перевірці якості продукції, зразки якої знищуються.

Основи теорії малих вибірок розробив англійський математик-статистик В.Госсет (псевдонім Стьюдент). Дослідження Стьюдента показали, що при невеликій чисельності сукупності середнє квадратичне відхилення у вибірці значно відрізняється від середнього квадратичного відхилення в генеральній сукупності.

Оскільки середнє квадратичне відхилення генеральної сукупності є одним із параметрів кривої нормального розподілу, то використовувати функцію нормального розподілу для оцінки параметрів генеральної сукупності за даними малих вибірок в силу отримання великих помилок неправомірно.

Беручи до уваги ці загальні, але дуже важливі, постулати теорії вибіркового методу досліджень соціально-економічних явищ, в тому числі соціологічних досліджень, групами статистиків-аналітиків й фахівців інформаційних систем розробили досить велику кількість так званих «калькуляторів вибірки», за допомогою яких дуже легко розраховується мінімальна чисельність вибірки для певних значень довірчої вірогідності, довірчого інтервалу та чисельності одиниць генеральної сукупності (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Калькулятор необхідної чисельності респондентів для обстеження їх точки зору щодо деяких аспектів роботи Верховної ради України ІХ скликання (опитування проведене у серпні-вересні 2022 року)

Розрахунок розміру вибірки	
Довірча ймовірність (<i>"точність"</i>)	☐ 85% ☐ 90%
	☒ 95% ☐ 97%
	☐ 99% ☐ 99,7%
Довірчий інтервал (<i>"похибка" ± %</i>)	<input type="text" value="5"/>
Генеральна сукупність (<i>"всього респондентів"</i>)	<input type="text" value="450"/>
Необхідний розмір вибірки	<input type="text" value="142"/>

Розрахунок довірчого інтервалу (<i>"похибка", ± %</i>)	
Довірча ймовірність (<i>"точність"</i>)	☐ 85% ☐ 90%
	☒ 95% ☐ 97%
	☐ 99% ☐ 99,7%
Розмір вибірки, осіб	<input type="text" value="142"/>
Генеральна сукупність	<input type="text" value="450"/>
Відсоток відповідей	<input type="text" value="30"/>
Довірчий інтервал (± %)	<input type="text" value="4,59"/>

<https://socio-lab.vntu.edu.ua/download/Calculator.html>

За допомогою Калькулятора необхідної численності вибірки було розраховано, що для довірчої вірогідності 90% та довірчого інтервалу 5%,

мінімальна чисельність респондентів дорівнює 142. Окремо слід додати, що в умовах малої вибірки характер розподілу одиниць у генеральній сукупності впливає на ймовірність появи тієї або іншої помилки вибірки. При цьому, цілком зрозуміло, що принаймні в цьому конкретному випадку, що генеральна сукупність не є повністю «чорним ящиком» та деякими відомостями про неї ми все ж маємо в своєму розпорядженні. Проводячи, наприклад, вибіркоче дослідження, що стосується, скажімо, певних ознак діяльності Верховної ради України, ми все ж маємо відомості про загальну чисельності, депутатів, їх розподіли за статтю, віком, сімейним станом, місцем проживання й іншими характеристиками. Ці відомості завжди використовуються в вибіркового дослідженні.

Окрім того, ми маємо досить достовірну інформацію щодо соціально-демографічних характеристик населення України, з генеральної сукупності якого, власне кажучи, й здійснюється відбір респондентів нашого опитування. Зокрема, відомо, *що відсоток жінок у стаціонарному населенні України в 2021 році склав 52,6% і, відповідно, чоловіків, 47,4%.*

Беручи це до уваги, було сформовано «*ідеальний розподіл*» майбутньої вибіркової сукупності 142 (їх мінімальна чисельність) респондентів за ознакою статі.

Таблиця 2

«Ідеальний розподіл» 142 респондентів опитування за ознакою статі

Стать	Кількість, % до загальної кількості
Жінка	76 (52,6%)
Чоловік	66 (47,4%)
Всього	142 (100%)

Додатково треба звернути увагу, що в реальних умовах певна кількість анкет, що розповсюджуються: а) не повертається; б) не містить повної інформації, чи

містить інформацію, з якої неможливо зрозуміти, що мав на увазі респондент, відповідаючи на те чи інше питання (наприклад, немає відповіді на жодне питання, чи, навпаки, є декілька відповідей на «закрите» питання, яке потребує тільки одну відповідь і т.д.; в) деякі респонденти мають аномальні значення важливих статистичних характеристик, які беруться в основу визначення вибіркової сукупності (наприклад, в графі вік позначено, скажімо (чисто умовно) 2 роки, чого, очевидно бути не може.

Зазвичай такі анкети з аномальними значеннями статистичних характеристик вилучаються з загальної кількості анкет, на основі яких було проведено опитування.

Після такої «перевірочної» процедури залишилося 115 анкет, результати аналізу яких наведено нижче

Таблиця 3

Реальний розподіл 115 респондентів опитування за ознакою статі

Стать	Кількість, % до загальної кількості
Жінка	66 – (57,3%)
Чоловік	40 – (42,7%)
Всього	115 – 100%

Таблиця 4

Розподіл опитуваних за віком

Вік	Кількість, % до загальної кількості
18-29 років	35 – 30,4%
30-49 років	60 – 52,2%
50 і більше років	20 – 17,4%
Всього	115 – 100%

Таблиця 5

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, наскільки в цілому депутати Верховної Ради України ІХ скликання дотримуються норм парламентської етики?»

Оцінка дотримання норм парламентської етики у ВРУ ІХ скликання, балів	Кількість, % до загальної кількості
1 – (повністю не дотримуються)	15 – 13%
2 – (переважно не дотримуються)	40 – 34,8%
3 – (частково не дотримуються, частково дотримуються)	51 -44,3%
4 – (переважно дотримуються)	8 – 7%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	2,43
Всього	115 – 100%

Як відомо, український парламентаризм переживає наразі системну кризу. Левова частка громадян України не довіряють Верховній Раді як вищому державному органу влади. Згідно деяких соціологічних опитувань питома вага таких громадян сягає 90%. Це особливо небезпечно, якщо врахувати, що ми живемо в парламентсько-президентській республіці, де роль законодавчої установи є ключовою.

В таких умовах проблема парламентської етики – актуальна й злободенна. Цей термін в нас часто хибно трактують, зводячи його лише до боротьби за депутатську дисципліну. Згідно з «Енциклопедією сучасної України», етика – «це система моральних норм і цінностей, властива певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей», а також наука, об'єктом дослідження якої є вказані моральні норми і цінності та в цілому мораль і моральність.

Таким чином, під парламентською етикою доцільно розуміти не лише окремі аспекти публічної поведінки депутата, а загальну систему його цінностей і норм поведінки, яка, зокрема, включає такі характеристики особистості як чесність, порядність, відповідальність, справедливість, гідність, совість тощо. Насправді парламентська етика регулює увесь комплекс законотворчої та іншої діяльності народних обранців. Мова йде про все коло питань, які стосуються діяльності

Верховної ради, - й про відвідуваність засідань, й про особисте голосування, й про лобізм, й про конфлікт інтересів та політичну корупцію. Тобто, це складний вузол протиріч, які сьогодні підточують зсередини український парламентаризм.

Згідно даних опитування, 47,8% вважають, що депутати ВРУ «повністю» чи «переважно» не дотримуються норм і правил парламентської етики і тільки 7% «переважно дотримуються», що свідчить про виключно низький рівень політичної культури, відсутність відповідальності перед виборцями та Законом та призводить до нехтування нардепами навіть елементарних морально-етичних правил поведінки.

Таким чином, ситуацію слід класифікувати як абсолютно невтішну та таку, яку серйозно підриває не тільки авторитет народних обранців, але й Верховної ради в цілому.

Таблиця 6

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи зазнають жінки дискримінації за ознакою статі під час виборчого процесу до Верховної Ради України?»

Оцінка рівня дискримінації за ознакою статі, що зазнають жінки під час виборчого процесу до ВРУ	Кількість / в тч
1 – (не зазнають)	16 – 13,9%
2 – (переважно не зазнають)	24 – 20,9%
3 – (частково не зазнають, частково зазнають)	38 – 33%
4 – (переважно зазнають)	28 – 24,3%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>2,4</u>
Всього	115 – 100%

Як відомо, Закон України «Про вибори народних депутатів України» на підставі Конституції України визначає організацію і порядок проведення виборів народних депутатів України.

Текстуальний аналіз цього Закону доводить, що він не містить дискримінаційних норм за ознакою статі, отже є гендерно-нейтральним.

Водночас, лише 13,9% респондентів вважають, що цей Закон не порушується, тобто жінки не зазнають дискримінації за ознакою статі під час виборчого процесу

до Верховної Ради України. І ще 20,9% респондентів вважають, що жінки «переважно не зазнають» дискримінації.

Середній бал дорівнює всього 2,34, що, на думку автора, є абсолютно незадовільним результатом.

Таким чином, необхідно прийняти й неуклінно дотримуватися таких нормативно-правових документів, завдяки реалізації яких буде досягнуто не формальне, а реальне паритетне становище жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Таблиця 7

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України IX скликання прояви сексизму?»

Оцінка наявності проявів сексизму у ВРУ IX скликання, балів	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	14 – 12,2%
2 – (переважно немає)	28 – 24,3%
3 – (частково є)	33 – 28,7%
4 – (переважно є)	28 – 24,3%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>2,5</u>
Всього	115 – 100%

Аналізуючи дані таблиці 7, треба відмітити, що на початку 90-х у Верховній Раді було 2,2% жінок, зараз – 12%. Водночас, у країнах ЄС жінок у парламентах в середньому удвічі більше (29%). А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%.

Беручи до уваги цей, а також, й інші факти, 24,3% респондентів вважає, що прояви сексизму, такі як жести, візуальна репрезентація, сказані чи написані слова, практика чи поведінка, які базуються на ідеї, що особа чи група осіб є малозначимими через їхню стать, «переважно існують». І рівно вдвічі менше

(12,2%) опитуваних вважають, що «не існують». Середня оцінка дорівнює 2,5. Що також свідчить про незадовільну ситуацію в ВРУ щодо відношення до жінок, та не зовсім гідне становище до них.

Таблиця 8

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України ІХ скликання прояви ейджизму (створення стереотипів і дискримінація людей за віковою ознакою)?»

Оцінка наявності проявів ейджизму у ВРУ ІХ скликання	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	21 - 18,3%
2 – (переважно немає)	26 – 22,6%
3 – (частково є)	25 – 21,7%
4 – (переважно є)	30 - 26,1%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	<u>2,3</u>
Всього	115 – 100%

Як відомо, ейджизм означає процес дискримінації людей (колег, незнайомих людей тощо) на підставі її віку, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства. Проявляється в готовності адекватно сприймати і співпрацювати лише з людьми, які відповідають заздалегідь установленим віковим критеріям.

Слід наголосити, що в Україні існують певні проблеми поширення негативного та упередженого ставлення до людей за віковою ознакою. Є, звісно, прояви цього явища і в ВРУ, де більше чверті (26,1%) респондентів вважають, що ці прояви мають місце. І ще 21,7%, - що вони проявляються «частково». Середня оцінка дорівнює 2,3.

Таким чином, автор вважає, що у ВРУ необхідно набагато більше уваги приділяти удосконаленню законодавства та обґрунтовано важливість розробки дієвого механізму боротьби з випадками упередженості до людей залежно від їх віку. При цьому, потрібно приймати, зокрема, позитивний досвід зарубіжних країн у сфері боротьби з ейджизмом та запроваджувати ефективні шляхи вирішення проблем антидискримінаційної політики в Україні.

Таблиця 9

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України ІХ скликання прояви політичної корупції?»

Оцінка наявності проявів політичної корупції у ВРУ ІХ скликання, балів	Кількість / в тч
1 – (зовсім немає)	2 – 1,7%
2 – (переважно немає)	3 – 2,6%
3 – (частково є)	15 – 13%
4 – (переважно є)	26 – 22,6%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	7,6
Всього	115 – 100%

Таблиця 10

Розподіл опитуваних за питанням «Як Ви вважаєте, чи шкодить в цілому роботі Верховної Ради України відсутність народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано?»

Оцінка рівня нанесення шкоди роботі ВРУ відсутністю народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано	Кількість / в тч
1 – (зовсім не шкодить)	9 - 7,8%
2 – (переважно не шкодить)	3 – 2,6%
3 – (частково шкодить)	21 – 18,3%
4 – (переважно шкодить)	9 – 7,8%
СЕРЕДНЯ ОЦІНКА	5,8
Всього	115 – 100%

Підсумовуючи за викладеним, треба наголосити, як відомо, існує кілька різновидів поширення вибіркової сукупності на генеральну сукупність.

При цьому головною проблемою у всілякому разі залишається коректна процедура формування вибіркової сукупності та розрахунок її основних характеристик.

Беручи до уваги, що саме цьому аспекту приділено основну увагу, результати опитування, на думку авторів є надійними та репрезентативними.

АНКЕТА ОПИТУВАННЯ:
«ПАРЛАМЕНТСЬКА ЕТИКА В УКРАЇНІ: сучасні виклики»

Вітання! Мною, Юлією ШЕСТАКОВОЮ, здобувачкою наукового ступеня доктора філософії з політології Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (кафедра парламентаризму) проводиться опитування громадської думки щодо наявних сучасних викликів, що постали перед парламентською етикою в Україні, з метою висвітлення отриманих результатів у власному дисертаційному дослідженні. Конфіденційність Вам гарантується - Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді і допоможуть нам спільно з'ясувати сучасні виклики, що постали перед парламентською етикою в Україні.

1. Вкажіть Вашу стать:

- Жінка
- Чоловік

2. До якої вікової групи Ви належите?

- 18-29
- 30-49
- 50 і більше

3. Як Ви вважаєте, наскільки в цілому депутати Верховної Ради України IX скликання дотримуються норм парламентської етики?

- 1) Повністю не дотримуються
- 2) Переважно не дотримуються
- 3) Частково не дотримуються, частково дотримуються
- 4) Переважно дотримуються

4. Як Ви вважаєте, чи зазнають жінки дискримінації за ознакою статі під час виборчого процесу до Верховної Ради України?

- 1) Не зазнають

- 2) Переважно не зазнають
 - 3) Частково зазнають, частково не зазнають
 - 4) Переважно зазнають
5. **Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України IX скликання прояви сексизму (акт, жести, візуальна репрезентація, сказані чи написані слова, практика чи поведінка, які базуються на ідеї, що особа чи група осіб є малозначимими через їхню стать)?**
- 1) Зовсім немає
 - 2) Переважно немає
 - 3) Частково є
 - 4) Переважно є
6. **Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України IX скликання прояви ейджизму (створення стереотипів і дискримінація людей за віковою ознакою)?**
- 1) Зовсім немає
 - 2) Переважно немає
 - 3) Частково є
 - 4) Переважно є
7. **Як Ви вважаєте, чи наявні у Верховній Раді України IX скликання прояви політичної корупції?**
- 1) Зовсім немає
 - 2) Переважно немає
 - 3) Частково є
 - 4) Переважно є
8. **Як Ви вважаєте, чи шкодить в цілому роботі Верховної Ради України відсутність народного депутата під час голосувань при прийнятті рішень на пленарних засіданнях та засіданнях комітетів, до складу яких його обрано?**
- 1) Зовсім не шкодить
 - 2) Переважно не шкодить
 - 3) Частково шкодить
 - 4) Переважно шкодить

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Голови Верховної Ради України

м. Київ

№ 1240-к, 03 грудня 2019 р.

Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат,
передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус
народного депутата України»

У зв'язку з набранням чинності Законом України від 16 жовтня 2019 року № 196-IX та з метою впорядкування порядку обліку робочого часу народних депутатів України, здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України»:

1. Встановити, що нарахування заробітної плати народному депутату України здійснюється на підставі таблиця обліку робочого часу, підписаного головою і секретарем відповідного комітету Верховної Ради України, керівником секретаріату цього комітету.

2. Облік робочого часу народних депутатів України здійснюється секретаріатами комітетів Верховної Ради України.

Облік робочого часу Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України здійснюється на підставі таблиця обліку робочого часу, підписаного керівником патронатної служби відповідної посадової особи.

Облік робочого часу народних депутатів України, які не входять до складу жодного комітету Верховної Ради України, здійснюється підрозділом Апарату Верховної Ради України, що здійснює організаційне забезпечення пленарних засідань.

Підставою для внесення відміток про відпрацьований час до таблиця обліку робочого часу відповідно до положень пункту 5 частини першої статті 36, пункту 2 частини третьої статті 39, статті 40 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частин третьої, четвертої статті 26 Регламенту Верховної Ради України є:

дані участі народного депутата України у голосуваннях при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях;

дані обліку присутніх народних депутатів України на засіданнях комітетів Верховної Ради України;

дані про відрядження народних депутатів України, в тому числі для роботи з виборцями;

дані про перебування народного депутата України у відпустці;
дані про відсутність народного депутата України у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;

дані про інші поважні причини;

дані про роботу народних депутатів України в комітетах, депутатських фракціях (депутатських групах) у Верховній Раді України, тимчасових слідчих або тимчасових спеціальних комісіях, спеціальній тимчасовій слідчій комісії.

У дні проведення пленарних засідань Верховної Ради України відмітка про відпрацьований час вноситься до табеля обліку у разі, якщо народний депутат України взяв участь у не менш як 70 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на кожному пленарному засіданні.

3. Дані обліку участі народного депутата України у голосуванні при прийнятті рішень Верховної Ради України у відсотках формуються та оприлюднюються Апаратом Верховної Ради України на офіційному веб-сайті Верховної Ради України. Ці дані використовуються при внесенні відміток до табеля обліку робочого часу народного депутата України за дні проведення пленарних засідань Верховної Ради України.

Табелі із зазначенням фактично відпрацьованого кожним народним депутатом України робочого часу передаються секретаріатами комітетів Верховної Ради України, відповідними патронатними службами, а щодо народних депутатів України, які не входять до складу жодного комітету Верховної Ради України – підрозділом Апарату Верховної Ради України, що здійснює організаційне забезпечення пленарних засідань, не пізніше останнього числа поточного місяця до підрозділу Апарату Верховної Ради України, що забезпечує розрахунки з народними депутатами України, для нарахування народним депутатам України заробітної плати.

У період між закриттям та відкриттям чергових сесій Верховної Ради України (у міжсесійний період) дані про роботу народних депутатів України у комітетах Верховної Ради України, тимчасових спеціальних комісіях чи тимчасових слідчих комісіях Верховної Ради України вносяться до табеля обліку робочого часу народних депутатів України у випадку продовження ними роботи відповідно до положень частин третьої, четвертої статті 10 Регламенту Верховної Ради України.

4. Витрати, пов'язані з виконанням депутатських повноважень, відшкодовуються народному депутату України не пізніше 20 числа місяця, наступного за місяцем, за який здійснюється відшкодування.

Відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, за останній місяць бюджетного року здійснюється до завершення поточного бюджетного року.

5. За допомогою електронної системи підрахунку голосів картками формуються узагальнені дані щодо участі народного депутата України у голосуваннях при прийнятті рішень Верховної Ради України під час пленарних засідань Верховної Ради України, що відбуваються протягом календарного місяця (співвідношення кількості голосувань, у яких взяв участь народний депутат України на пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного місяця, до загальної кількості таких голосувань за цей місяць).

Облік участі народних депутатів України у засіданнях комітету, до складу якого їх обрано, здійснюється секретарем відповідного комітету.

Відомості щодо участі народних депутатів України в засіданнях комітету Верховної Ради України, до складу якого їх обрано, мають містити інформацію щодо загальної кількості засідань комітету протягом календарного місяця та щодо кількості засідань комітету, у яких взяв участь кожен народний депутат України – член цього комітету, а також інформацію про відсутність народного депутата України на засіданні такого комітету з поважних причин.

Відомості щодо участі народних депутатів України в засіданнях комітету Верховної Ради України, до складу якого їх обрано, підписані головою і секретарем відповідного комітету, керівником секретаріату цього комітету, надаються секретаріатом комітету до підрозділу Апарату Верховної Ради України, що здійснює організаційне забезпечення пленарних засідань, не пізніше останнього числа поточного місяця.

6. У разі наявності підстав, передбачених абзацом другим частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», підрозділ Апарату Верховної Ради України, що здійснює організаційне забезпечення пленарних засідань, на основі відомостей щодо обліку робочого часу народного депутата України не пізніше 5 числа наступного за звітним місяця подає Керівнику Апарату України матеріали стосовно народних депутатів України, які протягом календарного місяця без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях Верховної Ради України або у більш як 50 відсотках засідань комітету Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, з проектом відповідного подання до комітету Верховної Ради України, до компетенції якого належать питання депутатської етики. Зазначені матеріали не пізніше 8 числа наступного за звітним місяця передаються до зазначеного комітету для прийняття відповідного рішення.

7. Рішення комітету, до компетенції якого належать питання депутатської етики, про припинення відшкодування народному депутату України витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, за відповідний календарний місяць, надсилається Голові Верховної Ради України для прийняття відповідного рішення.

8. Розпорядження Голови Верховної Ради України про припинення відшкодування народному депутату України витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, передається до підрозділу Апарату Верховної Ради України, що забезпечує розрахунки з народними депутатами України, не пізніше 15 числа наступного за звітним місяця.

9. Визнати таким, що втратило чинність, розпорядження Голови Верховної Ради України від 7 вересня 2009 року №799.

10. Контроль за виконанням цього розпорядження покласти на Першого заступника та заступника Голови Верховної Ради України відповідно до розподілу їх обов'язків.

Голова Верховної Ради
України

Д. РАЗУМКОВ

Додаток 9

Вибірка рішень Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України щодо реалізації положень ст. 33 ЗУ «Про статус народного депутата України» щодо матеріальної відповідальності парламентів з вересня 2021 по лютий 2022

1. Рішення від 06.10.2021

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

06 жовтня 2021, 16:23(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у вересні 2021 року (лист від 01.10.2021 електронна картка документа (660688))

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у вересні 2021 року (лист від 01.10.2021 електронна картка документа (660688))

Протокол № 84
від 6 жовтня 2021 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (лист в.о. Керівника Апарату Верховної Ради України Теплюка М.О. від 01.10.2021 електронна картка документа (660688) (додається) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом вересня 2021 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, враховуючи кількість пленарних засідань Верховної Ради України, що відбулися у вересні 2021 року згідно з календарним планом проведення шостої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, а також з урахуванням розпорядження Голови Верховної Ради України від 27.09.2021 № 811-К (про надання відпустки народному депутату України Савченко О.С.), керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», положеннями пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р і ш и в:**

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О., відповідно до абзацу другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням

депутатських повноважень за вересень 2021 року, народним депутатам України, які згідно з відомостями, поданими Апаратом Верховної Ради України, протягом вересня 2021 року:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Аллахвердієвій Ірині Валеріївні
3. Арахамії Давиду Георгійовичу
4. Бойку Юрію Анатолійовичу
5. Борту Віталію Петровичу
6. Буймістер Людмилі Анатоліївні
7. Василіву Ігорю Володимировичу
8. Вацаку Геннадію Анатолійовичу
9. Галушку Миколі Леонідовичу
10. Герезі Олександрю Володимировичу
11. Данілову Віталію Богдановичу
12. Деркачу Андрію Леонідовичу
13. Дубінському Олександрю Анатолійовичу
14. Дубневичу Ярославу Васильовичу
15. Дунаєву Сергію Володимировичу
16. Єфімову Максиму Вікторовичу
17. Івченку Вадиму Євгеновичу
18. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
19. Кальцеву Володимирю Федоровичу
20. Качному Олександрю Сталіноленовичу
21. Киві Іллі Володимировичу
22. Коту Андрію Богдановичу
23. Княжицькому Миколі Леонідовичу
24. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
25. Кучеру Миколі Івановичу
26. Лабазюку Сергію Петровичу
27. Ларіну Сергію Миколайовичу
28. Леросу Гео Багратовичу
29. Львовчкіній Юлії Володимирівні
30. Ляшенко Анастасії Олексіївні
31. Мамояну Суто Чолоєвичу
32. Мейдичу Олегу Леонідовичу
33. Новинському Вадиму Владиславовичу
34. Одарченку Андрію Миколайовичу
35. Плачковій Тетяні Михайлівні

36. Пузанову Олександрю Геннадійовичу
37. Рудик Кірі Олександрівні
38. Скорику Миколі Леонідовичу
39. Сольському Миколі Тарасовичу
40. Суркісу Григорію Михайловичу
41. Трухіну Олександрю Миколайовичу
42. Умерову Рустему Енверовичу
43. Фельдману Олександрю Борисовичу
44. Фріз Ірині Василівні
45. Шаповалову Юрію Анатолійовичу
46. Шараськіну Андрію Андрійовичу
47. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
48. Шкрум Альоні Іванівні
49. Шпенову Дмитру Юрійовичу

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано:

1. Шахову Сергію Володимировичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Бондару Віктору Васильовичу
2. Івахову Степану Петровичу
3. Кісільову Ігорю Петровичу
4. Козаку Тарасу Романовичу
5. Королевській Наталії Юріївні
6. Кузьміну Ренату Равелійовичу
7. Львовчкіну Сергію Володимировичу
8. Медведчуку Віктору Володимировичу
9. Палиці Ігорю Петровичу
10. Порошенку Петру Олексійовичу
11. Рабіновичу Вадиму Зіновійовичу
12. Солоду Юрію Васильовичу
13. Столару Вадиму Михайловичу
14. Христенку Федору Володимировичу
15. Яценку Антону Володимировичу

2. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України Разумкову Д.О. та в.о. Керівника Апарату Верховної Ради України Теплоку М.О.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74531.html

2. Рішення від 10.11.2021

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

10 листопада 2021, 15:52(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості та уточнюючі відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у жовтні 2021 року)

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості та уточнюючі відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у жовтні 2021 року)

Протокол № 89
від 10 листопада 2021 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (листи в.о. Керівника Апарату Верховної Ради України Теплюка М.О. від 1, 4, 5, 8, 9 та 10 листопада 2021 року (електронні картки документів (690696), (697444), (698691), (700346), (701567), (701859), (701872), (702614), (702840), (702999), (704034), (704482) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом жовтня 2021 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, а також уточнюючі відомості щодо обліку робочого часу окремих народних депутатів України в жовтні 2021 року; з урахуванням листів народного депутата України Аллахвердієвої І.В. (електронні картки документів (678451) та (682204) про відсутність на пленарних засіданнях Верховної Ради України 19 та 21 жовтня 2021 року у зв'язку із необхідністю отримання послуг у сфері охорони здоров'я, враховуючи кількість пленарних засідань Верховної Ради України, що відбулися у жовтні 2021 року згідно з календарним планом проведення шостої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», положеннями пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р і ш и в:**

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О., відповідно до абзацу другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень за жовтень 2021 року, народним депутатам України, які згідно з відомостями, поданими Апаратом Верховної Ради України, протягом жовтня 2021 року:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Бакунцю Павлу Андрійовичу
3. Бойку Юрію Анатолійовичу
4. Бондару Віктору Васильовичу
5. Буймістер Людмилі Анатоліївні
6. Василевській-Смаглюк Ользі Михайлівні
7. Володіній Дар'ї Артемівні
8. Волошину Олегу Анатолійовичу
9. Герезі Олександровичу Володимировичу
10. Гетманцеву Данилу Олександровичу
11. Деркачу Андрію Леонідовичу
12. Дмитрієвій Оксані Олександрівні
13. Дмитруку Артему Геннадійовичу
14. Дубінському Олександровичу Анатолійовичу
15. Дубневичу Ярославу Васильовичу
16. Іванову Володимировичу Іллі
17. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
18. Кальцеву Володимировичу Федоровичу
19. Киві Іллі Володимировичу
20. Кицаку Богдановичу Вікторовичу
21. Коту Андрію Богдановичу
22. Княжицькому Миколі Леонідовичу
23. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
24. Куницькому Олександровичу Олеговичу
25. Лабазюку Сергію Петровичу
26. Ларіну Сергію Миколайовичу
27. Львовчкіній Юлії Володимирівні
28. Люшняку Миколі Володимировичу
29. Ляшенко Анастасії Олексіївні
30. Мамояну Суто Чолоєвичу
31. Міньку Сергію Анатолійовичу
32. Наталусі Дмитру Андрійовичу
33. Ніколаєнку Андрію Івановичу
34. Новинському Вадимовичу Владиславовичу
35. Одарченку Андрію Миколайовичу
36. Пузанову Олександровичу Геннадійовичу
37. Пузійчуку Андрію Вікторовичу
38. Рабіновичу Вадимовичу Зіновійовичу

39. Разумкову Дмитру Олександровичу
40. Рубльову Вячеславу Володимировичу
41. Рудик Кірі Олександрівні
42. Рудику Сергію Ярославовичу
43. Саврасову Максиму Віталійовичу
44. Савченко Ользі Станіславівні
45. Скороход Анні Костянтинівні
46. Сольському Миколі Тарасовичу
47. Стріхарському Андрію Петровичу
48. Струневичу Вадиму Олеговичу
49. Таруті Сергію Олексійовичу
50. Тищенку Миколі Миколайовичу
51. Трухіну Олександр Миколайовичу
52. Умерову Рустему Енверовичу
53. Халімону Павлу Віталійовичу
54. Холодову Андрію Івановичу
55. Швачку Антону Олексійовичу
56. Шевченку Євгенію Володимировичу
57. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
58. Шипайлу Остапу Ігоровичу
59. Юрченку Олександр Миколайовичу
60. Ясько Єлизаветі Олексіївні

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано:

1. Кулінічу Олегу Івановичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Арахамії Давиду Георгійовичу
2. Борту Віталію Петровичу
3. Дунаєву Сергію Володимировичу
4. Єфімову Максиму Вікторовичу
5. Івахову Степану Петровичу
6. Кісільову Ігорю Петровичу
7. Козаку Тарасу Романовичу
8. Королевській Наталії Юріївні
9. Кузьміну Ренату Равелійовичу

10. Львовчкіну Сергію Володимировичу
11. Медведчуку Віктору Володимировичу
12. М'ялику Віктору Ничипоровичу
13. Палиці Ігорю Петровичу
14. Порошенку Петру Олексійовичу
15. Солоду Юрію Васильовичу
16. Столару Вадиму Михайловичу
17. Фельдману Олександрю Борисовичу
18. Христенку Федору Володимировичу
19. Шахову Сергію Володимировичу
20. Шпенюву Дмитру Юрійовичу
21. Яценку Антону Володимировичу

2. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України Стефанчуку Р.О. та Апарату Верховної Ради України.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74557.html

3. Рішення від 08.12.2021

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

08 грудня 2021, 14:45(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у листопаді 2021 року (лист від 03.12.2021 електронна картка документа (745556))

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у листопаді 2021 року (лист від 03.12.2021 електронна картка документа (745556))

Протокол № 93
від 8 грудня 2021 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (лист Керівника Апарату Верховної Ради України Штучного В.В. від 3 грудня 2021 року (електронна картка документа (745556)) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом

листопада 2021 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, враховуючи кількість пленарних засідань Верховної Ради України, що відбулися у листопаді 2021 року згідно з календарним планом проведення шостої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», положеннями пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р і ш и в**:

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О., відповідно до абзацу другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень за листопад 2021 року, народним депутатам України, які згідно з відомостями, поданими Апаратом Верховної Ради України, протягом листопада 2021 року:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Алексєєву Сергію Олеговичу
2. Божику Валерію Івановичу
3. Бойку Юрію Анатолійовичу
4. Василенко Лесі Володимирівні
5. Вацаку Геннадію Анатолійовичу
6. Верещук Ірині Андріївні
7. Володіній Дар'ї Артемівні
8. Галушку Миколі Леонідовичу
9. Герезі Олександровичу Володимировичу
10. Деркачу Андрію Леонідовичу
11. Дмитруку Артему Геннадійовичу
12. Дубінському Олександровичу Анатолійовичу
13. Дубневичу Ярославовичу Васильовичу
14. Дунаєву Сергію Володимировичу
15. Єфімову Максиму Вікторовичу
16. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
17. Киві Іллі Володимировичу
18. Кісільову Ігорю Петровичу
19. Коту Андрію Богдановичу
20. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
21. Ларіну Сергію Миколайовичу

22. Лопушанському Андрію Ярославовичу
23. Лукашеву Олександрю Анатолійовичу
24. Магомедову Мусі Сергоєвичу
25. Мамояну Суто Чолоєвичу
26. Ніколаснку Андрію Івановичу
27. Новинському Вадиму Владиславовичу
28. Новікову Михайлу Миколайовичу
29. Пузійчуку Андрію Вікторовичу
30. Рудик Кірі Олександрівні
31. Рудику Сергію Ярославовичу
32. Сольському Миколі Тарасовичу
33. Струневичу Вадиму Олеговичу
34. Тищенку Миколі Миколайовичу
35. Трухіню Олександрю Миколайовичу
36. Умерову Рустему Енверовичу
37. Фельдману Олександрю Борисовичу
38. Холодову Андрію Івановичу
39. Шаповалову Юрію Анатолійовичу
40. Шахову Сергію Володимировичу
41. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
42. Шипайлу Остапу Ігоровичу
43. Шпенову Дмитру Юрійовичу
44. Ясько Єлизаветі Олексіївні

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано:

1. Кулінічу Олегу Івановичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Арахамії Давиду Георгійовичу
3. Бондару Віктору Васильовичу
4. Борту Віталію Петровичу
5. Буймістер Людмилі Анатоліївні
6. Івахову Степану Петровичу
7. Козаку Тарасу Романовичу
8. Королевській Наталії Юріївні

9. Кузьміну Ренату Равелійовичу
10. Лабазюку Сергію Петровичу
11. Львовчкіній Юлії Володимирівні
12. Львовчкіну Сергію Володимировичу
13. Ляшенко Анастасії Олексіївні
14. Медведчуку Віктору Володимировичу
15. М'ялику Віктору Ничипоровичу
16. Палиці Ігорю Петровичу
17. Пономарьову Олександрю Сергійовичу
18. Порошенку Петру Олексійовичу
19. Пузанову Олександрю Геннадійовичу
20. Рабінювичу Вадиму Зіновійовичу
21. Солоду Юрію Васильовичу
22. Столару Вадиму Михайловичу
23. Суркісу Григорію Михайловичу
24. Таруті Сергію Олексійовичу
25. Христенку Федору Володимировичу
26. Шевченку Євгенію Володимировичу
27. Яценку Антону Володимировичу

2. Звернути увагу Апарату Верховної Ради України на те, що відповідно до абзацу другого пункту 4 розпорядження Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32, 33 Закону України «Про статус народного депутата України» відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень, за грудень 2021 року має здійснюватися до завершення поточного бюджетного року.

3. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України Стефанчуку Р.О. та Керівнику Апарату Верховної Ради України Штучному В.В.

Голова Комітету **С.В. КАЛЬЧЕНКО**
https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74583.html

4. Рішення від 19.01.2022.

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

19 січня 2022, 15:55(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо

обліку робочого часу народних депутатів України у грудні 2021 року (листи від 30 грудня 2021 року (електронна картка документа (778624) та від 12 січня 2022 року (електронна картка документа (798955)

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у грудні 2021 року (листи від 30 грудня 2021 року (електронна картка документа (778624) та від 12 січня 2022 року (електронна картка документа (798955)

Протокол № 97
від 19 січня 2022 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (листи в.о. Керівника Апарату Верховної Ради України Теплюка М.О. від 30 грудня 2021 року (електронна картка документа (778624) та Керівника Апарату Верховної Ради України Штучного В.В. від 12 січня 2022 року (електронна картка документа (798955) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом грудня 2021 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», положеннями пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р і ш и в:**

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О., відповідно до абзацу другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень за грудень 2021 року (в розмірі, встановленому в 2021 році) народним депутатам України, яким такі витрати були відшкодовані у грудні 2021 року у зв'язку із закінченням бюджетного року, та які:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Божику Валерію Івановичу
2. Бойку Юрію Анатолійовичу
3. Бондарєву Костянтину Анатолійовичу
4. Буймістер Людмилі Анатоліївні
5. Вацаку Геннадію Анатолійовичу
6. Галушку Миколі Леонідовичу
7. Герезі Олександрю Володимировичу

8. Гузю Ігорю Володимировичу
9. Данілову Віталію Богдановичу
10. Деркачу Андрію Леонідовичу
11. Дмитруку Артему Геннадійовичу
12. Дубінському Олександру Анатолійовичу
13. Єфімову Максиму Вікторовичу
14. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
15. Кальцеву Володимиру Федоровичу
16. Киві Іллі Володимировичу
17. Кісільову Ігорю Петровичу
18. Коту Андрію Богдановичу
19. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
20. Козаку Володимиру Васильовичу
21. Лабазюку Сергію Петровичу
22. Ларіну Сергію Миколайовичу
23. Лопушанському Андрію Ярославовичу
24. Львовчкіній Юлії Володимирівні
25. Ляшенко Анастасії Олексіївні
26. Мамоянну Суто Чолоєвичу
27. Молотку Ігорю Федоровичу
28. Нагорняку Сергію Володимировичу
29. Новинському Вадиму Владиславовичу
30. Палиці Ігорю Петровичу
31. Плачковій Тетяні Михайлівні
32. Пономарьову Олександру Сергійовичу
33. Пузійчуку Андрію Вікторовичу
34. Рабіновичу Вадиму Зіновійовичу
35. Рубльову Вячеславу Володимировичу
36. Рудик Кірі Олександрівні
37. Савченко Ользі Станіславівні
38. Скорику Миколі Леонідовичу
39. Сольському Миколі Тарасовичу

40. Сосі Роману Васильовичу
41. Струневичу Вадиму Олеговичу
42. Сюмар Вікторії Петрівні
43. Таруті Сергію Олексійовичу
44. Трухіну Олександрю Миколайовичу
45. Умерову Рустему Енверовичу
46. Холодову Андрію Івановичу
47. Шаповалову Юрію Анатолійовичу
48. Шахову Сергію Володимировичу
49. Шевченку Євгенію Володимировичу
50. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
51. Шкрум Альоні Іванівні
52. Шпенову Дмитру Юрійовичу
53. Янченко Галині Ігорівні
54. Ясько Єлизаветі Олексіївні

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Бабенку Миколі Вікторовичу
2. Макаренку Михайлу Васильовичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Арахамії Давиду Георгійовичу
3. Бондарю Віктору Васильовичу
4. Борту Віталію Петровичу
5. Володіній Дар'ї Артемівні
6. Вороньку Олегу Євгенійовичу
7. Горвату Роберту Івановичу
8. Дубневичу Ярославу Васильовичу
9. Дунаєву Сергію Володимировичу

10. Івахову Степану Петровичу
11. Козаку Тарасу Романовичу
12. Королевській Наталії Юріївні
13. Кузьміну Ренату Равелійовичу
14. Львовчкіну Сергію Володимировичу
15. Медведчуку Віктору Володимировичу
16. М'ялику Віктору Ничипоровичу
17. Порошенку Петру Олексійовичу
18. Пузанову Олександрю Геннадійовичу
19. Солоду Юрію Васильовичу
20. Столару Вадиму Михайловичу
21. Суркісу Григорію Михайловичу
22. Фельдману Олександрю Борисовичу
23. Христенку Федору Володимировичу
24. Яценку Антону Володимировичу

2. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України Стефанчуку Р.О. та Керівнику Апарату Верховної Ради України Штучному В.В.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74607.html

5. Рішення від 09.02.2022

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

09 лютого 2022, 13:58(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (лист Апарату Верховної Ради України від 3 лютого 2022 року (електронна картка документа (824365) щодо обліку робочого часу народних депутатів України у січні 2022 року)

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (лист Апарату Верховної Ради України від 3 лютого 2022 року (електронна картка документа (824365) щодо обліку робочого часу народних депутатів України у січні 2022 року)

Протокол № 101
від 9 лютого 2022 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (лист Керівника Апарату Верховної Ради України Штучного В.В. від 3 лютого 2022 року (електронна картка документа (824365) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом січня 2022 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, а також враховуючи лист народного депутата України Наталухи Д.А. від 25 січня 2022 року (електронна картка документа (812928) щодо його участі як заступника члена Делегації у пленарних засіданнях першої частини сесії Парламентської асамблеї Ради Європи та у засіданнях Комітету Парламентської асамблеї Ради Європи з соціальних питань, охорони здоров'я та сталого розвитку у період з 24 по 28 січня 2022 року, лист народного депутата України Шуляк О.О. від 3 лютого 2022 року (електронна картка документа (824519) щодо її відсутності на частині пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2022 року у зв'язку з необхідністю отримання послуг у сфері охорони здоров'я, керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019 № 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р і ш и в**:

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О., відповідно до абзаца другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень за січень 2022 року, народним депутатам України, які згідно з відомостями, поданими Апаратом Верховної Ради України, протягом січня 2022 року:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Аксьонову Андрію Анатолійовичу
2. Буймістер Людмилі Анатоліївні
3. Васильковському Ігорю Ігоровичу
4. Володіній Дар'ї Артемівні
5. Герезі Олександрю Володимировичу
6. Деркачу Андрію Леонідовичу
7. Дмитруку Артему Геннадійовичу
8. Драбовському Анатолію Григоровичу
9. Дунді Олегу Андрійовичу

10. Єфімову Максиму Вікторовичу
11. Іванчуку Андрію Володимировичу
12. Киві Іллі Володимировичу
13. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
14. Кузьмініх Сергію Володимировичу
15. Ларіну Сергію Миколайовичу
16. Леросу Гео Багратовичу
17. Ляшенко Анастасії Олексіївні
18. Мамояну Суто Чолоєвичу
19. Микиші Дмитру Сергійовичу
20. Молотку Ігорю Федоровичу
21. Німченку Василю Івановичу
22. Парубію Андрію Володимировичу
23. Петьовці Василю Васильовичу
24. Пушкаренку Арсенію Михайловичу
25. Рубльову Вячеславу Володимировичу
26. Савченко Ользі Станіславівні
27. Тарасенку Тарасу Петровичу
28. Тищенко Миколі Миколайовичу
29. Трухіну Олександрю Миколайовичу
30. Умерову Рустему Енверовичу
31. Фельдману Олександрю Борисовичу
32. Фріз Ірині Василівні
33. Чорноморову Артему Олеговичу
34. Шаповалову Юрію Анатолійовичу
35. Шахову Сергію Володимировичу
36. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
37. Шкрум Альоні Іванівні
38. Шпеню Дмитру Юрійовичу

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Дунаєву Сергію Володимировичу
2. Бондару Віктору Васильовичу
3. Кулінічу Олегу Івановичу
4. Макаренку Михайлу Васильовичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Бойку Юрію Анатолійовичу
3. Борту Віталію Петровичу
4. Дубінському Олександрю Анатолійовичу
5. Дубневичу Ярославу Васильовичу
6. Івахову Степану Петровичу
7. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
8. Козаку Тарасу Романовичу
9. Королевській Наталії Юріївні
10. Кузьміну Ренату Равелійовичу
11. Лабазюку Сергію Петровичу
12. Льовочкіну Сергію Володимировичу
13. Медведчуку Віктору Володимировичу
14. Палиці Ігорю Петровичу
15. Порошенку Петру Олексійовичу
16. Пузанову Олександрю Геннадійовичу
17. Рабіновичу Вадиму Зіновійовичу
18. Солоду Юрію Васильовичу
19. Столару Вадиму Михайловичу
20. Суркісу Григорію Михайловичу

21. Шевченку Євгенію Володимировичу

22. Яценку Антону Володимировичу

2. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74635.html

6. Рішення від 22.03.2022

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

22 березня 2022, 11:29(Комітет)

Рішення про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у лютому 2022 року)

про питання реалізації положень частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України» (відомості Апарату Верховної Ради України щодо обліку робочого часу народних депутатів України у лютому 2022 року)

Протокол № 106
від 21 березня 2022 року

Розглянувши подані Апаратом Верховної Ради України (лист Керівника Апарату Верховної Ради України Штучного В.В. від 19 березня 2022 року (електронна картка документа (850594) відомості щодо обліку робочого часу народних депутатів України, які протягом лютого 2022 року без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях, у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано, з урахуванням інформації про відсутність народних депутатів – членів Комітету Культенка А.В. та Папієва М.М. на пленарному засіданні

1 лютого 2022 року через тимчасову непрацездатність, керуючись положеннями частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», частини третьої статті 26 Регламенту Верховної Ради України, розпорядженням Голови Верховної Ради України від 03.12.2019

№ 1240-к «Про порядок обліку робочого часу та здійснення виплат, передбачених статтями 32 і 33 Закону України «Про статус народного депутата України», пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Комітет **в и р и ш и в:**

1. Звернутися до Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О., відповідно до абзацу другого частини п'ятої статті 33 Закону України «Про статус народного депутата України», видати розпорядження про припинення відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням депутатських повноважень за лютий 2022 року, народним депутатам України, які згідно з відомостями, поданими Апаратом Верховної Ради України, протягом лютого 2022 року:

1) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях (згідно зі списком):

1. Аксьонову Андрію Анатолійовичу
2. Бабаку Сергію Віталійовичу
3. Балозі Віктору Івановичу
4. Бондару Віктору Васильовичу
5. Буймістер Людмилі Анатоліївні
6. Васильковському Ігорю Ігоровичу
7. Волошину Олегу Анатолійовичу
8. Галушку Миколі Леонідовичу
9. Герезі Олександрові Володимировичу
10. Гнатенку Валерію Сергійовичу
11. Деркачу Андрію Леонідовичу
12. Дмитруку Артему Геннадійовичу
13. Дубінському Олександрові Анатолійовичу
14. Дубневичу Ярославу Васильовичу
15. Дубнову Артему Васильовичу
16. Єфімову Максиму Вікторовичу
17. Железняку Ярославу Івановичу
18. Іванчуку Андрію Володимировичу
19. Івченку Вадиму Євгеновичу
20. Ісаєнку Дмитру Валерійовичу
21. Кальцеву Володимирові Федоровичу
22. Касаю Костянтину Івановичу
23. Кожем'якіну Андрію Анатолійовичу
24. Лукашеву Олександрові Анатолійовичу
25. Ляшенко Анастасії Олексіївні
26. Мамояну Суто Чолоєвичу
27. Одарченку Андрію Миколайовичу
28. Пономарьову Олександрові Сергійовичу
29. Приходько Наталії Ігорівні
30. Пузійчуку Андрію Вікторовичу

31. Савченко Ользі Станіславівні
32. Синютці Олегу Михайловичу
33. Сольському Миколі Тарасовичу
34. Суркісу Григорію Михайловичу
35. Таруті Сергію Олексійовичу
36. Тимошенко Юлії Володимирівні
37. Трухіну Олександрю Миколайовичу
38. Умерову Рустему Енверовичу
39. Урбанському Анатолію Ігоровичу
40. Фельдману Олександрю Борисовичу
41. Христенку Федору Володимировичу
43. Чорному Віктору Івановичу
43. Шенцеву Дмитру Олексійовичу
44. Яковенку Євгену Геннадійовичу
45. Ясько Єлизаветі Олексіївні

2) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Арахамії Давиду Георгійовичу
2. Пушкаренку Арсенію Михайловичу
3. Северину Сергію Сергійовичу

3) без поважних причин не брали особистої участі у більш як 30 відсотках голосувань при прийнятті рішень Верховної Ради України на пленарних засіданнях та у більш як 50 відсотках засідань комітетів Верховної Ради України, до складу яких їх обрано (згідно зі списком):

1. Абрамовичу Ігорю Олександровичу
2. Бойку Юрію Анатолійовичу
3. Борту Віталію Петровичу
4. Данілову Віталію Богдановичу
5. Дунаєву Сергію Володимировичу
6. Івахову Степану Петровичу
7. Киві Іллі Володимировичу
8. Кісільову Ігорю Петровичу
9. Козаку Тарасу Романовичу
10. Королевській Наталії Юріївні
11. Кузьміну Ренату Равелійовичу
12. Лабазюку Сергію Петровичу

13. Ларіну Сергію Миколайовичу
14. Львовчкіній Юлії Володимирівні
15. Львовчкіну Сергію Володимировичу
16. Медведчуку Віктору Володимировичу
17. Новинському Вадиму Владиславовичу
18. Палиці Ігорю Петровичу
19. Порошенку Петру Олексійовичу
20. Пузанову Олександрю Геннадійовичу
21. Рабіновичу Вадиму Зіновійовичу
22. Солоду Юрію Васильовичу
23. Столару Вадиму Михайловичу
24. Шевченку Євгенію Володимировичу
25. Шпеню Дмитру Юрійовичу
26. Яценку Антону Володимировичу

2. Рішення Комітету надіслати Голові Верховної Ради України та Апарату Верховної Ради України.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74649.html

Вибірка рішень щодо притягнення парламентарів до дисциплінарної відповідальності за період з 09. 2021 по 01.2022

1. Рішення від 14.09.2021

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

14 вересня 2021, 12:21(Комітет)

Рішення про заяви народних депутатів України – співголів депутатської фракції Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ» у Верховній Раді України Бойка Ю.А. та Рабіновича В.З., а також інших народних депутатів України – членів цієї депутатської фракції (електронні картки документів (555146) та (555227) щодо висловлювань народного депутата України Потураєва М.Р. на пленарному засіданні Верховної Ради України 17 червня 2021 року

про заяви народних депутатів України – співголів депутатської фракції Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ» у Верховній Раді України Бойка Ю.А. та Рабіновича В.З., а також інших народних депутатів України – членів цієї депутатської фракції (електронні картки документів (555146) та (555227) щодо висловлювань народного депутата України Потураєва М.Р. на пленарному засіданні Верховної Ради України 17 червня 2021 року

Протокол № 81
від 14 вересня 2021 року

Розглянувши заяви народних депутатів України – співголів депутатської фракції Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ» у Верховній Раді України Бойка Ю.А. та Рабіновича В.З., а також інших народних депутатів України – членів цієї депутатської фракції (електронні картки документів (555146) та (555227), що надійшли до Комітету безпосередньо та згідно з електронною резолюцією Голови Верховної Ради України Разумкова Д.О. від 23 червня 2021 року, відповідно до положень пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», частини першої статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України», статті 38 Закону України «Про запобігання корупції», Комітет **в и р і ш и в:**

1. Інформацію Комітету про заяви народних депутатів України – співголів депутатської фракції Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ» у Верховній Раді України Бойка Ю.А. та Рабіновича В.З., а також інших народних депутатів України – членів цієї депутатської фракції (електронні картки документів (555146) та (555227) щодо висловлювань народного депутата України Потураєва М.Р. на пленарному засіданні Верховної Ради України 17 червня 2021 року (додається) взяти до відома.

2. Попередити народного депутата України Потураєва М.Р. про неприпустимість дій, заяв та вчинків, що компрометують народного депутата України, виборців, Верховну Раду України, державу, та про необхідність неухильного дотримання при виконанні своїх повноважень вимог Конституції України, Закону України «Про статус народного депутата України», Регламенту Верховної Ради України та інших законів України, додержання присяги народного депутата України, загально визнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів України, службових та посадових осіб і громадян, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими.

3. Рішення та інформацію Комітету надіслати Голові Верховної Ради України Разумкову Д.О., народному депутату України Потураєву М.Р., депутатській фракції Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА - ЗА ЖИТТЯ» у Верховній Раді України.

Голова Комітету С.В. КАЛЬЧЕНКО
https://reglament.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/rishennya_Kom/74508.html

2. Рішення від 22.10.2021.

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

22 жовтня 2021, 10:45(Комітет)

Рішення щодо заяви, за підписами народних депутатів України, стосовно висловлювання народного депутата України Третякової Г.М.

Р І Ш Е Н Н Я

щодо заяви за підписами співголови депутатської групи «Партія «За майбутнє» Батенка Т.І., заступника голови депутатської фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» Соболева С.В., члена депутатської фракції політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» Шуфрича Н.І., голови депутатської групи «Довіра» Кулініча О.І., голови депутатської фракції Політичної партії «ГОЛОС» Железняк Я.І., заступника голови депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» Корнієнка О.С., співголів депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» Геращенко І.В., Герасимова А.В. стосовно висловлювання народного депутата України Третякової Г.М.

Протокол № 87
від 22 жовтня 2021 року

Розглянувши заяву, що надійшла згідно з електронною резолюцією Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О. від 19 жовтня 2021 року (електронна картка документа (678655), за підписами співголови депутатської групи «Партія «За майбутнє» Батенка Т.І., заступника голови депутатської фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» Соболева С.В., члена депутатської фракції політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ»

Шуфрича Н.І., голови депутатської групи «Довіра» Кулініча О.І., голови депутатської фракції Політичної партії «ГОЛОС» Железняк Я.І., заступника голови депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» Корнієнка О.С., співголів депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» Герашенко І.В., Герасимова А.В., відповідно до положень пункту 6 частини першої статті 13 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», частини п'ятої статті 51 Регламенту Верховної Ради України, Комітет **в и р і ш и в:**

1. Ухвалити висновок Комітету щодо заяви за підписами співголови депутатської групи «Партія «За майбутнє» Батенка Т.І., заступника голови депутатської фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» Соболева С.В., члена депутатської фракції політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» Шуфрича Н.І., голови депутатської групи «Довіра» Кулініча О.І., голови депутатської фракції Політичної партії «ГОЛОС» Железняк Я.І., заступника голови депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» Корнієнка О.С., співголів депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» Герашенко І.В., Герасимова А.В. стосовно висловлювання народного депутата України Третьякової Г.М.

2. Рекомендувати Верховній Раді України без обговорення прийняти рішення про позбавлення народного депутата України Третьякової Г.М. права брати участь у п'яти пленарних засіданнях Верховної Ради України і довести таке рішення до відома виборців через газету «Голос України».

3. Висновок Комітету надіслати Верховній Раді України та поінформувати Голову Верховної Ради України Стефанчука Р.О., депутатські фракції (депутатські групи) у Верховній Раді України.

4. Доповідачем при розгляді цього питання на пленарному засіданні Верховної Ради України визначити першого заступника голови Комітету – народного депутата України Євтушка С.М.

Голова Комітету

С.В. КАЛЬЧЕНКО

3. Висновок від 10.11.2021 (витяг).

Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України

10 листопада 2021, 14:25

Висновок про заяву депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» (за підписом голови депутатської фракції – народного депутата України Арахамії Д.Г.) та депутатське звернення народного депутата України Бардіної М.О. (електронні картки документів (698406) та (698956) щодо дій народного депутата України Лероса Г.Б. на пленарному засіданні Верховної Ради України 4 листопада 2021 року під час його виступу з трибуни

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ**В И С Н О В О К**

про заяву депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» (за підписом голови депутатської фракції – народного депутата України Арахамії Д.Г.) та депутатське звернення народного депутата України Бардіної М.О. (електронні картки документів (698406) та (698956) щодо дій народного депутата України Лероса Г.Б. на пленарному засіданні Верховної Ради України 4 листопада 2021 року під час його виступу з трибуни

На засіданні Комітету 10 листопада 2021 року (протокол № 89) було розглянуто заяву депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» (за підписом голови депутатської фракції – народного депутата України Арахамії Д.Г.), що надійшла до Комітету згідно з електронною резолюцією Голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О. від 04.11.2021 (електронна картка документа (698406), та депутатське звернення народного депутата України Бардіної М.О., що надійшло до Комітету безпосередньо (електронна картка документа (698956).

У зазначених заяві та депутатському зверненні йдеться про те, що на пленарному засіданні Верховної Ради України 4 листопада ц.р. під час виступу з трибуни народний депутат України Лерос Г.Б. відповідно «дозволив собі образливі висловлювання та нецензурні жести на адресу Президента України Володимира Зеленського та членів його команди» та «продемонстрував нецензурний жест у бік Президента України Володимира Зеленського».

На підставі чого висловлено прохання: у заяві депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» – «вивчити вказаний інцидент» та відповідно до частини п'ятої статті 51 Регламенту Верховної Ради України, за наявності правових підстав, позбавити народного депутата України Лероса Г.Б. права брати участь у пленарних засіданнях Верховної Ради України (до п'яти пленарних засідань), а у депутатському зверненні народного депутата України Бардіної М.О. – «розглянути дану ситуацію» на засіданні Комітету та вжити необхідних заходів реагування.

Комітет зауважив, що питання дотримання народним депутатом України Леросом Г.Б. дисципліни та норм етики на пленарному засіданні Верховної Ради України (у зв'язку з його висловлюваннями на пленарному засіданні Верховної Ради України 9 вересня 2021 року) вже було предметом розгляду на засіданні Комітету 22 вересня 2021 року (протокол № 82).

...

Комітет звернув увагу на те, що положення законів України щодо дотримання народним депутатом України дисципліни та норм етики на пленарному засіданні Верховної Ради України враховують спеціальний статус народного депутата України, як представника Українського народу у Верховній Раді України, представника державної влади, особи, уповноваженої на виконання функцій держави, та передбачають, що народний депутат України у своїй діяльності та при виконанні своїх повноважень повинен дотримуватися загальноновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів України, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу; зобов'язаний неухильно додержуватися вимог закону та загальноновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими; неприпустимим є використання народним депутатом України свого депутатського мандата всупереч загальноновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і

держави (частини перша, друга статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України», стаття 38 Закону України «Про запобігання корупції»).

Враховуючи зазначене, заяву депутатської фракції ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «СЛУГА НАРОДУ» (за підписом голови депутатської фракції – народного депутата України Арахамії Д.Г.), депутатське звернення народного депутата України Бардіної М.О., стенограму пленарного засідання Верховної Ради України 4 листопада 2021 року, відео цього пленарного засідання Верховної Ради України, що транслювалося на парламентському телеканалі «Рада», відповідно до частин першої та другої статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України», статті 38 Закону України «Про запобігання корупції», частин другої та п'ятої статті 51, частини першої статті 52 Регламенту Верховної Ради України, Комітет прийняв рішення ухвалити зазначений висновок та рекомендувати Верховній Раді України без обговорення прийняти рішення про позбавлення народного депутата України Лероса Г.Б. права брати участь у п'яти пленарних засіданнях Верховної Ради України і довести таке рішення до відома виборців через газету «Голос України».

Голова Комітету

С.В.КАЛЬЧЕНКО

Декларація про наміри щодо Кодексу парламентської етики

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО НАМІРИ

Довіра до політичних інститутів є ключовим елементом їхньої легітимності. Це особливо стосується парламенту як представницького органу. Рівень довіри до Верховної Ради України в останні роки є рекордно низьким. Великою мірою це пов'язано із суспільним уявленням про сумнівні етичні принципи народних обранців. Свідченнями цього є гучні корупційні справи та численні порушення багатьма депутатами не тільки Регламенту ВРУ, а й елементарного порядку в сесійній залі. Можна констатувати, що намагання стати на шлях досягнення прозорості, підзвітності та професійних норм законодавчих процедур всередині парламенту нашою є наспротив політиків, для яких конфлікт інтересів, неприйнятна поведінка в залі, гендерна дискримінація, прояви сексизму, неправдиві звинувачення, відсутність діалогу тощо є нормою. У той же час, у країнах сталої демократії високі професійні та етичні стандарти парламентарів у здійсненні їхніх мандатів є передумовою для формування довіри та підтримки громадян. Отже, існує наростаюча потреба у напрацюванні та фіксації положень, що стосуються професійної етики в парламенті і належного здійснення депутатських повноважень.

Таким чином, ми, що нижче підписались:

1. Усвідомлюючи необхідність чесного представництва інтересів суспільства у вищому законодавчому органі, а також враховуючи важливість принципів толерантності, довіри, плюралізму думок та взаємоповаги, визнаємо необхідність врегулювання питань парламентської етики.
2. У відповідності з рекомендаціями Місії Європейського парламенту з оцінки потреб Верховної Ради та Брюссельською Декларацією Парламентської Асамблеї ОБСЄ вважаємо, що необхідно розробити та запровадити у ВРУ Кодекс парламентської етики. Це повинно відбуватися з урахуванням принципу всеохопності та відповідно до кращих світових практик.
3. Погоджуємось, що для ефективного впровадження запропонованої ініціативи необхідний постійно діючий діалоговий майданчик для випрацювання положень Кодексу. Такий майданчик матиме неупереджений характер та враховуватиме точки зору всіх зацікавлених сторін. При цьому процес узгодження позицій може супроводжуватись зовнішньою експертною підтримкою Лабораторії законодавчих ініціатив за підтримки Програми Матра

(Посольство Королівства Нідерланди) та у партнерстві з БДПЛ ОБСЄ, Нідерландським інститутом багатопартійної демократії та за сприяння Програми USAID “РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво” без втручання в прийняття рішень.

4. У своїй діяльності як народні депутати гарантуємо дотримання принципів прозорості, підзвітності, уникнення конфлікту інтересів, толерантності та поваги до прав людини.
5. Декларуємо свою підтримку діалогу щодо парламентської етики.

03 лютого 2017 року, м. Київ

Джерело: «Підписання Декларації про наміри щодо Кодексу парламентської етики». Лабораторія законодавчих ініціатив, 10 січня 2017р., <http://parlament.org.ua/2017/02/10/codex-declaration-parlament-ethics/>

Додаток 12

Проект вноситься
народними депутатами України:
Стефанчуком Р.О.
та іншими

Закон України**Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України
щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України" (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., №№ 14-17, ст. 133 із наступними змінами), такі зміни:

1. Статтю 2 викласти в такій редакції:

"Стаття 2. Місце проведення та мова ведення засідань Верховної Ради

1. Верховна Рада проводить засідання у будинку Верховної Ради (місто Київ, вул. Грушевського, 5), крім випадків, визначених цим Регламентом.

2. Засідання Верховної Ради можуть проводитись в іншому місці:

1) за рішенням Верховної Ради, прийнятим більшістю народних депутатів України (далі - народні депутати) від конституційного складу Верховної Ради;

2) у випадку проведення засідання віддалено у режимі відеоконференції (далі – дистанційне засідання) з додержанням вимог, визначених частиною третьою цієї статті.

3. Дистанційне засідання може бути проведено у разі введення воєнного стану в Україні, якщо засідання не може бути проведене в залі засідань Верховної Ради.

4. До порядку денного дистанційного засідання не можуть включатися питання про внесення змін до Конституції України, дострокового припинення повноважень Президента України, питання укладення миру та пов'язаних з цим питань, проекти актів Верховної Ради, необхідність прийняття яких впливає з укладених мирних угод.

5. Дистанційне засідання проводиться в приміщенні (залі), визначеному Головою Верховної Ради України (у разі його відсутності - Першим заступником чи заступником Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови

Верховної Ради України), з віддаленим підключенням до нього учасників пленарного засідання в режимі відеоконференції.

6. Мовою роботи Верховної Ради, її органів та посадових осіб є державна мова.

7. Іноземець або особа без громадянства може виступати на засіданнях Верховної Ради, її органів іншою мовою. Синхронний або послідовний переклад такого виступу державною мовою в обов'язковому порядку забезпечує Апарат Верховної Ради.

8. Промова чи її частина, виголошена іншою мовою, ніж державна, на засіданні Верховної Ради, комітету Верховної Ради,

тимчасової спеціальної комісії чи тимчасової слідчої комісії Верховної Ради, подається у стенограмі відповідного засідання у перекладі державною мовою".

2. Статтю 3 після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

"3. Відкритість і гласність дистанційного засідання забезпечується шляхом його прямої трансляції по телебаченню і радіо, на офіційному веб-сайті Верховної Ради та інших веб-ресурсах (крім випадку проведення відповідно до Конституції України та цього Регламенту закритого дистанційного засідання)".

У зв'язку з цим частини третю-шосту вважати відповідно частинами четвертою-сьомою.

3. Частину п'яту статті 9 викласти в такій редакції:

"5. Засідання Верховної Ради можуть бути пленарними, урочистими, а також можуть проводитися у формі парламентських слухань. У випадках та в порядку, визначених, цим Регламентом, засідання Верховної Ради може бути проведено шляхом дистанційного засідання".

4. Частину першу статті 17 викласти в такій редакції:

"1. Лічильна комісія обирається для організації голосувань Верховної Ради і визначення їх результатів. Лічильна комісія підраховує голоси під час голосування, за дорученням Верховної Ради в разі необхідності встановлює присутність народних депутатів на пленарному засіданні, розглядає звернення народних депутатів, пов'язані з порушенням порядку голосування чи іншими перешкодами в голосуванні, здійснює контроль за використанням електронної системи підрахунку голосів картками (далі - електронна система) (стаття 43 цього Регламенту), а також за дотриманням порядку голосування при проведенні дистанційних засідань".

5. Розділ II доповнити главою 4¹ такого змісту:

" Глава 4¹ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ЗАСІДАнь
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Стаття 29¹. Порядок організації проведення дистанційного засідання Верховної Ради

1. Рішення про проведення дистанційного засідання не потребує попередньої підготовки в комітетах і може бути прийнято Головою Верховної Ради України (Першим заступником чи заступником Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови Верховної Ради України) після консультацій Голови Верховної Ради України (Першого заступника чи заступника Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови Верховної Ради України) з головами депутатських фракцій (депутатських груп) або за пропозицією, ухваленою Погоджувальною радою.

2. Період, на який запроваджується проведення дистанційних засідань Верховної Ради, визначається Верховною Радою за пропозицією Голови Верховної Ради України (Першого заступника чи заступника Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови Верховної Ради України).

3. Апарат Верховної Ради забезпечує інформування народних депутатів про дату, час, порядок денний дистанційного засідання шляхом розміщення відповідної інформації на офіційному веб-сайті Верховної Ради з одночасним направленням цієї інформації на офіційну електронну адресу кожного народного депутата як правило, не пізніше як за 24 години до початку дистанційного засідання.

4. Законопроекти, проекти інших актів, включені до порядку денного дистанційного засідання, та супровідні документи до них надаються народним депутатам в електронному вигляді засобами єдиної автоматизованої системи або електронної пошти шляхом розсилки інформаційних листів з додержанням строку, визначеного частиною третьою цієї статті.

5. Під час проведення дистанційного пленарного засідання положення частин третьої-п'ятої статей 19, 29, 30, частини другої статті 32, 33, 35, 36, частини третьої статті 47, частини третьої статті 48, частини третьої статті 51, 75, частини четвертої статті 76, 77, 79 цього Регламенту не застосовуються.

Стаття 29². Проведення дистанційного засідання Верховної Ради

1. Головує на дистанційному засіданні Верховної Ради Голова Верховної Ради України або Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України, який виконує обов'язки Голови Верховної Ради України.

2. Загальна тривалість дистанційного засідання пропонується головуючим на такому засіданні залежно від кількості питань порядку денного.

Якщо у народних депутатів є заперечення щодо цієї пропозиції, у дистанційному засіданні оголошується перерва, а рішення щодо його тривалості ухвалюється Погоджувальною радою.

Стаття 29³. Процедура відкриття дистанційного засідання Верховної Ради

1. Перед відкриттям дистанційного засідання Верховної Ради Апарат Верховної Ради здійснює відеофіксацію народних депутатів, які в режимі відеоконференції приєдналися до участі у дистанційному засіданні, та про її результати повідомляє головуючого на дистанційному засіданні.

2. Головуючий на дистанційному засіданні відкриває дистанційне засідання Верховної Ради та повідомляє про кількість народних депутатів, які приєдналися в режимі відеоконференції до участі у дистанційному засіданні.

3. Народні депутати можуть приєднатися до участі у дистанційному засіданні в режимі відеоконференції протягом всього засідання з урахуванням вимог частини першої цієї статті.

Стаття 29⁴. Обговорення питань на дистанційних засіданнях Верховної Ради

1. Процедура обговорення питань на дистанційному засіданні включає:

1) виступ народного депутата - ініціатора внесення пропозиції або іншого суб'єкта права законодавчої ініціативи чи його представника;

2) виступ голови комітету (тимчасової спеціальної комісії) або представника головного комітету (тимчасової спеціальної комісії);

3) виступи по одному представнику від кожної депутатської фракції (депутатської групи);

4) уточнення та оголошення головуючим на дистанційному засіданні пропозицій, які надійшли і будуть ставитися на голосування;

5) виступи з мотивів голосування по одному представнику від депутатських фракцій (депутатських груп), представники яких не брали участі в обговоренні.

2. Представникам депутатських фракцій (депутатських груп) слово для виступу в обговоренні надається починаючи від найбільшої за чисельністю депутатської фракції (депутатської групи) до найменшої.

3. Розгляд законопроекту на дистанційному засіданні у другому читанні може бути проведений, якщо до такого законопроекту не надійшло пропозицій, поправок, або за процедурою, передбаченою статтею 1191 цього Регламенту, якщо проти цього не заперечує жоден з народних депутатів, від яких надійшли пропозиції, поправки до цього законопроекту.

Стаття 29⁵. Організація голосування та встановлення його результатів на дистанційному засіданні

1. Під час дистанційного засідання голосування здійснюється шляхом підняття руки із зазначенням позиції "за", "проти" або "утримався".

2. Голосування народних депутатів на дистанційному засіданні відбувається шляхом опитування, починаючи від найбільшої за чисельністю депутатської фракції (депутатської групи) до найменшої, опитування позафракційних народних депутатів в такому порядку:

1) головуєчий на дистанційному засіданні називає прізвище, ім'я та по батькові народного депутата в алфавітному порядку в межах кожної депутатської фракції (депутатської групи), та позафракційних народних депутатів. Відеозображення народного депутата онлайн, прізвище ім'я та по батькові якого названо головуєчим на дистанційному засіданні, виводиться на монітор інформаційного табло у залі, в якому відбувається таке засідання, та монітори електронних пристроїв народних депутатів, з яких було здійснено їх приєднання до дистанційного засідання (далі - монітори);

2) народний депутат після появи його відеозображення на моніторах називає своє прізвище, ім'я, по батькові, після чого особисто здійснює голосування шляхом підняття руки із зазначенням позиції "за", "проти" або "утримався";

3) після кожного голосування народного депутата голова Лічильної комісії, або визначений представник Лічильної комісії повідомляє про те, що особисте волевиявлення народного депутата зафіксовано.

3. У разі, якщо з технічних причин народний депутат не зміг проголосувати, такому народному депутату повторно надається можливість проголосувати після завершення голосування позафракційними народними депутатами.

Після завершення голосування всіма народними депутатами, які беруть участь у дистанційному засіданні Верховної Ради, Голова Лічильної комісії або визначений Лічильною комісією представник доповідає про результати голосування за законопроект, проект іншого акта, після чого головуєчий на дистанційному засіданні оголошує рішення, прийняте Верховною Радою.

Стаття 29⁶. Порядок закриття дистанційного засідання Верховної Ради

1. Після завершення розгляду питань порядку денного дистанційного засідання Верховної Ради головуєчий на дистанційному засіданні оголошує про його закриття".

6. Частину другу статті 37 викласти в такій редакції:

"2. Відкрите голосування здійснюється кожним народним депутатом особисто:

1) за допомогою електронної системи в такий спосіб, що унеможливорює голосування замість народного депутата іншою особою. Результати голосування фіксуються поіменно, в тому числі з можливим роздрукуванням результатів голосування кожного народного депутата. На вимогу народних депутатів результати голосування можуть висвітлюватися на інформаційному табло електронної системи в залі засідань по депутатських фракціях (депутатських групах);

2) шляхом підняття руки (у разі відсутності технічної можливості голосування за допомогою електронної системи);

3) шляхом підняття руки та висловлення своєї позиції "за", "проти" чи "утримався" під час дистанційного засідання.

7. Частину першу статті 43 викласти в такій редакції:

"1. Контроль за використанням електронної системи на пленарних засіданнях Верховної Ради, порядком проведення голосування під час дистанційного засідання здійснює Лічильна комісія, яка має право безперешкодного доступу до всієї інформації, необхідної для здійснення контролю, та право на залучення експертів і фахівців до роботи з перевірки електронної системи".

8. Статтю 47 доповнити частиною сьомою такого змісту:

"7. Рішення Верховної Ради щодо проектів законів, постанов, інших актів Верховної Ради, включених до порядку денного дистанційного засідання, приймаються в режимі відеоконференції, що забезпечує відеозапис голосування кожного народного депутата".

9. У статті 73:

1) частину шосту викласти в такій редакції:

«6. Погоджувальна рада проводить свою роботу у формі засідань, як правило, в понеділок тижня пленарних засідань. Засідання Погоджувальної ради є правомочним за умови присутності на ньому не менше половини її складу з правом ухвального голосу.

Засідання Погоджувальної ради, на якому розглядаються питання щодо проведення дистанційного засідання Верховної Ради, може проводитись в режимі відеоконференції»;

2) частину десяту викласти в такій редакції:

«10. Пропозиції Погоджувальної ради ухвалюються такою кількістю голосів членів Погоджувальної ради з правом ухвального голосу, яка у сумарному підрахунку голосів членів відповідних депутатських фракцій (депутатських груп) є

достатньою для прийняття позитивного рішення при голосуванні питання у залі засідань.

Голосування членів Погоджувальної ради з правом ухвального голосу у разі проведення дистанційного засідання Погоджувальної ради відбувається шляхом їх опитування. Член Погоджувальної ради з правом ухвального голосу особисто здійснює голосування шляхом підняття руки із зазначенням позиції "за", "проти" або "утримався". Головуючий на засіданні Погоджувальної ради оголошує результати голосування»;

3) частину чотирнадцяту доповнити пунктом 8 такого змісту:

«8) ухвалює та вносить пропозицію Голові Верховної Ради України про проведення дистанційного засідання».

10. Частину першу статті 78 доповнити пунктом 1¹ такого змісту:

"1¹) приймає рішення і видає розпорядження про проведення дистанційного засідання, організовує його проведення відповідно до вимог, визначених цим Регламентом;"

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. За розпорядженням Голови Верховної Ради України для організаційно-технічного забезпечення проведення дистанційного засідання Верховної Ради України, Погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України може бути використано спеціальну електронну систему віддаленої роботи Верховної Ради України з відповідними особливостями проведення голосування та визначення його результатів замість системи віддаленого підключення у режимі відеоконференції.

**Голова Верховної Ради
України**

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах

Видана ШЕСТАКОВІЙ Юлії Володимирівні з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні науково-дослідної роботи за комплексним науковим проектом “Державне управління та місцеве самоврядування” (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2019 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 14 березня 2019 року № 143-ос “Про призначення виконавців науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України”, державний реєстраційний номер 0119U101588;

- у 2020 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 28 лютого 2020 року № 133-ос “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства”, державний реєстраційний номер 0120U101662;

- у 2021 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 15 березня 2021 року № 182-ос “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України”, державний реєстраційний номер 0119U101588.

Керівник науково-дослідних робіт,
д.політ.н., професор

Валентина ГОШОВСЬКА

Т.в.о. директора Інституту
експертно-аналітичних
та наукових досліджень
к.держ.упр., доцент

Наталія КЛИМЕНКО

Підпис *Н. Клименко*
засвідчую *Саша*
"30" березня 2021р.